

N

— N

**NOWE
TECHNOLOGIE**

**NOWA
SPRAWIEDLIWOŚĆ**

**NOWE
PYTANIA**

**Wdrażanie
nowych technologii
w wymiarze
sprawiedliwości**

**C L I F F O R D
C H A N C E**

**HR HELSIŃSKA FUNDACJA
PRAW CZŁOWIEKA**

**NOWE
TECHNOLOGIE**

**NOWA
SPRAWIEDLIWOŚĆ**

**NOWE
PYTANIA**

**Wdrażanie
nowych technologii
w wymiarze
sprawiedliwości**

**C L I F F O R D
C H A N C E**

HR HELSIŃSKA FUNDACJA
PRAW CZŁOWIEKA

Warszawa, lipiec 2021

Redakcja naukowa:

dr Piotr Kładoczny

dr Katarzyna Wiśniewska

Autorzy:

Monika Diehl – rozdział VI

Jarostaw Jagura – rozdział II

Krzysztof Jarzmus – rozdział III, V, VII, VIII.2, VIII.3.

dr hab. Ireneusz C. Kamiński, prof. INP PAN – rozdział IV

dr Piotr Kładoczny – uwagi końcowe

dr Marcin Szwed – rozdział I, VII, VIII.1., VIII.3.

dr Katarzyna Wiśniewska – rozdział I.2., VIII.4.

Agata Zwolankiewicz – rozdział VI

Konsultanci:

dr Marcin Ciemiński

Monika Diehl

Monika Woźniak

Recenzenci naukowci:

dr hab. Monika Florczak - Wątor, prof. UJ

prof. dr hab. Piotr Girdwoyń

Korekta: Barbara Smoleń

Skład i projekt graficzny: Full Metal Jacket

ISBN 978-83-62245-93-2

Wydawca:

Helsińska Fundacja Praw Człowieka

Ul. Wiejska 16

00- 490 Warszawa

Publikacja odzwierciedla jedynie stanowiska autorów. Clifford Chance Foundation, która jest sponsorem projektu, nie ponosi odpowiedzialności za jej zawartość merytoryczną.

Spis treści

STRESZCZENIE	12
Metodologia raportu	20
I. Standardy międzynarodowe a granice wdrażania innowacyjnych rozwiązań w wymiarze sprawiedliwości	24
1. Cyfryzacja sądownictwa a art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka	24
1.1. Wstęp	24
1.2. Cyfryzacja sądownictwa w praktyce państw europejskich	25
1.3. Gwarancje wynikające z art. 6 EKPC	27
1.4. Cyfryzacja sądownictwa a prawo dostępu do sądu	28
1.5. Cyfryzacja sądownictwa a prawo do sądu bezstronnego i niezawisłego	31
1.6. Cyfryzacja sądownictwa a „prawo do sądu ustanowionego ustawą”	34
1.7. Prawo do rzetelnego postępowania sądowego w kontekście postępowań zdalnych	35
1.8. Prawo do rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki	45
1.9. Prawo do jawnego rozpatrzenia sprawy	46
1.10. Zakończenie	50
2. Gwarancje ochrony prawa do rzetelnego postępowania sądowego w systemie Organizacji Narodów Zjednoczonych	51
2.1. Wstęp	51
2.2. Gwarancje rzetelnego postępowania w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych	53
2.3. Szczególne gwarancje w postępowaniu karnym	57
2.4. Posiedzenia w przedmiocie pozbawienia wolności	60
2.5. Podsumowanie	62

II. Cyfryzacja wymiaru sprawiedliwości a dostęp do sądu osób z niepełnosprawnościami	66
III. Problem wykluczenia cyfrowego	74
1. Wprowadzenie	74
2. Bariery na drodze do powszechnego dostępu do nowych technologii	74
3. Zróżnicowany poziom cyfryzacji	76
4. Skala wykluczenia cyfrowego w Polsce	77
5. Podsumowanie	83
IV. Środki elektronicznej komunikacji w praktyce międzynarodowych sądów oraz innych organów rozstrzygania sporów	86
1. Wprowadzenie	86
2. Europejski Trybunał Praw Człowieka	86
3. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej	90
4. Organy kontrolne Organizacji Narodów Zjednoczonych	92
5. Międzynarodowy Trybunał Karny	92
6. Zakończenie	93
V. Unia Europejska w obliczu wymiaru sprawiedliwości jutra	98
1. Wstęp	98
2. Droga do wymiaru sprawiedliwości jutra	98
2.1. Obszary rozwoju	98
2.2. Reguły rozwoju	101
3. Podsumowanie	103
VI. Nowe technologie a postępowania arbitrażowe	106
1. Wprowadzenie	108
2. Sądy arbitrażowe online	108
3. Wykorzystanie nowych technologii przez zwykłe sądy arbitrażowe	109

4. Korzyści i zagrożenia	113
5. Podsumowanie	114
VII. Nowe technologie w krajowych wymiarach sprawiedliwości – wspólny kierunek czy różnorodne drogi do digitalizacji?	118
1. Wprowadzenie	118
2. Zdalny ADR	119
3. „E-rozprawa”	120
3.1. Zdalne uczestnictwo w rozprawie	120
3.2. Regulacja przebiegu e-rozprawy	124
3.3. Jawność e-rozpraw	129
3.4. Tryb zdalny - poradniki i szkolenia	131
3.5. „E-rozprawy” a zjawisko wykluczenia cyfrowego	133
3.6. Standardy rzetelności rozpraw zdalnych w orzecznictwie poszczególnych sądów krajowych	134
4. Postępowania w całości odbywające się online oraz „e-sądy”	135
5. Elektroniczne składanie pism procesowych oraz zdalny dostęp do akt sprawy	136
5.1. Możliwość elektronicznego składania pism procesowych	136
5.2. Zdalny dostęp do akt sądowych	140
5.3. Cyfrowe narzędzia ułatwiające składanie pism procesowych	141
6. Nowoczesne technologie a osoby z niepełnosprawnościami oraz tzw. osoby szczególnie wrażliwe	142
7. Sztuczna inteligencja w służbie wymiaru sprawiedliwości	143
8. Podsumowanie	148
VIII. Sądownictwo w Polsce a nowe technologie – początek drogi czy przystanek na drodze do cyfryzacji?	154
1. Cyfryzacja sądownictwa w Polsce – aspekty konstytucyjne	154

2. Przyspieszona ewolucja czy już rewolucja? Nowe technologie – rozwiązania trwałe i tymczasowe w Polsce	160
2.1. Wstęp	160
2.2. Zdalne postępowanie sądowe	160
2.3. Korzystanie z nowoczesnych technologii przy składaniu pism procesowych	169
2.4. Cyfryzacja w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości	170
2.5. Pandemia COVID-19 a informatyzacja polskich sądów	173
2.6. Podsumowanie	175
3. E - rozprawy w polskich sądach – analiza praktyczna	175
3.1. Rozprawy zdalne w polskich sądach	175
3.2. Liczba przeprowadzonych rozpraw zdalnych	176
3.3. Techniczne przygotowanie sądów do przeprowadzania posiedzeń lub rozpraw w trybie zdalnym	178
3.4. Jawność zdalnych rozpraw	179
3.5. Skargi oraz problemy techniczne związane z przeprowadzaniem posiedzeń lub rozpraw w trybie zdalnym	180
3.6. Sale wyposażone w sprzęt umożliwiający przeprowadzenie posiedzenia bądź rozprawy w trybie zdalnym	182
3.7. Szkolenia dla sędziów oraz pracowników sądów z zakresu organizowania i prowadzenia posiedzeń lub rozpraw w trybie zdalnym	183
3.8. Podsumowanie	183
4. Nowe technologie w polskim wymiarze sprawiedliwości okiem prawników – stan obecny i perspektywy na przyszłość	184
4.1. Wstęp	184
4.2. Metodologia	185

4.3. Uwarunkowania badania ankietowego	185
4.4. Próba badawcza	187
4.5. Nowe technologie – remedium czy utrapienie dla praktyków i ustawodawcy ?	189
4.6. Nowe technologie w wymiarze sprawiedliwości – czy można je ocenić metodą zero-jedynkową?	193
4.7. Pandemia koronawirusa – szansa czy zagrożenie dla skutecznego wdrożenia nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości?	196
4.8. Pierwsze kroki – ocena obowiązujących rozwiązań wykorzystujących nowe technologie	198
4.9. Przygotowanie do transformacji technologicznej w ramach wymiaru sprawiedliwości	204
4.10. Podsumowanie	207
IX. Rekomendacje, czyli poszukiwanie właściwej drogi między tradycją a innowacją	212
REKOMENDACJE DLA USTAWODAWCY	212
REKOMENDACJE DLA WŁADZY WYKONAWCZEJ	213
REKOMENDACJE DLA WŁADZY SĄDOWNICZEJ	214
REKOMENDACJE DLA SAMORZĄDÓW PRAWNICZYCH	214
Uwagi końcowe	218
Autorzy	224

Szanowni Państwo,
Drodzy Czytelnicy!

Oddajemy w Państwa ręce raport dotyczący funkcjonowania nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości. Przedmiotem naszego zainteresowania uczyniliśmy to właśnie zagadnienie, gdyż przypatrując się na co dzień polskiemu (i nie tylko) wymiarowi sprawiedliwości, zaobserwowaliśmy występujące w jego działaniu istotne deficyty, a jednocześnie zwróciliśmy uwagę na poważne opóźnienie w przyswajaniu przez sądownictwo nowych technologii. Zadaliśmy sobie zatem pytanie, czy niektóre ograniczenia i niedociągnięcia w wymiarze sprawiedliwości nie byłyby możliwe do zredukowania poprzez zastosowanie w nim lub upowszechnienie szeroko rozumianych nowych technologii.

Odpowiedzi na te pytania szukaliśmy nie tylko w Polsce, ale i poza jej granicami, gdyż „nowość” technologii w jednym kraju nie przeszkadza temu, by była już ona dobrze rozpoznana i szeroko stosowana przez sądy innych państw lub trybunały międzynarodowe. W badaniu tych zastosowań korzystaliśmy przede wszystkim z pomocy zagranicznych biur kancelarii Clifford Chance, za co ich pracownikom niniejszym dziękujemy.

Badanie prawnoporównawcze doprowadziły nas do wniosku, że powszechnie sądy ostrożnie podchodzą do wykorzystywania nowych technologii w swojej pracy; to z kolei dało asumpt do rozważań na temat przyczyn takiego – dość konserwatywnego – podejścia. Przecież wydaje się dość oczywiste, że dostęp do zdigitalizowanych dokumentów musi wpłynąć pozytywnie na łatwość zapoznawania się z nimi przez sąd i strony, co z kolei może spowodować przyspieszenie postępowania. Taki sam wpływ na tempo rozpoznawania sprawy, a także zredukowanie kosztów procesu, powinna mieć możliwość przesłuchania uczestników procesu w trybie online. Nie mówiąc już o udogodnieniach w dostępie do wymiaru sprawiedliwości, z jakich mogą skorzystać jego klienci, ze szczególnym uwzględnieniem osób z niepełnosprawnościami oraz pokrzywdzonych, którzy z pewnością chętnie uniknęliby spotkania w sądzie ze swoimi krzywdzicielami.

Czy zatem te oczywiste zalety stosowania nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości nie powinny przesądzić o szybkim ich upowszechnieniu? Skoro jednak tak się nie dzieje, to co stoi temu na przeszkodzie? Czy tylko obawa sędziów i ustawodawcy przed „nowinkami”, których trzeba by się dopiero nauczyć? Przyzwyczajenie do starych nawyków lub niechęć do opuszczenia strefy komfortu? Brak zainteresowania ze strony ustawodawcy regulacją tej tematyki?

Czy może jednak istnieją poważniejsze merytorycznie zarzuty osłabiające atrakcyjność nowych rozwiązań technologicznych? Np. związane z samą ideą sądzenia lub zapewnieniem jego rzetelności?

Nie unikając wyrażania własnych opinii – zapytaliśmy o to osoby związane zawodowo z wymiarem sprawiedliwości: sędziów, adwokatów, prokuratorów i radców prawnych. Wszystkim respondentom bardzo dziękujemy. Uzyskane od nich informacje prezentujemy w końcowej części raportu. Wydaje się, że głos fachowców jest w tym przypadku absolutnie godny wysłuchania. Wiemy, że „wojna jest zbyt poważną rzeczą, żeby powierzyć ją wojskowym”, jednak, czego doświadczamy ostatnio nader często, prowadzenie wojny bez wojskowych może przynieść opletane efekty.

Zachęcamy Państwa do przeczytania naszego raportu. Mamy nadzieję, że lektura nie będzie uciążliwa, za to przyniesie szereg refleksji. Jedną z nich może wywołać odpowiedź ankietowanych prawników na pytanie: „Czy sąd prowadzący w całości postępowanie online wciąż może być sprawiedliwym i rzetelnym sądem?”.

Życzymy przyjemnej lektury!

STRESZCZENIE

Informacje wstępne

- Wśród prawników, naukowców oraz polityków nieustannie prowadzona jest dyskusja na temat potrzeby reformowania systemów wymiaru sprawiedliwości, zarówno tych krajowych, jak i funkcjonujących w ramach struktur europejskich lub międzynarodowych.
- Problemy takie jak długotrwałość postępowań sądowych, formalizm, biurokratyzacja są wspólne dla wielu porządków prawnych.
- To sprawia, że coraz większa uwaga świata prawniczego zwrócona jest w kierunku potencjału rozwiązań opartych na nowych technologiach.
- Pod pojęciem „cyfryzacji sądownictwa” można rozumieć wiele procesów takich jak np. wprowadzanie rozpraw zdalnych, elektronicznej komunikacji z sądem, digitalizacji akt postępowań, ale i rozwiązania dalej idące, jak np. utworzenie sądów funkcjonujących w całości online.
- Pandemia COVID-19 w znacznym stopniu przyspieszyła implementację narzędzi umożliwiających dostęp online do sądu w wielu państwach, w tym Polsce.
- Wciąż jednak nasuwa się wiele pytań, w jakim dalej kierunku i tempie powinna rozwijać się cyfryzacja lub nawet dokonywać transformacja wymiaru sprawiedliwości.

Standardy międzynarodowe

- Coraz szersze wykorzystywanie nowoczesnych technologii, np. do prowadzenia rozpraw zdalnych, może z jednej strony wpłynąć na dostęp do sądu pozytywnie, poprzez eliminację wielu istniejących dotychczas barier praktycznych, z drugiej jednak strony proces ten może wiązać się także z pewnymi zagrożeniami.
- Cyfryzacja sądownictwa powinna być więc przeprowadzana z uwzględnieniem standardów wynikających z art. 6 ust. 1 EKPC oraz art. 14 MPPO-iP. Konieczne jest upewnienie się, że wprowadzanie do sądów nowych technologii poszerzy, a nie ograniczy dostęp jednostki do sądu. Jest to istotne szczególnie w przypadku osób „wykluczonych cyfrowo” np. z przyczyn ekonomicznych czy braku dostatecznych umiejętności w zakresie obsługi komputera.

- Należy rozważyć, w jakich kategoriach spraw dalej posunięta cyfryzacja (np. rozprawy zdalne, powołanie sądów procedujących całkowicie online) byłaby wykluczona. Z dotychczasowego orzecznictwa ETPC wynika, że ostrożnie należałoby podchodzić np. do przeprowadzania rozpraw zdalnych w sprawach karnych czy posiedzeń dotyczących form pozbawienia wolności, które mogą być orzekane w ramach innych rodzajów postępowań. Z drugiej strony, szersza cyfryzacja mogłaby być dopuszczalna w drobnych sprawach cywilnych czy sądowno-administracyjnych.
- Zdalne procedowanie z wykorzystaniem środków porozumiewania się na odległość musi respektować prawo „publicznej rozprawy” gwarantowane w art. 6 ust. 1 EKPC. Choć nie ma ono charakteru absolutnego i dopuszczalne są od niego pewne odstępstwa, to jednak niezasadna byłaby całkowita rezygnacja z jawności w przypadku rozpraw zdalnych. Jawność można zapewnić np. poprzez przesłanie zainteresowanym osobom linka do transmisji z rozprawy lub poprzez umożliwienie publiczności obserwacji transmisji ze specjalnie wyznaczonego pomieszczenia w budynku sądu.

Uwarunkowania społeczne

- Przeprowadzając pogłębioną digitalizację tej sfery życia publicznego rządy poszczególnych państw, jak również struktury ponadnarodowe, nie mogą zapominać o tzw. zjawisku wykluczenia cyfrowego.
- Jednym z rankingów pozwalających ocenić poziom cyfryzacji w skali kraju jest ranking DESI. Jest to indeks gospodarki cyfrowej i społeczeństwa cyfrowego, który publikowany jest przez Komisję Europejską i pozwala ocenić zmiany w państwach członkowskich UE w zakresie konkurencyjności cyfrowej.
- We wspomnianym rankingu najlepiej wypadły Finlandia oraz kraje skandynawskie, najgorzej sytuacja prezentuje się natomiast w Rumunii, Grecji i Bułgarii.
- Polska zajmuje w rankingu DESI 23. miejsce spośród 28 państw UE (uwzględniając jeszcze Wielką Brytanię). Słabiej ocenione zostały wyłącznie Cypr, Włochy, Rumunia, Grecja i Bułgaria. Najgorzej Polacy wypadli w kategorii kompetencji cyfrowych.
- Mając na uwadze przedmiot niniejszego raportu, warto również zwrócić szczególną uwagę na kategorię cyfrowych usług publicznych. Na najwyższą ocenę pod tym względem zastrzyła Estonia, z niewielką przewagą nad Hiszpanią, Danią oraz Finlandią. Polska wypadła w tym zakresie

nieznacznie poniżej średniej unijnej, plasując się ponad takimi państwami jak np. Niemcy czy Czechy.

- W rankingu International DESI (ranking DESI rozszerzony o 18 państw niezrzeszonych w UE) ponownie najwyżej uplasowała się Finlandia, a pięć z pierwszych dziesięciu miejsc zajęły państwa Unii Europejskiej. Islandia została najwyżej sklasyfikowanym państwem spoza UE (trzecie miejsce w ogólnym rankingu). Niemniej warto zauważyć, iż średnia ocena konkurencyjności cyfrowej czwórki najniżej sklasyfikowanych państw UE jest słabsza od tej, którą przypisano m.in. Chinom czy Rosji.
- Dwoma najczęściej wymienianymi powodami braku dostępu do Internetu w Polsce są brak takiej potrzeby, tj. brak motywacji oraz brak odpowiednich umiejętności (odpowiednio 67,7% oraz 52% wskazań). Wśród przyczyn pojawiają się również: zbyt wysokie koszty sprzętu - 21,6% oraz zbyt wysokie koszty dostępu – 14,7%. Podobne przyczyny identyfikowane są w porównywanych często do Polski Czechach, Włoszech i Hiszpanii.
- Spośród 3,82 mln osób z Polski, które nigdy nie korzystały z Internetu, aż 3,26 mln – czyli ok. 85% – to osoby w wieku pomiędzy 55. a 74. rokiem życia.

Rozwiązania obowiązujące w różnych państwach

- Analiza dokonana w raporcie obejmuje systemy prawne obowiązujące w Anglii i Walii, Czechach, Hiszpanii, Japonii, Stanach Zjednoczonych oraz Włoszech. Dodatkowo w pewnym zakresie wzięliśmy pod uwagę rozwiązania funkcjonujące w Holandii, Armenii, Kazachstanie, Kirgistanie, Rosji oraz na Węgrzech.
- W większości z badanych państw proces cyfryzacji sądownictwa jest stosunkowo mało zaawansowany. W żadnym nie funkcjonują sądy w pełni online, w znaczeniu przyjętym w niniejszym raporcie.
- Narzędzia oparte na sztucznej inteligencji, choć pojawiają się w praktyce wymiaru sprawiedliwości większości badanych państw, znajdują się jeszcze zazwyczaj na etapie testów oraz programów pilotażowych – jak np. program pomagającym holenderskim sędziom w sprawach dotyczących wykroczeń drogowych w sądzie okręgowym w Oost-Brabant czy programy wykorzystywane do oszacowywania ryzyka popełnienia przestępstwa testowane przez organy ścigania m.in. w Hiszpanii oraz Anglii i Walii.
- Pandemia COVID-19 wymusiła na państwach wprowadzenie szerszych możliwości korzystania przez władzę sądowniczą z nowych technologii, zwłaszcza w celu rozpatrywania spraw na zdalnych posiedzeniach

i rozprawach. W zdecydowanej większości badanych państw istnieje możliwość prowadzenia e-rozpraw za pośrednictwem technologii porozumiewania się na odległość.

- W zdecydowanej większości badanych państw nie doszło jeszcze do wydania przełomowych rozstrzygnięć sądowych odnoszących się *stricto* do wymogów rzetelności postępowań prowadzonych w trybie zdalnym.
- Można wyodrębnić liczne przykłady dobrych praktyk w korzystaniu z nowoczesnych rozwiązań technologicznych – np. włoskie przepisy dotyczące poufności komunikacji między uczestnikiem postępowania a jego pełnomocnikiem czy przyjęte w kilku z analizowanych państw rozwiązania dotyczące możliwości składania pism procesowych drogą elektroniczną oraz zdalnego dostępu do akt sprawy.
- W badanych państwach brakuje niestety dobrych praktyk w zakresie zapewnienia odpowiedniego dostępu do sądu osobom wykluczonym cyfrowo.

Opinia prawników w Polsce

- W ocenie ponad 93 % prawników, którzy wzięli udział w prowadzonych przez HFPC badaniach, polski wymiar sprawiedliwości nie wykorzystuje w odpowiednim zakresie nowych rozwiązań technologicznych.
- Porównywalna grupa, bo blisko 90 %, była zdania, że zmiany wprowadzane w toku procesu legislacyjnego nie nadążają za rozwojem w sferze nowych technologii.
- Jednocześnie zdecydowana większość, bo aż 96 % ankietowanych, uznała, że wdrożenie rozwiązań opartych na technologii mogłoby usprawnić funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości.
- Praktycy wskazywali, że nowe technologie mogą być w pewnym zakresie szansą dla wymiaru sprawiedliwości i odpowiedzią na problemy, z którymi od lat konfrontują się w swojej codziennej pracy.
- Ich zdaniem potencjał innowacyjnych i cyfrowych rozwiązań może doprowadzić w szczególności do przyspieszenia postępowań, racjonalizacji wykorzystania czasu przez skład orzekający, racjonalizacji wykorzystania czasu przez pracowników sądów, uproszczenia rozpatrywania spraw, oszczędności kosztów (zarówno po stronie Skarbu Państwa, jak i stron postępowania, świadków oraz prawników), ułatwienia i przyspieszenia korespondencji z sądem, a także jej odformalizowanie w pewnym zakresie.

- Pomimo dużej wiary ankietowanych w możliwości, które daje zwiększenie cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości, wydaje się, że widzą oni pewnie granice w tym procesie. Ponad połowa respondentów (57,4%) nie zgodziła się z opinią, że sądy prowadzące w całości postępowanie online są przyszłością wymiaru sprawiedliwości.

Metodologia raportu

Autorzy opracowania postawili sobie za cel przedstawienie stanu wdrożenia rozwiązań opartych na nowych technologiach w systemach wymiaru sprawiedliwości oraz sformułowanie rekomendacji adresowanych do różnych podmiotów – władzy ustawodawczej, wykonawczej, sądowniczej oraz samorządów zawodowych.

Takie założenie zrealizowano poprzez sięgnięcie do różnych metod i narzędzi badawczych. Analizy prowadzone w ramach niniejszego opracowania koncentrowały się wokół czterech głównych obszarów:

- stanu prawnego (krajowego oraz międzynarodowego);
- uwarunkowań społecznych i infrastrukturalnych;
- praktyki organów postępowania (w szczególności sądów krajowych i trybunałów międzynarodowych);
- opinii prawników na temat obecnej sytuacji w sądownictwie i perspektyw na przyszłość.

W ramach badań dokonano przede wszystkim:

- przeglądu i porównania krajowych procedur sądowych, które dopuszczają możliwość korzystania z narzędzi opartych na nowych technologiach;
- weryfikacji regulacji wewnętrznych obowiązujących w sądach i trybunałach międzynarodowych;
- zestawienia norm międzynarodowych dotyczących dostępu do sądu oraz rzetelności postępowań sądowych (z uwzględnieniem szczególnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami);
- przeglądu raportów eksperckich na temat skali wykluczenia cyfrowego w Polsce i państwach europejskich;
- analizy skali korzystania z e-rozpraw przez polskie sądy oraz stanu przygotowania polskiego wymiaru sprawiedliwości do tej formy postępowania;
- badania ankietowego wśród polskich prawników na temat wykorzystania narzędzi cyfrowych w ramach polskiego wymiaru sprawiedliwości oraz możliwych i pożądaných kierunków rozwoju cyfryzacji w sądach.

Przyjęte metody badawcze zostały zaplanowane tak, aby wzajemnie się uzupełniały oraz pozwoliły na dokonanie jak najpełniejszej diagnozy stanu wdrożenia nowych technologii w systemach wymiaru sprawiedliwości (zarówno na poziomie legislacyjnym, jak i praktycznym).

Ze względu na różnorodność zagadnień omawianych w raporcie kwestie metodologiczne adekwatne dla danego obszaru analizy zostały omówione oddzielnie w każdym rozdziale.

**Standardy
międzynarodowe
a granice wdrażania
innowacyjnych
rozwiązań w wymiarze
sprawiedliwości**

Oprócz uwarunkowań społecznych i organizacyjnych, które muszą być brane pod uwagę przy reformowaniu systemów wymiaru sprawiedliwości, niezbędne jest również uwzględnienie zobowiązań wynikających z aktów prawa międzynarodowego. W ramach niniejszego rozdziału szczególna uwaga zostanie zwrócona na Europejską Konwencję Praw Człowieka, ponieważ wiele państw, których systemy analizujemy w niniejszym opracowaniu związanych jest tym aktem prawnym oraz podlega jurysdykcji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

1. Cyfryzacja sądownictwa a art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

1.1. Wstęp

Pojęcie „cyfryzacji sądownictwa” może być odnoszone do wielu różnych, choć powiązanych ze sobą zjawisk. Pierwszym z nich jest tzw. *Online Dispute Resolution* (ODR). Nazwa ta pochodzi od zbliżonego pojęcia *Alternative Dispute Resolution* (ADR), a więc alternatywnych względem postępowania sądowego form rozwiązywania sporów, jak np. mediacja czy negocjacje. ODR oznacza więc zwykle alternatywne formy rozwiązywania sporów w drodze online¹. Od tak zdefiniowanego pojęcia ODR należy odróżnić cyfryzację (informatyzację) postępowań z udziałem tradycyjnych sądów, ale z szerszym wykorzystaniem nowych technologii, np. do zdalnego prowadzenia rozpraw (w formie wideokonferencji), zdalnego przesłuchiwania świadków, cyfrowego obiegu dokumentów, digitalizacji akt sądowych itd.² Wreszcie, występuje także pojęcie sądów online, odnoszone do takich sądów, które w całości będą funkcjonowały online³.

- 1 W takim znaczeniu termin ten stosowany jest m.in. w prawie UE – zob. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 524/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie internetowego systemu rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (rozporządzenie w sprawie ODR w sporach konsumenckich), Dz.Urz. UE L 165 z 2013 r., s. 1. Zob. jednak European Committee on Legal Co-Operation (CDCJ), *Technical Study on Online Dispute Resolution Mechanisms*, CDCJ(2018)5, Strasbourg 2018, s. 12-14 (raport dostępny pod adresem: <https://rm.coe.int/cdcj-technical-study-on-online-dispute-resolution-mechanisms/16809f0079> (dostęp: 16.11.2020)).
- 2 Zob. np. P. Krzykowski, *Informatyzacja postępowania przed sądami administracyjnymi – refleksje na temat nowelizacji z 12 kwietnia 2019 r.* (Dz.U. 2019, poz. 934), „Studia Prawno-ustrojowe” 2019, nr 46, s. 163-175; K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński, D. Szostek (red.), *Informatyzacja postępowania cywilnego. Teoria i praktyka*, Warszawa 2016.
- 3 Zob. zwłaszcza: R. Susskind, *Online Courts and the Future of Justice*, Oxford 2019.

Niniejszy rozdział odnosi się wyłącznie do cyfryzacji postępowań *stricto* sądowych. Kwestie związane z wykorzystywaniem nowoczesnych technologii w postępowaniach arbitrażowych zostały omówione osobno.

Dodatkowo niniejsze opracowanie zakłada, że pomimo rozwoju technologicznego sądy będą jednak opierać się na pracy ludzkich sędziów. W literaturze naukowej od lat rozważana jest jednak możliwość powierzenia pewnych funkcji orzeczniczych programom komputerowym wykorzystującym algorytmy oparte na tzw. sztucznej inteligencji⁴. Pełne omówienie związanych z tym zagrożeń wykracza poza ramy niniejszego opracowania, niemniej pewne problemy dotyczące tej technologii zostaną zasygnalizowane.

Celem niniejszego podrozdziału jest ustalenie, na ile nowoczesne technologie stwarzają szansę, a na ile zagrożenie dla realizacji standardów wynikających z art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁵. Prezentowany raport pokrótce przedstawia owe standardy, a następnie analizuje możliwość ich realizacji w postępowaniu prowadzonym przed sądami online. Ze względu na brak w pełni relewantnego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (co wynika przede wszystkim z faktu, że zdalne postępowania sądowe występują w państwach europejskich stosunkowo rzadko, choć oczywiście pandemia koronawirusa sporo w tej kwestii zmieniła), analiza ma w pewnym zakresie charakter spekulatywny. W pracach nad niniejszym opracowaniem wykorzystano jednak literaturę zagraniczną oraz raporty poświęcone cyfryzacji postępowań sądowych i wpływowi tego procesu na poszanowanie prawa do sądu.

1.2. Cyfryzacja sądownictwa w praktyce państw europejskich

W 2018 r. Komitet Rady Europy ds. Współpracy Prawnej (CDCJ) opublikował raport na temat mechanizmów rozwiązywania sporów online w praktyce państw europejskich. Wynikało z niego, że państwa wykorzystują technologie informatyczne w sferze wymiaru sprawiedliwości jedynie w ograniczonym

4 Zob. np. A. D'Amato, *Can/Should Computers Replace Judges?*, „Georgia Law Review” 1977, Vol. 11, issue 5, s. 1277-1301; T. Sourdin, *Judge v Robot? Artificial Intelligence and Judicial Decision-Making*, „UNSW Law Journal” 2018, Vol. 41, issue 4, s. 1114-1133; R.M. Re, A. Solow-Niderman, *Developing Artificially Intelligent Justice*, „Stanford Technology Law Review” 2019, Vol. 22, issue 2, s. 242-289.

5 Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. nr 61 poz. 284) – dalej EKPC.

zakresie. Żadne nie zdecydowało się na całkowitą cyfryzację postępowań. Państwa nie wykorzystują także mechanizmów opartych na sztucznej inteligencji do zastępowania sędziów w procesie podejmowania decyzji. Niekiedy, choć jest to zdecydowanie rzadkość, technologie informatyczne są natomiast wykorzystywane w ramach obowiązkowego ADR przed skierowaniem sprawy do sądu. Ponadto postępowania elektroniczne są prowadzone w przypadku drobnych sporów cywilnych, sporów konsumenckich oraz nakazów zapłaty, ale wówczas zwykle istnieje możliwość złożenia środka zaskarżenia, w wyniku czego sprawa zostaje rozpoznana przez sąd tradycyjny. Sądy europejskie wykorzystują jednak technologie porozumiewania się na odległość w celu zdalnego przesłuchiwania świadków i biegłych⁶.

Jak się wydaje, obecnie w najszerszym zakresie koncepcję „sądu online” realizuje *Civil Resolution Tribunal* (CRT) funkcjonujący w kanadyjskiej prowincji Kolumbia Brytyjska. CRT nie jest sądem, lecz trybunałem, mimo że jest zaliczany do systemu wymiaru sprawiedliwości. Zajmuje się on rozstrzyganiem pewnych kategorii sporów (spory majątkowe o wartości nieprzekraczającej 5 tys. dolarów kanadyjskich, spory dotyczące tzw. *strata property* niezależnie od wartości, spory wynikłe z wypadków pojazdów silnikowych, jeśli roszczenie nie przekracza 50 tys. dolarów kanadyjskich oraz spory dotyczące stowarzyszeń i spółdzielni). Postępowanie przed CRT odbywa się w całości online. W pierwszej kolejności zainteresowana osoba korzysta z narzędzia *Solution Explorer*, które pomaga dokonać prawnej klasyfikacji sprawy oraz uzyskać odpowiedni dla danej kategorii spraw formularz elektroniczny. Po wniesieniu sprawy druga strona może udzielić odpowiedzi w określonym terminie (odpowiedź może, ale nie musi być wniesiona drogą elektroniczną). Następnie obie strony negocjują polubowne rozstrzygnięcie sporu, a gdy negocjacje zakończą się niepowodzeniem – dochodzi do fazy mediacji z udziałem facylitatora. Dopiero gdy stronom nie uda się rozwiązać sprawy polubownie, dochodzi do fazy orzecniczej. Strony mogą przedstawiać dowody, które również należy przesyłać drogą elektroniczną. Postępowanie jest w przeważającym zakresie pisemne, ale Trybunał może się także kontaktować ze stronami drogą telefoniczną lub w drodze wideokonferencji (możliwe jest również przeprowadzenie w ten sposób rozprawy). Po zakończeniu postępowania Trybunał wydaje wyrok, który podlega egzekucji tak, jak wyroki tradycyjnych sądów. Niektóre rozstrzygnięcia CRT podlegają zaskarżeniu do Sądu Najwyższego Kolumbii Brytyjskiej, a w odniesieniu do niektórych można wnieść środek zaskarżenia

6 CDCJ, *Technical Study...*, s. 4-5.

w postaci *Notice of Objection* (w tej sytuacji sprawa zostanie rozpoznana przez Sąd Prowincjonalny Kolumbii Brytyjskiej)⁷.

Warto jednak zauważyć, że obecnie wiele państw rozważa daleko idącą cyfryzację postępowań sądowych. W szczególności Wielka Brytania realizuje program reform, którego budżet przekroczył kwotę 1 miliarda funtów⁸. Dodatkowo, proces cyfryzacji sądów w wielu państwach przyspieszyła pandemia koronawirusa, która wymusiła wprowadzenie rozwiązań umożliwiających zdalne rozpoznawanie spraw sądowych – rozwiązania przyjmowane w tym zakresie omawiamy w rozdziale siódmym niniejszego raportu⁹. Cyfryzacja sądownictwa jest też przedmiotem dyskusji w doktrynie prawniczej – można tu wymienić zwłaszcza książkę *Online Courts and the Future of Justice* autorstwa prof. Richarda Susskinda z Uniwersytetu w Oksfordzie¹⁰.

1.3. Gwarancje wynikające z art. 6 EKPC

Wszystkie sądy, a więc i te szeroko wykorzystujące w swojej działalności nowoczesne technologie, zajmujące się rozstrzyganiem spraw karnych i cywilnych (w znaczeniu przyjętym w orzecznictwie ETPC), muszą odpowiadać wszystkim wymogom wynikającym z art. 6 EKPC. Przepis ten składa się z trzech ustępów: pierwszy reguluje ogólne wymogi co do rzetelności postępowań sądowych, drugi wyraża zasadę domniemania niewinności, a trzeci zawiera gwarancje przysługujące oskarżonym w postępowaniu karnym. Niniejszy podrozdział jest poświęcony przede wszystkim standardom wyrażonym w ustępie pierwszym, do których zalicza się:

- wymóg sądu bezstronnego i niezależnego;
- wymóg sądu ustanowionego ustawą;
- prawo dostępu do sądu;
- prawo do rzetelnego postępowania sądowego;

7 Omówienie na podstawie informacji zawartych na stronie internetowej *Civil Resolution Tribunal*: <https://civilresolutionbc.ca/> (dostęp: 16.09.2020).

8 Omówienie reformy dostępne jest na stronie internetowej brytyjskiego rządu: <https://www.gov.uk/guidance/the-hmcts-reform-programme> (dostęp: 16.09.2020); zob. także P. Cortés, T. Takagi, *The Civil Money Claims Online. The Flagship Project of Court Digitalisation in England and Wales*, „Computer and Telecommunications Law Review” 2019, Vol. 25, issue 8, s. 207-212.

9 Zob. także: B. Pilitowski, B. Kociołowicz-Wiśniewska (red.), *Sądy dostępne przez Internet. Lekcje z Polski i 12 krajów świata*, Fundacja Court Watch Polska, Toruń 2020.

10 R. Susskind, *Online Courts...*

- prawo do rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki;
- prawo do jawnego postępowania.

Należy przy tym podkreślić, że w świetle orzecznictwa Trybunału jednostka może zrzec się praw proceduralnych wynikających z art. 6 ust. 1 EKPC. Jednakże, aby takie zrzeczenie się mogło zostać uznane za skuteczne na gruncie Konwencji, musi ono być jednoznaczne, „nie może być sprzeczne z żadnym ważnym interesem publicznym; i muszą mu towarzyszyć minimalne zabezpieczenia współmierne do jego znaczenia (...) Dodatkowo, nie może ono być wyrażone pod przymusem”¹¹. Oznacza to, że jeżeli postępowanie prowadzone np. przed sądami procedującymi zdalnie byłoby dobrowolne, a więc jednostka mogłaby swobodnie wybierać pomiędzy procesem tradycyjnym a w pełni zdigitalizowanym, możliwe byłoby odstępstwo od niektórych gwarancji wynikających z art. 6 EKPC.

Jeśli jednak jednostka nie miałaby takiego wyboru i postępowanie zdalne byłoby jedyną dostępną możliwością, konieczne byłoby zapewnienie poszanowania wszystkich ww. gwarancji (choć nie wszystkie z nich mają charakter absolutny). W przeciwnym razie orzeczenia sądów online będą musiały podlegać zaskarżeniu do sądu, który w pełni realizuje owe standardy.

Należy zatem rozważyć, czy cyfryzacja postępowań sądowych stwarza jakieś szczególne zagrożenia dla realizacji wskazanych wyżej standardów konwencyjnych.

1.4. Cyfryzacja sądownictwa a prawo dostępu do sądu

Pod pojęciem „prawa dostępu do sądu” rozumiemy prawo do uruchomienia procedury sądowej. Warto zauważyć, że ETPC nie wymaga, aby postępowanie sądowe było dwuinstancyjne – jeśli jednak prawo krajowe przewiduje taki model postępowania, to również sąd odwoławczy powinien spełniać wymogi wynikające z art. 6 EKPC¹². Ponadto, jak już wskazano, jeśli organ rozpoznający sprawę w pierwszej instancji nie spełnia wymogów wynikających z art. 6

11 Zob. np. wyrok ETPC z 16 lutego 2021 r. w sprawie *V.C.L. i A.N. przeciwko Wielkiej Brytanii*, skargi nr 77587/12 i 74603/12, pkt 201.

12 Zob. np. wyrok ETPC (Wielka Izba) z 18 lutego 2009 r. w sprawie *Andrejeva przeciwko Łotwie*, skarga nr 55707/00, pkt 97.

EKPC, wówczas konieczne jest zapewnienie jednostce możliwości zwrócenia się do sądu, który takie wymogi spełnia¹³.

Prawo dostępu do sądu nie ma charakteru absolutnego i może podlegać różnym ograniczeniom, niemniej nie mogą one mieć charakteru nieproporcjonalnego ani naruszać istoty prawa do sądu¹⁴. Trybunał dostrzega przy tym, że bariery w dostępie do sądu mogą wynikać nie tylko z przepisów prawnych (np. terminy), ale i praktyki (np. nadmiernie formalistyczna wykładnia)¹⁵. Oceniając, czy w danym przypadku bariera w dostępie do sądu była nieproporcjonalna, należy także uwzględnić charakter sprawy i indywidualne cechy jednostki (np. jej niepełnosprawność, stan majątkowy itd.)¹⁶.

Cyfryzacja sądownictwa niewątpliwie może doprowadzić do zredukowania niektórych barier w dostępie do sądu. Przykładowo, brak konieczności osobistego stawiennictwa w sądzie związany z procedowaniem w trybie zdalnym stanowi z pewnością znaczące ułatwienie dostępu do sądu. Ma to znaczenie zwłaszcza w przypadku mieszkańców mniejszych miejscowości, położonych z daleka od siedzib sądów, oraz osób z niepełnosprawnością ruchową. Nawet jednak osobom niemającym problemów z dotarciem do siedziby sądu cyfryzacja postępowań sądowych może przynieść istotne ułatwienia. Przykładowo, w odniesieniu do części osób trudności w dostępie do tradycyjnego sądu mogą wynikać z barier geograficznych (znacząca odległość między miejscem zamieszkania osoby a siedzibą sądu) czy psychologicznych (niechęć do prowadzenia wieloletniego i skomplikowanego procesu sądowego)¹⁷. Z tej perspektywy możliwość załatwienia wszystkich formalności zdalnie, za pośrednictwem Internetu, stanowi z pewnością duże udogodnienie. Ważnym rozwiązaniem może być również digitalizacja akt sądowych, zwłaszcza przeprowadzona w sposób uwzględniający potrzeby osób z niepełnosprawnością. Co więcej, korzystanie z narzędzi elektronicznych (oczywiście – pod

13 Zob. np. wyrok ETPC (Wielka Izba) z 25 września 2018 r. w sprawie *Denisov przeciwko Ukrainie*, skarga nr 76639/11, pkt 65.

14 Zob. np. wyrok ETPC (Wielka Izba) z 15 marca 2018 r. w sprawie *Naït-Liman przeciwko Szwajcarii*, skarga nr 51357/07, pkt 114.

15 Zob. np. wyrok ETPC (Wielka Izba) z 5 kwietnia 2018 r. w sprawie *Zubac przeciwko Chorwacji*, skarga nr 40160/12, pkt 97-99; wyrok ETPC z 13 grudnia 2018 r. w sprawie *Witkowski przeciwko Polsce*, skarga 21497/14, pkt 44-57.

16 Zob. np. wyrok ETPC z 3 lipca 2012 r. w sprawie *Siwiec przeciwko Polsce*, skarga nr 28095/08, pkt 51; wyrok ETPC z 11 października 2018 r. w sprawie *Parol przeciwko Polsce*, skarga nr 65379/13, pkt 49; wyrok ETPC z 31 maja 2016 r. w sprawie *A.N. przeciwko Litwie*, skarga nr 17280/08, pkt 101-102.

17 Zob. np. E. Katsh, O. Rabinovich-Einy, *Digital Justice. Technology and the Internet of Disputes*, New York 2017, s. 41-42.

warunkiem ich odpowiedniego zaprojektowania) może uczynić cały proces sądowy znacząco łatwiejszym. Przykładowo, powód nie będzie już musiał samodzielnie pisać całego pozwu, lecz będzie mógł wnieść swoje żądania na specjalnym formularzu elektronicznym, w którego uzupełnieniu pomoże mu dostępna na stronie internetowej sądu aplikacja¹⁸. W ten sposób część osób, która nie posiada dostatecznych kompetencji prawniczych i jednocześnie pozbawiona jest dostępu do profesjonalnej pomocy prawnej, może uzyskać realnie łatwiejszy dostęp do sądu. Dodatkowo postulowane w doktrynie (i wdrażane już gdzieś) wprowadzenie razem z sądami online także narzędzi do łatwego uzyskania pomocy prawnej i diagnozy własnej sytuacji prawnej może zwiększyć świadomość prawną obywateli, co również pośrednio przyczyni się do faktycznego poszerzenia dostępu do sądu¹⁹.

Cyfryzacja postępowań sądowych może się jednak wiązać także z pewnymi zagrożeniami. Szczególnie poważnym problemem byłoby ograniczenie dostępu do „sądu online” osobom niemającym dostępu do Internetu lub nieposiadającym dostatecznych kompetencji w zakresie obsługi narzędzi komputerowych. Problem tzw. wykluczenia cyfrowego omawiamy szerzej w rozdziale trzecim niniejszego raportu, warto jednak w tym miejscu podkreślić, że wprowadzanie reform związanych z cyfryzacją sądownictwa powinno być poprzedzone pogłębioną analizą stopnia dostępności i umiejętności obsługi sieci w danym kraju i podjęciem działań mających na celu ochronę praw osób niemogących korzystać z dobrodziejstw postępowań elektronicznych²⁰. Wydaje się też, że przynajmniej w początkowej fazie jednostki powinny w dalszym ciągu mieć możliwość skorzystania z tradycyjnej (tj. niecyfryzowanej) drogi sądowej²¹ (odmienne rozwiązanie można byłoby rozważyć w odniesieniu do sporów między podmiotami profesjonalnymi). Istotne jest też poszerzenie dostępu obywateli do profesjonalnej pomocy prawnej. Co więcej, aby prawo dostępu do sądu było zapewnione, narzędzia służące do komunikacji elektronicznej z sądem muszą być łatwe w użyciu, także dla osób, które nie mają zbyt wysokich kompetencji w zakresie obsługi komputera.

18 Zob. np. R. Susskind, *Online Courts...*, s. 156-157.

19 Tamże, s. 121-133.

20 Zob. np. raport autorstwa brytyjskiej organizacji JUSTICE: A. Finlay i in., *Preventing Digital Exclusion from Online Justice*, JUSTICE 2018, raport dostępny pod adresem internetowym: <https://justice.org.uk/wp-content/uploads/2018/06/Preventing-Digital-Exclusion-from-Online-Justice.pdf> (dostęp: 24.09.2020).

21 Zob. np. B.R. Hough, *Let's Not Make It Worse: Issues to Consider in Adopting New Technology* [w:] J.E. Cabral i in., *Using Technology to Enhance Access to Justice*, „Harvard Journal of Law & Technology” 2012, Vol. 26, No. 1, s. 264.

Swoiste ograniczenie prawa do sądu może ponadto wynikać z poprzedzenia fazy orzeczniczej obowiązkowymi negocjacjami i mediacją, co, w kontekście sądów procedujących w całości online, zaproponował m.in. R. Susskind²². W dokumentach Rady Europy zaleca się wprowadzenie dobrowolności mechanizmów ODR²³. W tym kontekście warto także zwrócić uwagę na wyrok TSUE z 18 marca 2010 r. w sprawie *Rosalba Alassini*²⁴. Trybunał stwierdził w nim, że zasady równoważności i skuteczności, a także zasada skutecznej ochrony sądowej nie sprzeciwiają się przepisom krajowym, na mocy których spory w zakresie usług łączności elektronicznej pomiędzy użytkownikami końcowymi i dostawcami muszą być przedmiotem obligatoryjnej pozasądowej próby zawarcia ugody jako warunku dopuszczalności powództwa sądowego, „o ile postępowanie to nie prowadzi do wydania decyzji wiążącej dla stron, nie opóźnia w istotny sposób wniesienia powództwa sądowego, powoduje zawieszenie biegu przedawnienia dochodzonych praw i nie wiąże się z ponoszeniem kosztów przez strony, chyba że koszty te są nieznaczne, pod warunkiem wszakże, iż droga elektroniczna nie stanowi jedyne go sposobu dostępu do rzeczono go postępowania pojednawczego i że dopuszczalne jest zastosowanie środków tymczasowych w szczególnych przypadkach, kiedy wymaga tego nagła sytuacja”. Uzasadniając tezę o niemożności ograniczenia się wyłącznie do „elektronicznej próby ugodowej”, TSUE wskazał, że takie rozwiązanie mogłoby pozbawić praw osoby niemające dostępu do Internetu²⁵.

1.5. Cyfryzacja sądownictwa a prawo do sądu bezstronnego i niezawisłego

Pojęcie „niezawistości”, o którym mowa w art. 6 ust. 1 EKPC, obejmuje zdaniem ETPC „zarówno (i) stan umysłu, który oznacza odporność sędziego na presję zewnętrzną jako kwestię jego moralnej uczciwości, jak i (ii) zestaw gwarancji instytucjonalnych i operacyjnych – obejmujących zarówno procedurę, zgodnie z którą sędziowie mogą być mianowani w sposób zapewniający ich niezawistość i kryteria wyboru oparte na czynnikach merytorycznych – który musi zapewniać ochronę przed nadmiernym wpływem lub nieograniczoną swobodą uznania innych władz państwowych, zarówno na początkowym etapie mianowania sędziego, jak i podczas wykonywania przez niego jego

22 Zob. np. R. Susskind, *Online Courts...*, s. 135-141.

23 Zob. np. uchwała Zgromadzenia Parlamentarnej Rady Europy nr 2081 z 27 listopada 2015 r., *Access to Justice and the Internet. Potential and Challenges*, pkt 71.

24 Wyrok TSUE z 18 marca 2010 r., C-317/08, C-318/08, C-319/08 i C-320/08, *Rosalba Alassini i in. przeciwko Telecom Italia SpA i in.*

25 Tamże, pkt 58.

obowiązków”²⁶. Istotne w tym kontekście jest więc istnienie odpowiednich gwarancji, odnoszących się np. do sposobu powoływania sędziów, długości ich kadencji, stabilizacji urzędu (nieusuwalność), kształtu wynagrodzeń itd.²⁷ Z kolei pojęcie bezstronności odnosi się do równego traktowania uczestników postępowania. W świetle orzecznictwa Trybunału bezstronność ma dwa wymiary – subiektywny, który zakłada, że sąd powinien traktować uczestników postępowania w sposób równy, tj. wolny od faworyzowania i dyskryminowania, oraz obiektywny, zgodnie z którym nie powinny istnieć okoliczności, które w oczach bezstronnego obserwatora mogłyby wpływać na postrzeganie sądu jako bezstronnego²⁸. Jak bowiem wskazuje ETPC, „sprawiedliwość nie tylko musi być wymierzona, musi być również widać, że jest wymierzana”²⁹.

Nie wydaje się, żeby cyfryzacja postępowań sądowych stwarzała jakieś szczególne zagrożenia dla niezawisłości sędziowskiej czy bezstronności. Sędzia nie stanie się przecież bardziej podatny na naciski wyłącznie z tego względu, że rozprawa będzie prowadzona w sposób zdalny, a korespondencja przesyłana drogą elektroniczną.

Istotne zagrożenia mogą się jednak wiązać z upowszechnieniem korzystania przez sądy przy podejmowaniu rozstrzygnięć z algorytmów komputerowych. Już teraz w pewnym zakresie takie algorytmy wykorzystywane są w niektórych państwach zachodnich (zwłaszcza w USA) do np. oszacowania prawdopodobieństwa recydywy na potrzeby decydowania o udzieleniu osadzonemu w zakładzie karnym warunkowego przedterminowego zwolnienia³⁰. W Polsce algorytmy nie są na razie wykorzystywane w ten sposób przez sądy, aczkolwiek w pewnym zakresie bywają wykorzystywane przez organy administracji (np. system STIR, na podstawie którego organy mogą podjąć decyzję o „zamrożeniu” konta bankowego³¹). Szersze korzystanie z takich narzędzi

26 Wyrok ETPC (Wielka Izba) z 1 grudnia 2020 r. w sprawie *Guðmundur Andri Ástráðsson przeciwko Islandii*, skarga nr 26374/18, pkt 234.

27 Zob. np. wyrok ETPC z 30 listopada 2011 r. w sprawie *Henryk Urban i Ryszard Urban przeciwko Polsce*, skarga nr 23614/08, pkt 45.

28 Zob. np. wyrok ETPC (Wielka Izba) z 15 grudnia 2005 r. w sprawie *Kyprianou przeciwko Cyprowi*, skarga nr 73797/01, pkt 118-133.

29 Zob. np. wyrok ETPC z 12 kwietnia 2018 r. w sprawie *Chim i Przywieczerski przeciwko Polsce*, skargi nr 36661/07 i 38433/07, pkt 159.

30 Zob. np. D. Kehl i in., *Algorithms in the Criminal Justice System. Assessing the Use of Risk Assessments in Sentencing*, artykuł dostępny pod adresem internetowym: <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:33746041> (dostęp: 30.09.2020).

31 Zob. art. 119zg-119zdd ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2020 r., poz. 1325); zob. także M. Szubiakowski, *Problemy proceduralne blokady rachunku bankowego w celu przeciwdziałania wyłudzeniom skarbowym*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2018, nr 3, s. 47-55.

przez sądy mogłoby stwarzać zagrożenie dla prawa do rozpoznania sprawy przez sąd niezawisły i bezstronny. Takie ryzyko istnieje przede wszystkim z tego powodu, że rozstrzygnięcie byłoby podejmowane *de facto* nie przez sąd, lecz przez algorytm (na podstawie analizy danych zawartych w jakichś obszernych bazach np. wcześniejszego orzecznictwa sądów w podobnych sprawach). Z kolei w razie całkowitego powierzenia programom komputerowym rozstrzygania określonych kategorii spraw, trudno w ogóle byłoby mówić o „niezawisłości”, „bezstronności” czy nawet „prawie do sądu”. W dokumentach Rady Europy³² wskazuje się też, że w praktyce wykorzystywanie teoretycznie obiektywnych algorytmów może prowadzić do rezultatów trudnych do zaakceptowania z punktu widzenia równości wobec prawa. Niektóre badania amerykańskie wskazują na przykład, że decyzje podejmowane na podstawie algorytmów wykorzystywanych przez administrację publiczną i firmy prywatne w USA są mniej korzystne dla osób czarnoskórych³³. Powstaje oczywiście także ryzyko manipulowania decyzjami sądów poprzez odpowiednie skonstruowanie algorytmów – czy to przez państwo, czy to przez firmę zewnętrzną, która taki algorytm opracuje. Ryzyko to jest tym większe, że kody źródłowe takich programów są zazwyczaj nieudostępniane opinii publicznej ze względu na ochronę praw autorskich ich twórców³⁴.

Nie znaczy to oczywiście, że należy odrzucić jakiegokolwiek wykorzystywanie mechanizmów opartych na tzw. „sztucznej inteligencji” przez sądy. Przykładowo, wydaje się, że tego rodzaju narzędzia mogłyby być pomocne w analizie orzecznictwa sądowego, identyfikacji linii orzeczniczych itd.

- 32 Zob. European Commission for the Efficiency Of Justice (CEPEJ), *European Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their Environment*, Council of Europe 2019, s. 51-56; Committee of Experts on Internet Intermediaries (MSI-NET), *Study on the Human Rights Dimensions of Automated Data Processing Techniques (in Particular Algorithms) and Possible Regulatory Implications*, Council of Europe 2018, s. 12, dokument dostępny pod adresem: <https://rm.coe.int/algorithms-and-human-rights-en-rev/16807956b5> (dostęp: 30.09.2020).
- 33 Zob. np. J. Larson i in., *How We Analyzed the COMPAS Recidivism Algorithm*, 2016, artykuł dostępny pod adresem internetowym: <https://www.propublica.org/article/how-we-analyzed-the-compas-recidivism-algorithm> (ostatni dostęp: 30 września 2020); H. Ledford, *Millions of Black People Affected by Racial Bias in Health-Care Algorithms*, „Nature.com”, 24 października 2019 r., artykuł dostępny pod adresem internetowym: <https://www.nature.com/articles/d41586-019-03228-6#ref-CR1> (dostęp: 30.09.2020).
- 34 Zob. np. CEPEJ, *Ethical Charter...*, s. 53; A. Cerrillo i Martinez, *How Can We Open the Black Box of Public Administration? Transparency and Accountability in the Use of Algorithms*, „Revista Catalana de Dret Públic” 2019, núm. 58, s. 17-18; P.B. de Laat, *Algorithmic Decision-Making Based on Machine Learning from Big Data: Can Transparency Restore Accountability?*, „Philosophy & Technology” 2018, Vol. 31, issue 4, s. 525-541.

1.6. Cyfryzacja sądownictwa a "prawo do sądu ustanowionego ustawą"

Wymóg „ustanowienia ustawą” odnosi się do zgodności z prawem utworzenia danego sądu, legitymacji danej osoby (sędziego, ławnika) do uczestniczenia w składzie orzekającym, wyznaczenia składu orzekającego, wyznaczenia właściwości danego sądu. Cyfryzacja postępowań sądowych w zasadzie nie stwarza w tym zakresie większych zagrożeń pod warunkiem, że będzie prowadzona na podstawie jasnych, odpowiednio uchwalonych przepisów prawnych. W grę mogą jednak wchodzić takie rozwiązania, jak np. istniejący obecnie w Polsce mechanizm losowania składów orzekających³⁵. Mechanizm ten oparty jest na algorytmie sporządzonym przez firmę zewnętrzną, do którego opinia publiczna nie ma dostępu³⁶. Taka sytuacja budzi zastrzeżenia, gdyż brak transparentności sprawia, że strona może powziąć wątpliwości, czy skład orzekający w jej sprawie rzeczywiście został wyznaczony zgodnie z prawem, czy też może na skutek przyjętej konstrukcji mechanizmu losującego doszło do nieprawidłowości w tym zakresie (naruszających jej prawo do rozpoznania sprawy przez sąd ustanowiony ustawą)³⁷. Warto jednak zauważyć, że w wyroku z 19 kwietnia 2021 r. (sygn. akt III OSK 836/21) Naczelny Sąd Administracyjny stwierdził beczynność Ministra Sprawiedliwości w rozpoznaniu wniosku organizacji pozarządowej Fundacja e-Państwo o udostępnienie algorytmu Systemu Losowego Przydziału Spraw (SLPS). NSA podkreślił, że „Algorytm przedstawiający sposób działania aplikacji sieciowej SLPS za pomocą której wyznaczany jest skład rozpoznający sprawę sądową mieści się w pojęciu informacji publicznej z tego względu, że informuje o sposobie funkcjonowania sądów, o sposobie przyjmowania i załatwiania spraw (art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. d ustawy o dostępie do informacji publicznej)”. Obecnie przed NSA toczy się również postępowanie dotyczące żądania udostępnienia kodu źródłowego SLPS. Istotne jest zatem zwiększenie przejrzystości zasad funkcjonowania narzędzi komputerowych wykorzystywanych przez organy sądowe, a zwłaszcza tych, które służą do podejmowania rozstrzygnięć mających bezpośrednio znaczenie z punktu widzenia wolności i praw jednostki. Na

35 Zasady przydziału spraw sędziom z wykorzystaniem Systemu Losowego Przydziału Spraw (SLPS) określają przepisy Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. poz. 1141).

36 W wyroku z 11 grudnia 2018 r. (sygn. akt II SAB/Wa 502/18) Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie orzekł, że kod źródłowy SLPS nie stanowi informacji publicznej w rozumieniu ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz.U. z 2019 r., poz. 1429 z późn. zm.). Orzeczenie to jest nieprawomocne.

37 Zob. np. K. Izdebski (red.), *alGOVrithms. State of Play. Report on Algorithms Usage in Government-Citizens Relations in Czechia, Georgia, Hungary, Poland, Serbia and Slovakia*, Fundacja ePaństwo 2019, s. 15-29.

potrzebę zwiększenia transparentności systemów algorytmicznych zwraca również uwagę w swoich rekomendacjach Komitet Ministrów Rady Europy³⁸.

1.7. Prawo do rzetelnego postępowania sądowego w kontekście postępowań zdalnych

Zgodnie z art. 6 ust. 1 EKPC, „każdy ma prawo do sprawiedliwego (...) rozpatrzenia jego sprawy”. Konwencja nie definiuje pojęcia „sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy” i nie wymienia gwarancji, które powinny przysługiwać uczestnikowi postępowania sądowego (jak już jednak wskazano, określa prawa procesowe oskarżonego w postępowaniu karnym). Kwestie te zostały doprecyzowane w bogatym orzecznictwie ETPC, ale szczegółowe kryteria rzetelności postępowania mogą się różnić w zależności od rodzaju postępowania. Nie chodzi tu przy tym wyłącznie o odmienności między postępowaniem karnym a cywilnym (różnice w tym zakresie wynikają z samej Konwencji) – także bowiem różne sprawy rozpoznawane w postępowaniu cywilnym mogą wymagać innych rozwiązań proceduralnych. Przykładowo, w sprawach dotyczących przymusowego umieszczenia w zakładach psychiatrycznych, Trybunał zwraca szczególną uwagę na konieczność zapewnienia osobistego kontaktu uczestnika postępowania z sądem³⁹. Z kolei w odniesieniu do spraw gospodarczych ETPC dopuszcza zwiększony formalizm w zakresie postępowania dowodowego⁴⁰. Dodatkowo niekiedy indywidualne cechy uczestnika postępowania (zwłaszcza jego niepełnosprawność) mogą wymagać wprowadzenia rozwiązań dostosowujących przebieg postępowania do jego szczególnych potrzeb i ograniczeń⁴¹.

Z całą pewnością, niektóre formy cyfryzacji nie budzą poważniejszych kontrowersji z perspektywy rzetelności postępowania. Mowa tu choćby o digitalizacji akt postępowań sądowych czy wprowadzeniu możliwości prowadzenia korespondencji z sądem w drodze elektronicznej. Bardziej problematyczne byłoby natomiast wprowadzenie zdalnych rozpraw czy też sądów, które w całości procedowałyby wyłącznie online. Nie znaczy to oczywiście, że tego

38 Zob. pkt 4.1. załącznika do Rekomendacji CM/Rec(2020)1 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie wpływu systemów algorytmicznych na prawa człowieka.

39 Zob. np. wyrok ETPC z 2 maja 2013 r. w sprawie *Zagidulina przeciwko Rosji*, skarga nr 11737/06, pkt 62; wyrok ETPC z 26 czerwca 2018 r. w sprawie *D.R. przeciwko Litwie*, skarga nr 691/15, pkt 90-91.

40 Zob. np. *Siwiec przeciwko Polsce*, pkt 51.

41 Zob. np. wyrok ETPC z 31 maja 2016 r. w sprawie *A.N. przeciwko Litwie*, skarga nr 17280/08, pkt 90 i 102.

typu rozwiązania należy w całości odrzucić – wręcz przeciwnie, w odniesieniu do niektórych kategorii spraw sądowych, procedowanie w trybie zdalnym nie tylko nie powinno wpłynąć negatywnie na rzetelność postępowania, ale i może przyczynić się do ograniczenia zjawiska przewlekłości. Wprowadzenie zdalnych postępowań powinno zostać jednak poprzedzone pogłębioną analizą m.in. co do zakresu spraw, które mogłyby być w ten sposób rozstrzygane. Wydaje się bowiem, że w odniesieniu do pewnych kategorii spraw przeprowadzanie rozpraw wyłącznie przez Internet byłoby problematyczne.

Najwięcej wątpliwości budzi zdalne procedowanie w sprawach karnych. W dotychczasowym orzecznictwie ETPC nie badał oczywiście rzetelności postępowania przed sądami karnymi funkcjonującymi w całości online, bo takie organy nie funkcjonują jeszcze w żadnym państwie członkowskim Rady Europy. Trybunał kilkakrotnie rozpatrywał jednak skargi, w których skarżący, oskarżeni w krajowych postępowaniach karnych, zarzucali, że doszło do naruszenia ich praw wynikających z art. 6 EKPC wskutek zapewnienia im możliwości udziału w rozprawie wyłącznie poprzez wideokonferencję. Szczególną uwagę warto zwrócić na wyrok w sprawie *Marcello Viola przeciwko Włochom*⁴². Trybunał stwierdził wówczas, że udział oskarżonego w postępowaniu w formie wideokonferencji sam w sobie nie narusza Konwencji, ale państwa muszą zagwarantować, że środek taki będzie stosowany dla realizacji uzasadnionego celu, a ponadto nie może to naruszać prawa oskarżonego do udziału w postępowaniu dowodowym. W tej akurat sprawie zdalny udział oskarżonego był uzasadniony faktem, że przebywał on w zakładzie karnym o zastrzyżonym rygorze (odbywał karę pozbawienia wolności za inne przestępstwo w związku z jego działalnością w mafii), a jego doprowadzenie na salę sądową wymagałoby zastosowania specjalnych środków bezpieczeństwa. Zapewnienie osadzonemu zdalnego udziału w rozprawie skracало także czas postępowania. ETPC wzięło także pod uwagę, że walka z mafią wymaga niekiedy szczególnych środków mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Jej członkowie mogą oddziaływać na życie publiczne, infiltrować instytucje państwowe, a nawet wywierać, choćby pośrednio, wpływ na innych uczestników postępowania, w tym pokrzywdzonych, poprzez samą swoją obecność na sali rozpraw. Zdalny udział oskarżonego w rozprawie służył zatem uzasadnionym celom. Jednocześnie skarżącemu zapewniono możliwość efektywnej aktywnej partycypacji w rozprawie: widział i słyszał salę rozpraw, sąd oraz

42 Wyrok ETPC z 5 października 2006 r. w sprawie *Marcello Viola przeciwko Włochom*, skarga nr 45106/04.

innych uczestników, sam także był widziany i słyszany. W toku rozprawy ani on, ani jego obrońca nie zgłaszali żadnych problemów technicznych. Nie wskazano także żadnych okoliczności mogących świadczyć o naruszeniu prawa oskarżonego do poufnej komunikacji z obrońcą. ETPC wzięt też pod uwagę, że skarżący uczestniczył zdalnie jedynie w rozprawie apelacyjnej (w toku postępowania przed sądem pierwszej instancji był doprowadzany na rozprawę). Trybunał nie stwierdził więc naruszenia art. 6 EKPC. Można jednak znaleźć także przykłady takich rozstrzygnięć, w których Trybunał orzekał, że rozprawa przeprowadzona ze zdalnym uczestnictwem oskarżonego nie spełniała standardów konwencyjnych. Przykładowo, w sprawie *Zagaria przeciwko Włochom*⁴³ ETPC stwierdził, że doszło do złamania art. 6 ust. 1 i 3 lit. c EKPC, ponieważ w trakcie rozprawy, w której oskarżony uczestniczył jedynie zdalnie, organy podstuchiwały rozmowę telefoniczną oskarżonego z jego obrońcą. Naruszenie Konwencji ETPC stwierdził także w sprawach *Shulepov przeciwko Rosji*⁴⁴ oraz *Shugayev przeciwko Rosji*⁴⁵. Na takich rozstrzygnięciach zaważył fakt, że oskarżeni uczestniczyli w rozprawie apelacyjnej jedynie zdalnie, a na sali sądowej nie było też ich obrońców. W stosunkowo podobnej sprawie *Sevastyanov przeciwko Rosji*⁴⁶ Trybunał wzięt dodatkowo pod uwagę, że oskarżony został poinformowany o tym, iż będzie mógł uczestniczyć w rozprawie przed Sądem Najwyższym jedynie zdalnie, w dniu samej rozprawy. Ponadto, zdaniem Trybunału, rząd nie przedstawił żadnych uzasadnionych powodów, dla przeprowadzenia rozprawy w ten właśnie sposób, w sytuacji, gdy na wcześniejszych etapach postępowania skarżący mógł uczestniczyć w rozprawie osobiście.

ETPC nie wyklucza zatem całkowicie możliwości zapewnienia oskarżonemu jedynie zdalnego uczestnictwa w rozprawie, ale wymaga w tym zakresie spełnienia pewnych warunków, takich jak istnienie celu uzasadniającego zastosowanie takiego środka, obecność obrońcy na sali rozpraw i zapewnienie oskarżonemu możliwości poufnej komunikacji z obrońcą. Wydaje się natomiast, że procedowanie w sposób całkowicie zdalny, tj. bez fizycznej obecności choćby obrońcy oskarżonego na sali rozpraw, byłoby z EKPC niezgodne.

43 Wyrok ETPC z 27 listopada 2007 r. w sprawie *Zagaria przeciwko Włochom*, skarga nr 58295/00.

44 Wyrok ETPC z 26 czerwca 2008 r. w sprawie *Shulepov przeciwko Rosji*, skarga nr 15435/03.

45 Wyrok ETPC z 14 stycznia 2010 r. w sprawie *Shugayev przeciwko Rosji*, skarga nr 11020/03.

46 Wyrok ETPC z 22 kwietnia 2010 r. w sprawie *Sevastyanov przeciwko Rosji*, skarga nr 37024/02.

Na liczne zagrożenia, z jakimi wiąże się przeprowadzanie zdalnych rozpraw w postępowaniu karnym, zwracają uwagę raporty organizacji pozarządowych⁴⁷. W tym zakresie warto zwrócić uwagę na raport organizacji *Fair Trials* poświęcony funkcjonowaniu angielskiego i walijskiego wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych w okresie epidemii koronawirusa⁴⁸. W opracowaniu tym zawarto także wyniki badań przeprowadzonych wśród obrońców w postępowaniach karnych na temat posiedzeń i rozpraw sądowych online (na etapie postępowania przygotowawczego)⁴⁹. Według 44% ankietowanych odbycie rozprawy/posiedzenia w sposób zdalny utrudnia oskarżonemu udział w postępowaniu. 67% respondentów wskazało, że taki tryb procedowania utrudnia komunikację między oskarżonym a jego obrońcą. 75% uznało, że zdalne posiedzenia/rozprawy negatywnie wpływają na udział oskarżonego i jego obrońcy w postępowaniu dowodowym (przedstawianie dowodów, kwestionowanie ich itd.). 60% wskazało, że procedowanie w trybie zdalnym ma ogólnie negatywny wpływ na rzetelność postępowania. Swoją opinię na temat stosowania wideokonferencji w sprawach karnych zaprezentowało także *European Criminal Bar Association* (ECBA)⁵⁰. Osobno odniesiono się w nim do postępowań czysto krajowych i transgranicznych. W sprawach krajowych ECBA dopuściła wideokonferencje w celu wysłuchania podejrzanego o popełnienie mniej poważnego przestępstwa na wstępnym etapie postępowania pod kątem zasadności jego kontynuowania, o ile podejrzaný dobrowolnie wyraził na to zgodę⁵¹. Krytycznie organizacja odniosła się natomiast do wykorzystywania zdalnych posiedzeń przy decydowaniu o zastosowaniu tymczasowego aresztowania. Wskazała bowiem, że osobisty, fizyczny kontakt sędziego z podejrzanym (oskarżonym) jest istotny, gdyż umożliwia sędziemu wyrobienie sobie zdania na temat wiarygodności podejrzanego, jego sytuacji psychicznej, zdrowotnej itd. Ponadto zdalne posiedzenia utrudniają kontakt podejrzanemu (oskarżonemu) z jego obrońcą, negatywnie mogą też wpływać na poufność komunikacji między nimi⁵². Fizyczna obecność podejrzanego (oskarżonego) na sali sądowej może

47 Na liczne zagrożenia dla praw oskarżonego, związane z wykorzystywaniem nowych technologii w postępowaniu karnym, zwraca się także w doktrynie – zob. zwłaszcza: M. Simionato, *Defence Rights and the Use of Information Technology in Criminal Procedure*, „Revue internationale de droit pénal” 2014, Vol. 85, issue 1, s. 292-302.

48 *Fair Trials, Justice Under Lockdown. A survey of the criminal justice system in England & Wales between March and May 2020*, raport dostępny pod adresem internetowym: <https://www.fairtrials.org/sites/default/files/Justice%20Under%20Lockdown%20survey%20-%20Fair%20Trials.pdf> (dostęp: 25.09.2020).

49 Tamże, s. 7.

50 ECBA, *Statement of Principles on the use of Video-Conferencing in Criminal Cases in a Post-Covid-19 World*, wrzesień 2020, raport dostępny pod adresem internetowym: http://www.ecba.org/extdocserv/20200906_ECBAStatement_videolink.pdf (dostęp: 25.09.2020).

51 Tamże, s. 13, pkt 49-50.

52 Tamże, s. 13, pkt 51-54.

być także postrzegana jako środek zapobiegający nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu⁵³. Zdaniem ECBA zdalne posiedzenia nie mogą także zastępować „fizycznych” rozpraw na etapie postępowania sądowego. To właśnie tradycyjne rozprawy powinny pozostać zasadą, a każdy oskarżony, niezależnie od powagi przestępstwa, którego popełnienie mu się zarzuca, powinien mieć prawo do fizycznej obecności na rozprawie. Postępowanie prowadzone wyłącznie w drodze wideokonferencji może mieć dehumanizujący efekt i nie jest w stanie osiągnąć wychowawczych celów postępowania karnego⁵⁴. ECBA podkreśliła jednak, że nowe technologie można wykorzystywać np. do umożliwienia oskarżonym ze szczególnymi potrzebami lub ograniczoną możliwością ruchu, za ich zgodą, uczestnictwa w czynnościach procesowych⁵⁵. Odmiennie w omawianym raporcie potraktowano kwestię wykorzystywania wideokonferencji w postępowaniach transgranicznych. W tym zakresie ECBA zauważyła, że szybkie zorganizowanie wystuchania podejrzanego przez sąd w drodze wideokonferencji może ograniczyć liczbę Europejskich Nakazów Aresztowania, z których część wydawana jest przecież głównie po to, by zapewnić fizyczną obecność podejrzanego w czynnościach procesowych. Z kolei na etapie postępowania sądowego wideokonferencja może być *de facto* jedynym rozwiązaniem umożliwiającym podejrzanemu, przebywającemu w innym państwie, udział w postępowaniu⁵⁶. Także inne opublikowane w ostatnich latach (także przed epidemią koronawirusa) raporty zwracały uwagę na negatywny wpływ wideokonferencji na poszanowanie praw podejrzanego, akcentując m.in. problemy techniczne, utrudnienia w komunikacji podejrzanego z obrońcą oraz niezapewnienie dostatecznej poufności takiej komunikacji⁵⁷. Negatywnie do uchwalonych przez Sejm przepisów umożliwiających odbywanie w sposób zdalny posiedzeń aresztowych odniosła się również Helsińska Fundacja Praw Człowieka, która w opinii z czerwca 2020 r. wskazała, że takie rozwiązanie jest niezgodne z Konstytucją i EKPC⁵⁸. Zdaniem HFPC, „fizyczna obecność podejrzanego w trakcie posiedzenia w przedmiocie tymczasowego aresztowania pozwala sądowi na dokonanie pełniejszej oceny jego wyjaśnień. Sprzyja więc

53 Tamże, s. 13, pkt 55.

54 Tamże, s. 13-15, pkt 56-66.

55 Tamże, s. 15, pkt 67.

56 Tamże, s. 4-9.

57 Zob. np. P. Gibbs, *Defendants on Video – Conveyor Belt Justice or a Revolution in Access?*, Transform Justice 2017, raport dostępny pod adresem internetowym: <https://www.transformjustice.org.uk/wp-content/uploads/2017/10/Disconnected-Thumbnail-2.pdf> (dostęp: 25.09.2020).

58 HFPC, wystąpienie do przewodniczącego Senackiej Komisji Rodziny, Polityki Senioralnej i Spolecznej z 14 czerwca 2020 r., dokument dostępny pod adresem internetowym: <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/06/druk-senacki-nr-142-uwagi-HFPC.pdf> (dostęp: 25.09.2020).

realizacji zasady prawdy materialnej i zmniejsza ryzyko zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego w sposób niesłuszny”⁵⁹. Fundacja zwróciła też uwagę na, omówione wyżej, ryzyko wystąpienia problemów technicznych oraz utrudnienia w kontakcie podejrzanego z obrońcą. HFPC przywołała też wyrok Sądu Najwyższego Norwegii⁶⁰, w którym uznano, że orzeczenie tymczasowego aresztowania na posiedzeniu zdalnym, pomimo że podejrzany nie wyraził zgody na takie rozwiązanie, mogło doprowadzić do naruszenia art. 5 ust. 3 EKPC. Sąd Najwyższy stwierdził więc, że „decydując o zwołaniu zdalnego posiedzenia w przedmiocie tymczasowego aresztowania, każdorazowo sąd powinien dokonać oceny ewentualnego ryzyka transmisji choroby zakaźnej i porównać je z wagą chronionych interesów skarżącego”⁶¹.

Formułowane w przywołanych wyżej raportach i opiniach zastrzeżenia wydają się trafne. Rzeczywiście, prowadzenie zdalnych posiedzeń i rozpraw w sprawach karnych, zarówno na etapie przygotowawczym, jak i sądowym, może w negatywny sposób wpłynąć na poszanowanie praw podejrzanego (oskarżonego). Należałoby więc postulować, aby sprawy karne pozostały w zakresie właściwości sądów tradycyjnych, które co do zasady powinny procedować na posiedzeniach i rozprawach zapewniających podejrzanemu (oskarżonemu) możliwość fizycznej obecności. Zdalny udział podejrzanego (oskarżonego) w posiedzeniach i rozprawach mógłby być dopuszczalny wyłącznie, gdyby wyraził on na to dobrowolną i poinformowaną zgodę, zwłaszcza jeśli z przyczyn obiektywnych (np. niepełnosprawność, pobyt w szpitalu psychiatrycznym, pobyt za granicą) jego udział fizyczny jest niemożliwy lub utrudniony. Szersze wykorzystywanie zdalnych rozpraw można byłoby natomiast rozważyć w odniesieniu do postępowania wykroczeniowego.

Sprawy karne nie są jednak jedynymi, w kontekście których zdalne procedowanie może negatywnie oddziaływać na rzetelność postępowania sądowego. Po pierwsze, wszystkie sprawy dotyczące pozbawienia wolności, nie tylko w trybie karnym, ale i cywilnym (np. przymusowe umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym, domu pomocy społecznej, ośrodka do wykonywania tzw. detencji postpenalnej) powinny umożliwiać uczestnikowi fizyczny udział w posiedzeniu lub rozprawie. Argumenty za takim rozwiązaniem są podobne do tych przywołanych wyżej w kontekście postępowania karnego – fizyczna obecność osoby, która ma zostać pozbawiona wolności, ma umożliwić sędziemu

59 Tamże.

60 Wyrok Sądu Najwyższego Norwegii z 8 maja 2020 r., sygn. HR-2020-972-U.

61 Tamże, cyt. za: HFPC, wystąpienie do przewodniczącego Senackiej Komisji...

wyrobienie sobie zdania na temat sytuacji tej osoby, a także może pozytywnie wpływać na kontakt uczestnika postępowania z jego pełnomocnikiem. Warto zauważyć, że zarówno w orzecznictwie ETPC, jak i TK⁶² podkreśla się znaczenie fizycznej obecności i wystuchania osoby, która ma zostać umieszczona w zakładzie psychiatrycznym, na posiedzeniu czy rozprawie sądowej. Po drugie, z podobnych względów krytycznie należałoby podejść do zdalnego orzekania o środkach silnie ingerujących w sferę wolności i praw jednostki, jak np. ubezwłasnowolnienie. Ponadto z badań omawianych w literaturze amerykańskiej wynika, że zdalne rozpoznawanie spraw może negatywnie wpływać na prawa migrantów – okazało się bowiem, że sądy częściej orzekały deportację wobec tych cudzoziemców, którzy uczestniczyli w posiedzeniu poprzez wideokonferencję, niż wobec tych, którym zapewniono fizyczną obecność⁶³. Powyższe zastrzeżenia nie oznaczają jednak, że w tego typu sprawach należy całkowicie zrezygnować z możliwości zdalnego uczestnictwa w postępowaniu. Mogą bowiem zaistnieć sytuacje, w których uczestnik postępowania nie będzie miał obiektywnie innej możliwości uczestnictwa – mając więc do wyboru albo orzekanie pod jego nieobecność, albo zapewnienie mu możliwości udziału poprzez wideokonferencję, korzystniejsze z punktu widzenia rzetelności postępowania jest mimo wszystko to pierwsze rozwiązanie.

Jak już jednak wskazaliśmy, istnieje wiele kategorii spraw, których zdalne rozpatrywanie nie powinno negatywnie oddziaływać na rzetelność postępowań. Wydaje się przykładowo, że tak rozumianą cyfryzacją można by objąć takie postępowania, których specyfika nie wymaga prowadzenia skomplikowanego postępowania dowodowego. Ponadto, za dopuszczalne należałoby uznać także zdalne rozpatrywanie spraw dotyczących sporów między przedsiębiorcami. W takich bowiem przypadkach w zasadzie nie występuje ryzyko wykluczenia cyfrowego którejs z stron postępowań, a ponadto sama specyfika tego rodzaju sporów nie uzasadnia twierdzenia, że fizyczny kontakt stron z sądem jest niezbędny. Większych obaw nie powinna także budzić cyfryzacja postępowań sądowno-administracyjnych.

Oczywiście, nawet w tych postępowaniach, w odniesieniu do których dopuszczalność zdalnego procedowania nie powinna budzić poważniejszych

62 Zob. np. wyrok TK z 22 marca 2017 r., sygn. akt SK 13/14, OTK-A z 2017 r., poz. 19; wyrok TK z 19 sierpnia 2020 r., sygn. akt K 46/15, OTK-A z 2020 r., poz. 39.

63 Zob. I. Eagly, *Remote Adjudication in Immigration*, „Northwestern University Law Review” 2015, Vol. 109, issue 4, s. 933-1020; D. Thorley, J. Mitts, *Trial by Skype: A Causality-Oriented Replication Exploring the Use of Remote Video Adjudication in Immigration Removal Proceedings*, „International Review of Law and Economics” 2019, Vol. 59, s. 82-97.

wątpliwości, konieczne byłoby wprowadzenie pewnych rozwiązań mających na celu zapewnienie ich rzetelności. Szczegółowe standardy rzetelności mogą się różnić w zależności od rodzaju postępowania oraz innych czynników, takich jak choćby niepełnosprawność strony postępowania, fakt jej reprezentacji przez profesjonalnego pełnomocnika itp. Pełne omówienie standardów rzetelnego postępowania wynikających z EKPC wykraczałoby oczywiście poza zakres niniejszego raportu. Warto jednak zwrócić uwagę na najważniejsze gwarancje wywiedzione przez ETPC z art. 6 EKPC, a więc równość broni między stronami oraz prawo do spornego (kontradiktoryjnego) postępowania⁶⁴.

W kontekście postępowań sądowych prowadzonych online równość broni może zostać naruszona po pierwsze wówczas, gdy wskutek np. wspomnianego wyżej wykluczenia cyfrowego albo nawet przejściowych problemów technicznych (np. awaria komputera czy Internetu) jedna ze stron będzie mieć ograniczone możliwości komunikacji z sądem w trakcie zdalnej rozprawy. R. Susskind proponuje wprowadzić, aby sądy online procedowały w jak najszerszym możliwym zakresie, w sposób asynchroniczny (tj. bez konieczności równoczesnej obecności)⁶⁵, co w pewnym sensie redukowałoby problem przejściowych problemów technicznych (istniałaby przecież możliwość przestania pisma czy nawet nagranej ustnej wypowiedzi po usunięciu awarii), ale ten sposób prowadzenia postępowania również może budzić wątpliwości, gdyż stanowi odejście od przeprowadzania tradycyjnie rozumianych rozpraw sądowych. Faktyczna nierówność broni może także wynikać z braku odpowiednich kompetencji cyfrowych jednej ze stron postępowania.

Jeśli chodzi o prawo do wystuchania, warto podkreślić, że na gruncie art. 6 ust. 1 EKPC zasadą powinno być rozpatrywanie spraw na rozprawach ustnych⁶⁶. Dotyczy to w szczególności postępowania przed sądem pierwszej instancji – w postępowaniu apelacyjnym i kasacyjnym specyfika postępowania (w szczególności ograniczenie kognicji sądu do badania wyłącznie kwestii prawnych) może uzasadniać rezygnację z rozprawy ustnej, jeśli została ona przeprowadzona w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji⁶⁷. Z orzecznictwa

64 Zob. np. wyrok ETPC (Wielka Izba) z 19 września 2017 r. w sprawie *Regner przeciwko Czechom*, skarga nr 35289/11, pkt 146-149; wyrok ETPC (Wielka Izba) z 7 czerwca 2001 r. w sprawie *Kress przeciwko Francji*, skarga nr 39594/98, pkt 65.

65 R. Susskind, *Online Courts...*, s. 60, 143-144.

66 Zob. np. wyrok ETPC (Wielka Izba) z 11 lipca 2002 r. w sprawie *Göç przeciwko Turcji*, skarga nr 36590/97, pkt 47.

67 Zob. np. wyrok ETPC z 8 lutego 2005 r. w sprawie *Miller przeciwko Szwecji*, skarga nr 55853/00, pkt 30; wyrok ETPC z 19 września 2019 r. w sprawie *Andersena przeciwko Łotwie*, skarga nr 79441/17, pkt 82.

ETPC wynika jednak, że w odniesieniu do pewnych kategorii spraw przeprowadzanie publicznej rozprawy nie jest konieczne. Przykładowo, w sprawie *Põnkä przeciwko Estonii* ETPC wskazał, że państwo może wprowadzić uproszczoną procedurę rozpoznawania drobnych roszczeń cywilnych w celu ograniczenia kosztów i przyspieszenia postępowania⁶⁸. Postępowanie takie może być pisemne, chyba że sąd uzna przeprowadzenie ustnej rozprawy za konieczne lub strona złoży wniosek o jej przeprowadzenie. Sąd może takiego wniosku nie uwzględnić, ale powinien swoją decyzję uzasadnić. Szeroko do wyjątków od wymogu przeprowadzenia rozprawy ETPC odniósł się w wyroku Wielkiej Izby w sprawie *Ramos Nunes de Carvalho e Sá przeciwko Portugalii*. Wskazał w nim, że brak rozprawy może być uzasadniony m.in. następującymi okolicznościami: uczestnicy postępowania nie kwestionują stanu faktycznego, a sprawa może być rozstrzygnięta wyłącznie w oparciu o akta; sprawa dotyczy wyłącznie problemów prawnych o ograniczonym zakresie lub mało skomplikowanych; sprawa dotyczy problemów wysoce technicznych.⁶⁹ Ponadto, jak już wskazaliśmy wyżej, strony mogą także pod pewnymi warunkami zrzec się prawa do publicznej rozprawy. W tym więc zakresie dopuszczalne byłoby odejście od rozpoznawania spraw na rozprawach i procedowanie w trybie, który R. Susskind nazywa asynchronicznym. Zakłada on, że „nie ma potrzeby, aby wszyscy byli dostępni w tym samym czasie. Tak, jak przy korzystaniu z e-maila, uczestnicy mogą przedkładać swoje stanowiska, kiedy chcą”⁷⁰. Taki tryb procedowania z pewnością stanowiłby duże ułatwienie dla sędziów i uczestników postępowania, a także mógłby ograniczyć przewlekłość postępowań.

W pozostałym zakresie sprawy powinny być jednak rozpoznawane na rozprawach przeprowadzanych w sposób respektujący prawo stron do wystuchania. Prawo to zakłada nie tylko prawo strony do udziału w rozprawie i zabierania głosu, ale też aktywnego uczestnictwa w postępowaniu: przedstawiania wniosków dowodowych, zadawania pytania świadkom itd. Powstaje zatem pytanie, czy ze wszystkich tych uprawnień strona będzie mogła korzystać w sytuacji, w której rozprawa przeprowadzana jest zdalnie. Wydaje się, że odpowiedź na tak postawione pytanie powinna być pozytywna. Pomijając bowiem wspomniane wyżej przypadki spraw, w których fizyczny kontakt sądu z uczestnikiem postępowania jest wymagany, brakuje dostatecznych argumentów do stwierdzenia, że prawo do wystuchania może być realizowane jedynie podczas

68 Wyrok ETPC z 8 listopada 2016 r. w sprawie *Põnkä przeciwko Estonii*, skarga nr 64160/11, pkt 30.

69 Wyrok ETPC (Wielka Izba) z 6 listopada 2018 r. w sprawie *Ramos Nunes de Carvalho e Sá przeciwko Portugalii*, skargi nr 55391/13, 57728/13 i 74041/13, pkt 190-192.

70 R. Susskind, *Online Courts...*, s. 143 (tłumaczenie własne).

rozpraw tradycyjnych. Także przecież podczas wideokonferencji strona może przedstawić swoje stanowisko, zadawać świadkom i biegłym pytania, składać wnioski dowodowe itd. Również z dotychczasowego orzecznictwa ETPC nie wynika, że standard rzetelnego procesu ustanowiony w art. 6 ust. 1 EKPC może być zrealizowany wyłącznie poprzez fizyczną obecność strony (uczestnika) postępowania na sali rozpraw. W sprawie *Pönkä przeciwko Estonii*, dotyczącej nieprzeprowadzenia przez sąd ustnej rozprawy pomimo żądania skarżącego, pozwanego w sprawie cywilnej przebywającego w zakładzie karnym w innym państwie, Trybunał wskazał, że wystuchanie strony niekoniecznie musi odbywać się poprzez przeprowadzenie ustnej rozprawy na sali sądowej – sąd może także rozważyć mechanizmy alternatywne np. wykorzystanie nowych technologii do komunikowania się na odległość⁷¹.

Mimo to warto jednak zwrócić uwagę na pewne zagrożenia dla ogólnej rzetelności postępowania wynikające z organizacji rozprawy w trybie wideokonferencji. Przykładowo, w razie zdalnego przesłuchiwania świadka z jego miejsca zamieszkania istniałoby ryzyko poddawania go presji lub innym oddziaływaniom prowadzącym do manipulacji zeznaniami, ze strony osób trzecich⁷². Ryzyko to może być jednak zmniejszone w razie przyjęcia zasady, że świadek zeznaje zdalnie, przebywając w tradycyjnym sądzie. Jednakże w pewnych przypadkach zdalna rozprawa mogłaby negatywnie oddziaływać także na pozycję stron postępowania – przykładowo, ofiara przemocy domowej, uczestnicząc w rozprawie ze swojego miejsca zamieszkania, mogłaby być poddawana presji ze strony swojego oprawcy. Z drugiej strony nawet i tradycyjne postępowania sądowe nie są wolne od tego rodzaju zagrożeń. Strona czy świadek mogą być przecież poddawani silnej, bezprawnej presji przez osoby trzecie przed wszczęciem postępowania czy pomiędzy rozprawami, co w wielu przypadkach może zniechęcać ich do dochodzenia roszczeń.

Istotnym zagrożeniem dla rzetelności postępowania mogą być także kwestie techniczne związane z brakiem dostatecznych zabezpieczeń przed podszywaniem się pod stronę postępowania przez inne osoby czy włamywanie się przez osoby niepożądane do systemów sądowych w celu manipulowania przebiegiem postępowania lub utrudniania go. Mogą się również pojawić

71 *Pönkä przeciwko Estonii*, pkt 39.

72 Zob. np. J. Hynes, N. Gill, J. Tomlinson, *In Defence of the Hearing? Emerging Geographies of Publicness, Materiality, Access and Communication in Court Hearings*, „Geography Compass” 2020, Vol. 14, issue 9, s. 6, artykuł dostępny pod adresem internetowym: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/gec3.12499> (dostęp: 28.09.2020).

problemy związane ze sposobem doręczania korespondencji elektronicznej. Tego rodzaju zagrożenia mogą być jednak zminimalizowane poprzez wprowadzenie odpowiednich rozwiązań technicznych.

Z jeszcze innymi zagrożeniami dla poszanowania prawa do rzetelnego procesu wiązałoby się szersze wykorzystanie w procesie orzekania algorytmów opartych na sztucznej inteligencji. W literaturze wskazuje się przykładowo, że w postępowaniu, w którym rozstrzygnięcia wydawane byłyby przez program komputerowy zasada kontrydiktoryjności byłaby zbędna – program podejmowałby po prostu rozstrzygnięcie po wprowadzeniu przez strony wszystkich istotnych informacji do systemu⁷³. Tego rodzaju proces tak dalece odróżniałby się jednak od klasycznego postępowania sądowego, że trudno go w ogóle rozpatrywać pod kątem standardów określonych w art. 6 EKPC.

1.8. Prawo do rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki

R. Susskind postrzega instytucję sądów online jako najlepsze rozwiązanie problemu przewlekłości postępowań sądowych, z którym borykają się sądy na całym świecie⁷⁴. I rzeczywiście, cyfryzacja postępowań sądowych powinna znacząco przyspieszyć tempo rozpoznawania spraw. Po pierwsze, dojdzie do skrócenia czasu komunikacji między sądem a stronami – nie trzeba będzie czekać, aż pismo z lub do sądu zostanie doręczone za pośrednictwem poczty lub odebrane przez stronę po pozostawieniu awizo przez listonosza albo upłynie czas na podjęcie przesyłki poleconej itd. W razie całkowitej cyfryzacji postępowań wszelkie pisma będą przesyłane za pośrednictwem Internetu, np. poprzez specjalnie w tym celu stworzony system komputerowy. Oczywiście, system ten musi zostać odpowiednio zaprogramowany, tak aby uniknąć nieprawidłowości w doręczeniu oraz zapewnić skuteczną weryfikację tożsamości uczestników postępowania⁷⁵. Po drugie, wyznaczanie terminów rozpraw będzie bardziej elastyczne – strony i świadkowie nie będą musieli przecież stawiać się osobiście w siedzibie sądu, a i sąd, wyznaczając termin, nie będzie się musiał kierować dostępnością sal w budynku. Owa elastyczność byłaby jeszcze większa w przypadku postępowań asynchronicznych (zob. wyżej), które można prowadzić w formie ciągłej wymiany korespondencji między

73 Zob. np. A. Zuckerman, *Artificial Intelligence - Implications for the Legal Profession, Adversarial Process and Rule of Law*, „Law Quarterly Review” 2020, Vol. 136, s. 445-448.

74 R. Susskind, *Online Courts...*, s. 27-31.

75 Zob. np. D. Menashe, *A Critical Analysis of the Online Court*, „University of Pennsylvania Journal of International Law” 2018, Vol. 39, No. 4, s. 933-935.

uczestnikami postępowania a sądem, bez konieczności wyznaczania rozpraw. Po trzecie, jak już wskazano, postuluje się, aby sądy online były połączone z oprogramowaniem pomagającym osobom poszukującym ochrony prawnej w diagnozie ich sytuacji prawnej oraz mechanizmami ODR. Środki takie mogą sprawić, że więcej spraw będzie rozstrzyganych ugodowo przez Internet, co zmniejszy liczbę spraw prowadzonych przed sądami.

W zasadzie jedynym zagrożeniem dla prawa do rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki, z jakim wiązać by się mogło wprowadzenie sądów online, jest ewentualny paraliż pracy sądu wskutek awarii technicznej (brak prądu, awaria serwerów, atak hakerski itd.). Zagrożeń takich nie da się całkowicie wyeliminować, aczkolwiek za pomocą odpowiednich rozwiązań technicznych można zmniejszyć ryzyko ich wystąpienia oraz minimalizować ich negatywne skutki. Zresztą, nawet obecnie praca sądów może zostać sparaliżowana wskutek podobnych problemów. Ponadto w pierwszej fazie wdrażania cyfryzacji postępowań sądowych pewne problemy może sprawiać przystosowanie się sędziów do prowadzenia spraw w całości online. Sędziowie mogą mieć np. problemy z obsługą opracowanych w tym celu narzędzi komputerowych. Niemniej oczywiste jest, że wprowadzenie omawianych tu reform powinno być stopniowe i połączone z systematycznym szkoleniem sędziów w zakresie korzystania z nowych technologii.

1.9. Prawo do jawnego rozpatrzenia sprawy

W doktrynie polskiej wyróżnia się dwa aspekty zasady jawności – wewnętrzny i zewnętrzny⁷⁶. Ten pierwszy dotyczy jawności postępowania dla stron (uczestników) postępowania i wyraża się np. w dostępie stron (uczestników) do akt postępowania. Jawność wewnętrzna jest jedną z kluczowych gwarancji rzetelnego procesu. Jawność w aspekcie zewnętrznym odnosi się natomiast do umożliwienia publiczności udziału w postępowaniu, i to właśnie to zagadnienie zostanie rozpatrzone poniżej.

Zgodnie z art. 6 ust. 1 EKPC każdy ma prawo do „publicznego rozpoznania sprawy”. Dodatkowo wskazany przepis stanowi, że postępowanie przed sądem ma być jawne, a wyłączenie udziału prasy lub publiczności jest dopuszczalne

76 Zob. np. P. Grzegorzcyk, K. Weitz, *Komentarz do art. 45 Konstytucji*, [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Komentarz*, t. 1, Legalis 2016/el.

jedynie w celu ochrony wartości określonych w tym przepisie. W przeciwieństwie do np. art. 45 Konstytucji RP, art. 6 ust. 1 EKPC, w polskim tłumaczeniu, nie odnosi się natomiast do obowiązku publicznego ogłaszania orzeczeń. W wersji anglojęzycznej takie postanowienie się jednak znajduje („Judgment shall be pronounced publicly”).

Jak wskazuje ETPC, publiczne rozpatrzenie sprawy chroni jednostki przed rozstrzygnianiem ich spraw potajemnie, bez jakiegokolwiek publicznego nadzoru nad sądami. Z tej perspektywy zasada jawności postępowania ma być także jednym z gwarantów rzetelności postępowania. Ponadto stanowi ona także środek służący utrzymaniu zaufania społeczeństwa do wymiaru sprawiedliwości⁷⁷.

Prawo do publicznego rozpoznania sprawy nie ma oczywiście charakteru absolutnego. Po pierwsze, jak wskazano wyżej, ETPC dopuszcza odstępstwa od zasady rozpatrywania spraw na rozprawie. Po drugie, sama Konwencja przewiduje pewne wyjątki uzasadniające niedopuszczenie na rozprawę mediów i publiczności („prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości”⁷⁸). Po trzecie, ETPC wskazuje, że obowiązek publicznego ogłaszania wyroków powinien być interpretowany z pewną elastycznością i nie zawsze konieczne jest publiczne odczytanie sentencji przez sąd, o ile wyrok został upubliczniony za pomocą innych środków⁷⁹.

Nie ulega jednak wątpliwości, że publiczna rozprawa i publiczne ogłoszenie wyroku powinno być zasadą, od której wyjątki dopuszczalne są jedynie w uzasadnionych przypadkach. Należy zatem rozważyć, na ile zasada ta może być realizowana w przypadku postępowań przed sądami online.

Jak już wskazano, wydaje się, że prawo strony do rozpoznania sprawy na rozprawie może być realizowane także wówczas, gdy rozprawa ta organizowana

77 Zob. np. wyrok ETPC (Wielka Izba) z 12 kwietnia 2006 r. w sprawie *Martinie v. France*, skarga nr 58675/00, pkt 39.

78 Art. 6 ust. 1 EKPC.

79 Zob. np. wyrok ETPC z 1 marca 2011 r. w sprawie *Welke i Biatek przeciwko Polsce*, skarga nr 15924/05, pkt 83.

jest w drodze wideokonferencji, o ile oczywiście wszyscy uczestnicy będą mieli zapewnioną możliwość aktywnego udziału w czynnościach procesowych. Podobnie należałoby podejść do kwestii obecności publiczności na rozprawie. Jeżeli zatem publiczność miałaby możliwość przyglądania się rozprawie bez fizycznej obecności na sali rozpraw, to wymóg „publicznego rozpatrzenia sprawy”, w rozumieniu art. 6 EKPC, można byłoby uznać za zrealizowany. Także bowiem w ten sposób można zapewnić realizację celów, którym zasada jawności ma służyć – postępowanie nie jest prowadzone „potajemnie”, a opinia publiczna może sprawować swoisty nadzór nad działalnością sądów.

Jednym ze sposobów realizacji zasady jawności w kontekście zdalnych postępowań mogłoby być zapewnienie publicznie dostępnych transmisji w Internecie wszystkich rozpraw (oczywiście poza tymi, w których uzasadnione jest, ze względów określonych w art. 6 ust. 1 EKPC, prowadzenie postępowania przy drzwiach zamkniętych). Wśród organów polskich internetowe transmisje rozpraw organizuje Trybunał Konstytucyjny⁸⁰, niemniej wprowadzenie analogicznego rozwiązania w przypadku sądów powszechnych mogłoby nie być takie proste.

Po pierwsze, prowadziłoby to do daleko idącej ingerencji w prywatność stron postępowania⁸¹. Oczywiście, udział publiczności w rozprawie również stanowi taką ingerencję, a do tego jawność postępowań ma bezpośrednie umocowanie w Konstytucji i Konwencji, niemniej między możliwością obecności publiczności na sali rozpraw a transmisją rozprawy w Internecie zachodzą różnice. Rozprawa w Internecie może być oglądana w zasadzie przez nieograniczoną liczbę osób, podczas gdy na sali zmieści się zwykle jedynie niewielka grupa osób. Ponadto, oglądanie rozprawy za pośrednictwem Internetu jest dużo łatwiejsze, gdyż nie wiąże się z koniecznością udania się do budynku sądu.

Po drugie, w przypadku tradycyjnych rozpraw sąd może nie zezwolić na nagrywanie dźwięku i obrazu. W przypadku rozpraw elektronicznych teoretycznie też istnieje tego typu możliwość, ale wyegzekwowanie takiego zakazu byłoby trudniejsze – osoba zainteresowana może przecież nagrać rozprawę

80 Praktykę sądów zagranicznych w zakresie transmisji rozpraw sądowych w dobie pandemii koronawirusa szeroko omówiono w raporcie Fundacji Court Watch (B. Pilitowski, B. Kociołtowicz-Wiśniewska [red.], *Sądy dostępne przez Internet...*).

81 Na okoliczność tę zwrócił uwagę m.in. Rzecznik Praw Obywatelskich w wystąpieniu do Prezesa SR dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi z 19 czerwca 2020 r., wystąpienie dostępne pod adresem internetowym: <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wyst%C4%85pie-nie%20do%20prezesa%20s%C4%85du%2C%2019.06.2020.pdf> (dostęp: 28.09.2020).

choćby i przy użyciu urządzenia zewnętrznego. Taka sytuacja jeszcze wzmocni wspomniane wcześniej zagrożenie dla prawa do prywatności, gdyż nie można wykluczyć, że fragmenty wideorozprawy (zawierające np. zeznania świadka) zostaną udostępnione w mediach społecznościowych czy serwisie YouTube. Powstaje pytanie, czy tego rodzaju zagrożenia dla prywatności stron (uczestników) postępowania i świadków nie będą stanowiły swego rodzaju psychologicznej presji mogącej oddziaływać na ich zeznania. Co więcej, pojawia się pytanie, czy transmitowanie online wszystkich rozpraw sądowych nie wywierałoby na sędziów pewnego nacisku, skłaniając ich do podejmowania rozstrzygnięć bardziej populistycznych⁸².

Zagrożeń takich nie należy jednak wyolbrzymiać – prawdopodobnie, podobnie, jak obecnie, znacząca część rozpraw nie będzie obserwowana przez jakąkolwiek publiczność. Ponadto wydaje się, że dopuszczalne byłoby wprowadzenie pewnych limitów co do liczby osób mogących jednocześnie obserwować rozprawę, ograniczeń podyktowanych np. względami technicznymi. Także przecież obecnie liczba obserwujących ograniczona jest wielkością sal. Innym rozwiązaniem mogłoby być organizowanie transmisji z rozprawy wyłącznie w specjalnie do tego przeznaczonych miejscach publicznych⁸³. Można również wprowadzić rozwiązania alternatywne, takie jak np. zapewnienie publiczności możliwości obserwowania zdalnej rozprawy w specjalnie do tego celu przeznaczonej sali w budynku sądu (zob. również rozdział VIII pkt 3.4. niniejszego raportu).

Po trzecie, niektóre organizacje pozarządowe, w tym HFPC, traktują obserwację postępowań sądowych jako formę społecznego nadzoru nad sądami czy „duchowego wsparcia” strony postępowania. W tym więc celu ich przedstawiciele nie tylko są obecni na sali, ale i informują o swojej obecności sąd. W przypadku rozpraw wirtualnych NGO nadal będą mogły oczywiście obserwować rozprawy, ale może w pewnym zakresie zniknąć aspekt „patrzenia sądowi na ręce” wynikający z fizycznej obecności obserwatora na sali.

Po czwarte wreszcie, wydaje się, że jednoczesna wideotransmisja z wielu rozpraw sądowych wymagałaby zapewnienia sądom odpowiednich środków technicznych (serwery mogłyby nie wytrzymać takiego obciążenia, zwłaszcza w przypadku większych sądów), co mogłoby być kosztowne.

82 Por. np. CDCJ, *Technical Study...*, s. 7.

83 Zob. S. Prince, „*Fine Words Butter no Parsnips*”. *Can the Principle of Open Justice Survive the Introduction of an Online Court?*, „*Civil Justice Quarterly*” 2019, Vol. 39, issue 1, s. 122.

1.10. Zakończenie

Podsumowując, należy wskazać, że cyfryzacja postępowań może wyrzeć korzystny wpływ na możliwość realizacji gwarantowanego w art. 6 ust. 1 EKPC prawa dostępu do sądu. Dzięki rozwiązaniom takim jak digitalizacja akt postępowań, elektroniczna komunikacja z sądem czy zdalne rozprawy, możliwe będzie przyspieszenie postępowań oraz przynajmniej częściowe wyeliminowanie barier ograniczających dostęp do sądu niektórym podmiotom.

Jednocześnie, w celu zapewnienia pełnej realizacji standardów konwencyjnych, ustawodawca powinien mieć na uwadze niektóre zagrożenia, które mogą wiązać się z daleko posuniętą cyfryzacją postępowań. Konieczne byłoby w szczególności zapewnienie, że wprowadzanie nowoczesnych technologii do sądu nie doprowadzi do ograniczenia prawa dostępu do sądu wobec osób wykluczonych cyfrowo. Istotne jest także rozważenie, w jakich kategoriach spraw należałoby pozostać przy procedowaniu w trybie tradycyjnym. W tym zakresie wydaje się, że zdalne tryb procedowania budziłby wątpliwości zwłaszcza w przypadku spraw karnych, choć w dotychczasowym orzecznictwie ETPC nie stwierdził jednoznacznie, że przyjęcie takiego rozwiązania jest z gruntu niedopuszczalne. Tradycyjne rozprawy sądowe powinny być także zachowane w niektórych rodzajach spraw cywilnych, w których szczególnie istotna jest możliwość bezpośredniego kontaktu między uczestnikiem postępowania a sądem. Istnieje jednak szeroka grupa spraw, w których zdalne procedowanie nie powinno budzić poważniejszych zastrzeżeń. Także bowiem w trakcie zdalnej rozprawy można zapewnić poszanowanie praw stron postępowania do bycia wysłuchanym oraz równości broni. Konieczne byłoby jednak wdrożenie pewnych rozwiązań mających na celu m.in. uregulowanie zasad postępowania w razie awarii technicznej po stronie któregoś z uczestników postępowania, ograniczenie możliwości wywierania presji na świadkach zeznających zdalnie, czy wprowadzenie pewnych zabezpieczeń minimalizujących ryzyko podszywania się pod stronę postępowania w toku elektronicznej korespondencji z sądem. Należy ponadto pamiętać, że w odniesieniu do niektórych kategorii spraw ETPC dopuszcza rezygnację z przeprowadzania rozprawy ustnej – w tym więc zakresie możliwe byłoby przeprowadzenie postępowania w całości online, z porozumiewaniem się między stronami a sądem w trybie „asynchronicznym”. W świetle art. 6 ust. 1 EKPC zasadą w dalszym ciągu powinno jednak pozostać rozpoznawanie spraw na publicznych rozprawach. Zasada jawności (publiczności) rozpraw może być zrealizowana także w realiach rozpraw zdalnych. Wymaga to jednak przedsięwzięcia rozwiązań, które, umożliwiając zainteresowanej

publiczności obserwację rozprawy, nie doprowadzą do naruszenia prywatności stron i świadków oraz nie wpłyną negatywnie na dobro postępowania.

2. Gwarancje ochrony prawa do rzetelnego postępowania sądowego w systemie Organizacji Narodów Zjednoczonych

2.1. Wstęp

Punktem wyjścia do określania wymogów prawno-człowieczych, które powinny spełniać rozwiązania zmierzające do pełnej lub częściowej cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości w niniejszym opracowaniu uczyniliśmy standardy wynikające z art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Takie podejście metodologiczne wynika z faktu, że wiele państw, których systemy prawne analizujemy, związanych jest tym aktem prawnym oraz podlega jurysdykcji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Z tego względu w ramach poprzedniego podrozdziału szczegółowo przedstawiliśmy gwarancje, które powinny towarzyszyć wymiarowi sprawiedliwości niezależnie od tego, czy sprawowany jest przez „zwykły” sąd czy też e-sąd, czy do wydania orzeczenia, przesłuchania świadków lub stron dochodzi w trakcie rozprawy zdalnej czy też tradycyjnej, jak również postawiliśmy pytania, które narzędzia cyfrowe mogą wpływać na zwiększenie lub zmniejszenie rzetelności postępowania.

Aby jednak prowadzone rozważania miały charakter kompleksowy, niezbędne jest również krótkie zasygnalizowanie innych norm i systemów ochrony praw człowieka, które powinny być wzięte pod uwagę tak przez ustawodawców krajowych przy wprowadzaniu rozwiązań wykorzystujących nowe technologie, jak i sądy przy ich stosowaniu w praktyce w realiach konkretnych spraw.

Szczególnie warto przyrzeć się regulacjom i wytycznym obowiązującym w ramach systemu Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz dyskusjom prowadzonym w jej strukturach.

Przed analizą konkretnych przepisów należy zwrócić uwagę, że w Rezolucji Rady Praw Człowieka z lipca 2020 r. dotyczącej niezależności i bezstronności wymiaru sprawiedliwości, ławników i asesorów oraz niezależności prawników

zawarto rekomendację, aby „zachęcać Państwa do udostępniania sędziom aktualnych technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz innowacyjnych rozwiązań internetowych, które umożliwiają łączność cyfrową i pomoc w zapewnieniu dostępu do wymiaru sprawiedliwości i poszanowania prawa do rzetelnego procesu sądowego oraz innych praw procesowych, w tym w sytuacjach nadzwyczajnych, takich jak pandemia Covid 19 i inne sytuacje kryzysowe oraz zapewnić, aby organy sądowe i wszelkie inne właściwe organy krajowe były w stanie opracować niezbędne ramy proceduralne i rozwiązania techniczne w tym celu”⁸⁴. Wskazanie to pokazuje, że na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych dostrzega się proces transformacji technologicznej, jak również szczególne wyzwania, przed jakimi sądy stanęły w dobie pandemii oraz szansę, jaką dają w takich warunkach rozwiązania cyfrowe.

Tematyka zdalnych czynności w ramach wymiaru sprawiedliwości w okresie pandemii koronawirusa była również przedmiotem zainteresowania Specjalnego Sprawozdawcy ds. niezależności sądownictwa. W oświadczeniu wydanym wspólnie z Międzyamerykańską Komisją Praw Człowieka podkreślono, że „wykorzystanie środków technologicznych w wymiarze sprawiedliwości nie może naruszać praw stron i uczestników do należytego procesu, w szczególności prawa do obrony w sprawach karnych, pomocy prawnej i kontrykto-ryjności oraz prawa do bezzwłocznego sądenia, poufności i bezpieczeństwa przekazywanych informacji”. Wezwano również państwa regionu do zagwarantowania dostępu do przystępnego cenowo i pluralistycznego Internetu dla wszystkich na ich terytorium, w szczególności dla osób i grup znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji, oraz do podjęcia pozytywnych działań w celu zmniejszenia przepaści cyfrowej⁸⁵.

Jednakże, warto zaznaczyć, że dyskusja o technologicznych aspektach funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, a także ich wpływie na rzetelność postępowań była prowadzona na forum ONZ również przed okresem pandemii i niezależnie od rozwiązań wprowadzonych w jej następstwie⁸⁶. Z tego względu można przewidywać, że ta debata będzie kontynuowana. Podczas otwarcia w marcu 2021 r. Kongresu ONZ na temat Zapobiegania

84 Resolution adopted by the Human Rights Council on 16 July 2020, A/HRC/45/16.

85 Joint declaration on access to justice in the context of the COVID-19 pandemic prepared by the Inter-American Commission on Human Rights (IACHR) and the United Nations Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Judiciary/Pages/SRJudgeslawyersIndex.aspx> (dostęp: 6.07.2021).

86 Przewodnik dotyczący wzmacniania wymiarów sprawiedliwości, https://www.unodc.org/res/ji/import/guide/resource_guide/resource_guide_english.pdf (dostęp: 6.07.2021).

Przestępczości i Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Karnych Sekretarz Generalny ONZ podkreślił, że „Rządy prawa w przyszłości muszą być budowane myśląc o technologii i przy jej pomocy, aby ułatwić ludziom dostęp do wymiaru sprawiedliwości (...)”⁸⁷. W trakcie kongresu dyskutowano natomiast m.in. kwestie dotyczące dostępu do sądu, czy też zastosowania technologii w ramach szeroko pojętego systemu sprawiedliwości w sprawach karnych (w tym w ramach współpracy międzynarodowej)⁸⁸.

2.2. Gwarancje rzetelnego postępowania w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych

Jako główny punkt odniesienia do prezentacji standardów obowiązujących w ramach systemów ONZ traktować będziemy jednak Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (dalej: Pakt lub MPPOiP)⁸⁹, a w szczególności elementy precyzujące prawo do sądu oraz gwarancje proceduralne związane z pozbawieniem wolności.

Artykuł 14 Paktu zawiera wiele praw, które współtworzą standard rzetelnego postępowania. Dla potrzeb niniejszego opracowania za najistotniejsze należy uznać:

- zasadę równości stron;
- prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy;
- prawo do publicznego rozpoznania sprawy;
- prawo do sądu właściwego, niezależnego i bezstronnego;
- prawo do sądu ustanowionego przez ustawę.

Większość standardów opisanych przy okazji analizy art. 6 EKPC pokrywa się z tymi, które wykreowane zostały w oparciu o postanowienia Paktu i art. 14 MPPOiP, dlatego nie będą one szczegółowo analizowane. W niniejszym rozdziale uwaga zostanie zwrócona na najważniejsze ramy, które muszą być spełnione przy wprowadzaniu nowych technologii do wymiaru sprawiedliwości

87 *Remarks to the Opening of the 14th United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice*, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2021-03-07/remarks-opening-of-14th-un-congress-crime-prevention-and-criminal-justice%C2%A0> (dostęp: 29.05.2021).

88 *Report of the Fourteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice*, <https://undocs.org/A/CONF.234/16> (dostęp: 29.05.2021).

89 Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.

w sprawach karnych oraz te obszary, w których organy funkcjonujące w ramach ONZ formułują szczegółowe rekomendacje.

a. Jawny sąd gwarancją ochrony praw

Jednym z zagadnień, które jest najczęściej podnoszone w dyskusji na temat cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości jest forma zdalna rozpraw i posiedzeń sądowych. To sprawia, że w ramach niniejszego opracowania kilkakrotnie powracamy do tego tematu. Przed wskazaniem, jakie elementy muszą zostać spełnione, aby zrealizowany został wymóg publicznego rozpoznania sprawy, istotne jest podkreślenie, jakiemu celowi służy zasada jawności i jakie powody kryły się za jej wpisaniem do treści aktów międzynarodowych. Komentarz Ogólny do Paktu precyzuje, że „publiczny charakter rozpraw, zapewnia przejrzystość procesu i dlatego stanowi ważną gwarancję ochrony interesów jednostki oraz społeczeństwa w ogólności”⁹⁰. Tym samym podkreślono już sygnalizowaną wcześniej ogólnospołeczną wartość jawności postępowań.

Warto jednak zauważyć, że podobnie, jak w wypadku standardów regionalnych określanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, również w wytycznych sformułowanych na bazie Paktu uznaje się, że wymóg publicznego rozpoznania sprawy nie dotyczy w takim samym stopniu wszystkich etapów postępowania. W szczególności podnosi się, że obowiązek ten nie znajduje w pełni zastosowania do postępowania odwoławczego, które może być w pewnym zakresie prowadzone w formie pisemnej czy też postępowania przygotowawczego⁹¹. Jednocześnie należy podkreślić, że zgodnie z art. 14 każde orzeczenie sądu wydane w jakiegokolwiek sprawie karnej lub cywilnej musi być publicznie ogłoszone, z wyjątkiem przypadków, gdy wymaga tego interes młodoletnich lub gdy sprawa dotyczy sporów małżeńskich albo opieki nad dziećmi. Również na tym końcowym etapie postępowania sama forma rozprawy nie może rzutować na ograniczenie publicznego charakteru ogłoszenia rozstrzygnięcia.

W wytycznych sformułowanych przez Komitet Praw Człowieka podkreślono, że aby zrealizować obowiązek publicznego rozpoznania sprawy system wymiaru sprawiedliwości powinien być tak skonstruowany, aby w praktyce możliwe było:

90 KPCz, Komentarz Ogólny nr 32, pkt 28.

91 KPCz, Komentarz Ogólny nr 32, pkt 28.

- publiczne poinformowanie o czasie i miejscu rozprawy;
- zapewnienia adekwatnej przestrzeni dla obecności osób zainteresowanych.

Przy realizacji ww. obowiązków niezbędne jest uwzględnienie potencjalnego zainteresowania społecznego prowadzoną sprawą oraz długości rozprawy, jak również czasu na zgłoszenie chęci udziału przez osoby zainteresowane. Adresatami tej wytycznej z jednej strony powinny być organy ustawodawcze odpowiedzialne za przygotowanie ram prawnych funkcjonowania wymiarów sprawiedliwości, a z drugiej sądy, które muszą każdorazowo oceniać czy w realiach danej sprawy możliwe jest zachowanie tych wymogów.

Standard ten Komitet Praw Człowieka ONZ wypracował między innymi w sprawie *Van Meurs przeciwko Holandii*. ZW uzasadnieniu decyzji Komitet podkreślił jednak, że brak zapewnienia dużej sali sądowej sam w sobie nie powoduje naruszenia wymogów wynikających z art. 14, jeśli nie zgłoszono rzeczywistego zainteresowania tym posiedzeniem ze strony publiczności. Stanowisko to Komitet uzupełnił w decyzjach wydanych na kanwie skarg, w których zarzucano, że nie zapewniono jawności postępowania, pomimo że sprawy budziły duże emocje, bo dotyczyły oskarżenia przeciwko osobom publicznym lub powszechnie znanym. W ocenie Komitetu, prowadzenie takiej rozprawy na małej sali sądowej, która nie mogła pomieścić zainteresowanej publiczności, nie stanowi realizacji standardu wynikającego z Paktu⁹².

Chociaż powyższe rozważania odnoszą się do tradycyjnego wymiaru sprawiedliwości to można je też odnieść do rozpraw prowadzonych w warunkach zdalnych. Można przyjąć, że sprawnie działający system e-wokand ułatwiłby zrealizowanie tych wytycznych przez sąd w praktyce, ponieważ umożliwiłby umieszczenie informacji o terminie rozpraw w sposób pozwalający zainteresowanym na dowiedzenie się o terminie i formie rozprawy. Udział w posiedzeniach sądowych mógłby być, jak już proponowano, zapewniony poprzez przesłanie linka do konkretnej rozprawy lub prowadzenie transmisji w innej sali sądowej.

W wypadku zdecydowania się przez ustawodawcę na wprowadzenie rozpraw zdalnych do rzeczywistości wymiaru sprawiedliwości istotne jest też zwiększenie świadomości społecznej na temat tej zmiany i nowych możliwości,

92 Obserwacje KPCz w sprawie *Van Meurs przeciwko Holandii*, HRC, UN Doc. CCPR/C/39/D/215/1986 (1990) §6.2.

a przede wszystkim poinformowanie, w jaki sposób można się dowiedzieć, czy rozprawa odbędzie się w formie zdalnej czy tradycyjnej oraz co trzeba zrobić, aby w niej uczestniczyć. Może bowiem zdarzyć się, że to nie charakter sprawy albo brak możliwości technicznych będzie ograniczał jawny charakter sprawowania wymiaru sprawiedliwości, ale brak publicznie dostępnych informacji na ten temat. W konsekwencji, jawność rozpraw będzie miała charakter iluzoryczny.

Oprócz jednak technicznych możliwości zagwarantowania udziału publiczności, istotne jest zwrócenie uwagi na inne aspekty, które łączą się z przeniesieniem rozpraw do Internetu, a przede wszystkim zagrożenia, które się z tym wiążą. Aktualność zachowują tu rozważania zawarte w poprzednim podrozdziale dotyczące przede wszystkim ochrony prywatności stron postępowania. Należy zauważyć, że już w samej treści art. 14 Paktu wskazano, że przedstawiciele mediów i publiczność mogą być wykluczeni z całości lub części rozprawy sądowej ze względu na moralność, porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w demokratycznym społeczeństwie albo jeżeli interes życia prywatnego stron tego wymaga, albo w stopniu, w jakim sąd uzna to za bezwzględnie konieczne w szczególnych okolicznościach, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom sprawiedliwości. Warto zastanowić się też czy trochę „niekontrolowany” charakter przestrzeni internetowej nie spowoduje, że *de facto* sądy będą szerzej interpretować powyżej wskazane przesłanki, niż w przypadku rozpraw tradycyjnych, aby nie dopuścić do udziału w rozprawie osób nieuprawnionych, ujawnienia informacji niejawnych czy też naruszenia prywatności stron czy świadków.

Ze względu na czas publikacji niniejszego opracowania zasadne jest też zadanie pytania, czy fakt pandemii i wynikający z niej nakaz ograniczenia kontaktów społecznych rzutuje na sposób określenia standardów związanych z organizacją rozpraw. Międzynarodowa Komisja Prawników w swoim opracowaniu podkreśliła, że „zdrowie publiczne” nie zostało wymienione wprost jako przesłanka uzasadniająca ograniczenie jawności posiedzeń sądowych. W konsekwencji w założeniu teoretycznym rozprawy prowadzone online (przy uwzględnieniu powyższych wymogów dotyczących ich organizacji) mogą stanowić receptę na zachowanie jawnego charakteru postępowania przy ograniczeniach w dostępności do budynku sądu. Z drugiej strony pojawia się już wcześniej podniesione pytanie, czy prowadzenie rozpraw online i zasady dostępu do nich niejako z automatu nie prowadzą do wyłączenia jawności

ze względu na ochronę prywatności⁹³. Należy rozróżnić przy tym sytuację, w której sąd stworzył wszelkie techniczne możliwości udziału publiczności, od tej, w której decyzja o prowadzeniu rozprawy online jednocześnie przesądza o jej niejawnym charakterze (mimo braku merytorycznych przesłanek w tym zakresie).

2.3. Szczególne gwarancje w postępowaniu karnym

Podobnie jak w wypadku Konwencji, Pakt ustanawia szczególne gwarancje, które muszą być spełnione, aby postępowanie karne mogło zostać uznane za rzetelne. Zaliczyć do nich należy przede wszystkim:

- prawo do niezwłocznego otrzymania informacji o przyczynach oskarżenia;
- prawo do obrony;
- prawo do przygotowania obrony;
- prawo do tłumacza;
- prawo do przesłuchania świadków;
- prawo do bycia osądzonym bez nieuzasadnionej zwłoki.

a. Prawo do obrony

Jednym z istotnych elementów wpływających na rzetelność postępowania w sprawach karnych jest zagwarantowanie prawa do obrony. W zakresie tematyicznym niniejszego opracowania szczególnie ważne jest zastanowienie się nad efektywnym kontaktem z prawnikiem w warunkach rozpraw i posiedzeń zdalnych. Na pierwszy plan wysuwa się kwestia komunikacji – zarówno przed posiedzeniem (szczególnie, gdy dotyczy to osób pozbawionych wolności), jak i w jego trakcie. Zgodnie z wytycznymi i orzecznictwem Komitetu, powinna ona odbywać się bez obecności innych osób i w warunkach zapewniających pełną poufność⁹⁴.

Jak wynika z dotychczasowych badań, zdalny kontakt pomiędzy obrońcą a osobą pozbawioną wolności znacznie utrudnia pełną realizację obowiązków

93 International Commission of Jurists, *Videoconferencing, Courts and COVID-19 Recommendations Based on International Standards*, https://www.unodc.org/res/ji/import/guide/icj_videoconferencing/icj_videoconferencing.pdf (dostęp: 26.05.2021).

94 KPCz, Komentarz Ogólny nr 32, pkt. 34.

obrońcy w postępowaniu karnym, o czym szerzej pisaliśmy już przy analizie standardów strasburskich oraz rekomendacji ECBA. Te zastrzeżenia znajdują również potwierdzenie w dokumencie przygotowanym przez Fair Trial International na temat cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości w dobie pandemii Covid-19, w którym wskazano, że: „Aby upewnić się, że łącza wideo działają prawidłowo, personel więzienny lub urzędnicy sądowi często przebywają w pomieszczeniach, które powinny być dostępne do poufnej komunikacji między prawnikiem a klientem. Prawnikowi może być również trudniej przy wideokonferencji określić, czy jego klient ma jakieś szczególne potrzeby lub wymagania, którymi należy się zająć”⁹⁵.

Istotna w perspektywie zapewnienia prawa do obrony jest adekwatność czasu potrzebnego do przygotowania obrony. Ocena, czy dany czas jest odpowiedni, musi być dokonywana z uwzględnieniem okoliczności konkretnej sprawy. Uznaje się, że szczególnie należy wziąć pod uwagę: złożoność sprawy, dostęp oskarżonego do informacji i dowodów (oraz zakres dostępnego materiału), kontakt z adwokatem, a także terminy obowiązujące w prawie krajowym⁹⁶. Gdy obrońca lub oskarżony mają uzasadnione powody, by sądzić, że czas na przygotowanie obrony jest niewystarczający, są obowiązani zwrócić się do sądu o odroczenie rozprawy⁹⁷. Na sądzie spoczywa natomiast obowiązek uwzględnienia rozsądnych wniosków o odroczenie, w szczególności, gdy oskarżonemu zarzuca się poważne przestępstwo i potrzebny jest dodatkowy czas na przygotowanie obrony⁹⁸. Oczywiście wymóg ten musi być oceniany w perspektywie wymogu rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie. Ten aspekt jest o tyle istotny, że można sobie wyobrazić, że w wypadku rozwinięcia narzędzi cyfrowych może istnieć ryzyko przyznania prymatu szybkości nad rzetelnością i gwarancyjnością postępowania.

Kolejnym elementem, który powinien zostać uwzględniony jest stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia obrony. Jednym z kryteriów spełnienia tego wymogu jest niewątpliwie dostęp do akt postępowania, a także kompletność informacji, czas ich uzyskania oraz możliwość uzyskania ich odpisów.

95 Fair Trial International, https://www.fairtrials.org/sites/default/files/publication_pdf/COVID-19%20Europe%20Survey_Justice%20under%20lockdown%20paper_Sept%202020_0.pdf (dostęp: 28.05.2021).

96 Amnesty International, *Podręcznik sprawiedliwego procesu*, Warszawa 2014, s. 75, <https://www.amnesty.org/download/Documents/POL300022014POLISH.PDF> (dostęp: 27.05.2021).

97 Obserwacje KPCz w sprawach: *Douglas, Gentles i Kerr przeciwko Jamajce*, HRC, UN Doc. CCPR/C/49/D/352/1989 (1993) i inni §11.1, *Sawyers i McLean przeciwko Jamajce*, HRC, UN Doc. CCPR/C/41/D/226/1987 (1991) §13.6.

98 KPCz, Komentarz Ogólny nr 32, pkt 32.

W tym zakresie warto podkreślić, że digitalizacja akt sądowych i udostępnianie ich stronom w formie elektronicznej, mogłoby realnie wpłynąć na zwiększenie efektywności obrony (zarówno z perspektywy pełnomocnika, jak i oskarżonego). Jak wskazano w Raporcie *Criminal Justice, Fundamental Rights and the Rule of Law in the Digital Age* opublikowanym przez Centre for European Policy Studies and Queen Mary University of London: „W erze cyfrowej sprawiedliwość w coraz większym stopniu zależy również od możliwości skorzystania przez obronę z pełnego dostępu do cyfrowych systemów zarządzania sprawami i zdigitalizowanych akt sprawy. Przy spełnieniu tego warunku prawnicy nie muszą już polegać na aktach papierowych wymagających fizycznego dostępu, który związany jest z ograniczonym czasem na zapoznanie się z nimi, co znacząco wpływa na ich codzienną pracę. Zastąpienie rejestrów papierowych digitalizowanymi aktami spraw oraz wdrożenie narzędzi i systemów informatycznych do elektronicznego zarządzania sprawami może potencjalnie zmniejszyć opóźnienia i podnieść jakość pomocy prawnej, co ma istotne zalety w zakresie praw podstawowych (w tym prawa do wolności osobistej)”⁹⁹.

b. Prawo do tłumacza

Ważnym aspektem, który musi być również wzięty pod uwagę w kontekście zapewnienia rzetelności postępowania karnego, jest prawo do tłumacza. Zgodnie z opublikowanymi do tej pory wynikami badań, rozprawy prowadzone zdalnie wpływają na efektywność pomocy tłumacza oraz udziału oskarżonego, który potrzebuje jego wsparcia. W już wspomnianym powyżej badaniu Fair Trial International prawnicy podnosili, że skutki sprawowania wymiaru sprawiedliwości na odległość są najbardziej dotkliwe dla osób o szczególnych potrzebach, zwłaszcza potrzebujących pomocy w tłumaczeniu ustnym. W raporcie podsumowującym badania przywołano przykład Łotwy. Wskazano, że tłumaczenie symultaniczne utrudnia podejrzanemu zrozumienie tego, co się mówi, ale sądy nie zezwalały na tłumaczenie konsekwentne, ponieważ znacznie wydłużało to proces. Podobne obserwacje zgłaszali prawnicy z Hiszpanii¹⁰⁰.

99 Centre for European Policy Studies and Queen Mary University of London, Raport *Criminal Justice, Fundamental Rights and the Rule of Law in the Digital Age*, <https://www.ceps.eu/ceps-publications/criminal-justice-fundamental-rights-and-the-rule-of-law-in-the-digital-age/> (dostęp: 30.05.2021).

100 Fair Trial International, https://www.fairtrials.org/sites/default/files/publication_pdf/COVID-19%20Europe%20Survey_Justice%20under%20lockdown%20paper_Sept%2020_0.pdf (dostęp: 29.05.2021).

W tym kontekście warto podkreślić, że standard wypracowany na kanwie Pak- tu obejmuje nie tylko prawo do dostępu do tłumacza, ale też odpowiednią jakość tłumaczenia, która gwarantuje efektywny udział oskarżonego w postę- powaniu. Komitet jednak podkreśla, że taki zarzut może być formułowany, gdy oskarżony sygnalizował sądowi nieodpowiednią jakość tłumaczenia¹⁰¹. Ten czynnik powinien być wzięty pod uwagę przez sąd przy decydowaniu o formie rozprawy.

c. Zasada domniemania niewinności

Kolejnym aspektem, na który należy zwrócić uwagę, a nie był on jeszcze pod- noszony, jest obowiązek respektowania zasady domniemania niewinności, która stanowi fundament rzetelnego postępowania i nakłada na organy postę- powania szereg obowiązków procesowych. W kontekście tematyki niniejszego opracowania należy zwrócić szczególną uwagę na sposób przedstawiania oskarżonych, a także upowszechniania ich wizerunku¹⁰².

W rekomendacjach sformułowanych przez Międzynarodową Komisję Praw- ników w sprawie organizowania posiedzeń sądowych w formie wideokonfe- rencji pojawiła się np. wytyczna, żeby oskarżony nie występował w „ubrani- u więziennym” (ang. *prison uniforms*). Można również uznać, że znaczenie może też mieć sposób pokazywania miejsca, w którym przebywa oskarżony lub jego oznaczenie podczas nagrania. Organizacja Fair Trial International w swoich rekomendacjach postuluje, aby w tle wideokonferencji/posiedzenia zdalnego nie była ukazywana infrastruktura więzienna¹⁰³.

2.4. Posiedzenia w przedmiocie pozbawienia wolności

Wskazując standardy, które powinny być wzięte pod uwagę przy projektowaniu regulacji i narzędzi zmierzających do cyfryzacji systemów wymiaru sprawie- dliwości niezbędne jest również zwrócenie uwagi na art. 9 MPPOiP. Zawiera

101 *Podręcznik...*, <https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2019/07/Podręcznik-Sprawie- dliwego-Procesu-Amnesty-wydanie-PL-WEB.pdf>, por. Obserwacje KPCz w sprawie *Griffin przeciwko Hiszpanii*, UN Doc. CCPR/C/53/D/493/1992 (1995), §9.5.

102 KPCz, Komentarz Ogólny nr 32, pkt 30.

103 Fair Trial International, https://www.fairtrials.org/sites/default/files/publication_pdf/ COVID-19%20Europe%20Survey_Justice%20under%20lockdown%20paper_Sept%20 2020_0.pdf (dostęp: 29.05.2021).

on główne gwarancje przeciwko arbitralnemu pozbawieniu wolności. Zgodnie z ust. 3 „Osoba aresztowana lub zatrzymana pod zarzutem dokonania przestępstwa powinna być w krótkim czasie postawiona przed sędzią lub przed inną osobą ustawowo uprawnioną do sprawowania władzy sądowej i powinna być osądzona w rozsądnym terminie lub zwolniona (...)”.

Szczególnie istotne jest podkreślenie, że obowiązek ten ma charakter bezwzględny i nie jest uzależniony od inicjatywy danej osoby¹⁰⁴. Jednocześnie gwarancja ta zostaje zrealizowana, gdy osoba zatrzymana lub aresztowana zostanie doprowadzona fizycznie przed oblicze sędziego¹⁰⁵. Jak wskazano w Komentarzu Ogólnym: „fizyczna obecność na posiedzeniu daje możliwość zbadania traktowania w areszcie i ułatwia natychmiastowe przeniesienie do aresztu śledczego w przypadku zarządzenia dalszego zatrzymania. Służy zatem jako gwarancja prawa do bezpieczeństwa osobistego i zakazu tortur oraz okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania”¹⁰⁶. Zasada ta została potwierdzona i rozwinięta w Podstawowych zasadach Grupy Roboczej ds. arbitralnych zatrzymań¹⁰⁷. Zgodnie z tymi rekomendacjami osoba pozbawiona wolności musi być fizycznie obecna podczas pierwszego posiedzenia oraz za każdym razem, gdy o to wnosi¹⁰⁸. Standard ten, a przede wszystkim cel, któremu służy, nie może być w pełni zrealizowany w sytuacji, gdy posiedzenie będzie miało charakter zdalny, uniemożliwiający bezpośredni kontakt z sądem¹⁰⁹.

Należy również zauważyć, że artykuł 14 ust. 3 lit. d) wymienia prawo do obecności oskarżonego na rozprawie. Szerzej ten wątek został poruszony już przy analizie standardów konwencyjnych i przeprowadzone tam rozważania zachowują swoją aktualność też na gruncie systemu ONZ. Należy dodać, że Komitet Praw Człowieka wskazuje, że postępowanie pod nieobecność oskarżonego

104 KPCz, Komentarz Ogólny nr 35, pkt 32.

105 KPCz, Komentarz Ogólny nr 35, pkt 34.

106 KPCz, Komentarz Ogólny nr 35, pkt 34.

107 Podstawowe zasady Grupy Roboczej ds. arbitralnych zatrzymań, Grupa robocza ds. Arbitralnych zatrzymań, United Nations Basic Principles and Guidelines on Remedies and Procedures on the Right of Anyone Deprived of Their Liberty to Bring Proceedings Before a Court, <https://undocs.org/en/A/HRC/30/37> (dostęp: 26.05.2021).

108 Podstawowe zasady Grupy Roboczej ds. arbitralnych zatrzymań, Grupa robocza ds. Arbitralnych zatrzymań, United Nations Basic Principles and Guidelines on Remedies and Procedures on the Right of Anyone Deprived of Their Liberty to Bring Proceedings Before a Court, <https://undocs.org/en/A/HRC/30/37> (dostęp: 26.05.2021).

109 Tożsamo Centre for European Policy Studies and Queen Mary University of London, Raport *Criminal Justice, Fundamental Rights and the Rule of Law in the Digital Age* <https://www.ceps.eu/ceps-publications/criminal-justice-fundamental-rights-and-the-rule-of-law-in-the-digital-age/> (dostęp: 30.05.2021).

może w pewnych okolicznościach być dopuszczalne w interesie prawidłowego działania wymiaru sprawiedliwości, tj. gdy oskarżeni, mimo iż zostali prawidłowo poinformowani o postępowaniu z odpowiednim wyprzedzeniem, odmawiają osobistego stawiennictwa w sądzie. W takich wypadkach zdaniem Komitetu można przyjąć, że doszło do zrzeczenia się prawa do osobistego udziału w rozprawie¹¹⁰. Tym samym na ocenę, czy standard wynikający z art. 14 ust. 3 został zrealizowany wpływa decyzja oskarżonego w zakresie skorzystania z danego uprawnienia.

Międzynarodowa Komisja Prawników w swoim przewodniku, dotyczącym rozpraw zdalnych w dobie pandemii koronawirusa, wskazała, że wobec dotychczasowych orzeczeń sądów międzynarodowych, w tym Komitetu Praw Człowieka ONZ, trudno byłoby uznać, że zarządzenie rozprawy zdalnej w sprawach karnych bez zgody oskarżonego i/lub jego adwokata byłoby zgodne ze standardami międzynarodowymi¹¹¹.

2.5. Podsumowanie

Podobnie jak w wypadku standardów wynikających z EKPC, również te zapisane w normach ustanowionych przez ONZ, powinny być dla ustawodawstw krajowych oraz sądów drogowskazami przy wprowadzaniu nowych technologii. Nie można ich jednak odczytywać jako hamulców przed dalszą cyfryzacją wymiaru sprawiedliwości, bo niewątpliwie w niektórych aspektach unowocześnienie systemów wymiaru sprawiedliwości przyczyni się do zwiększenia rzetelności postępowań. Szczególnie warto zwrócić uwagę na digitalizację akt postępowań, usprawnienia dla osób z niepełnosprawnościami, czy też wideokonferencje, które umożliwiają przyspieszenie rozpoznania spraw ze względu na brak konieczności stawienia się świadka w odległym dla niego sądzie.

Wprowadzane rozwiązania muszą być jednak przemyślane i „skrojone na miarę” rzetelnego postępowania sądowego, ze szczególnym uwzględnieniem odrębności postępowania karnego i gwarancji przysługującym oskarżonym. Standardy wynikające z Paktu jasno sygnalizują bowiem, że wprowadzając

110 Obserwacje KPCz w sprawie *Mbenge przeciwko Zairowi* (16/1977), (1983) 2 Sel. Dec.76, pkt 78, §14.1.

111 International Commission of Jurists, *Videoconferencing, Courts and COVID-19 Recommendations Based on International Standards*, https://www.unodc.org/res/ji/import/guide/icj_videoconferencing/icj_videoconferencing.pdf (dostęp: 29.05.2021).

i stosując nowe rozwiązania (też te cyfrowe) każdorazowo konieczne jest zadanie sobie pytania przez ustawodawcę, jak i sąd, o istotę i cel danej czynności procesowej, co najlepiej uzmysławia kwestia osobistego stawiennictwa na posiedzeniu w przedmiocie pozbawienia wolności.

**Cyfryzacja wymiaru
sprawiedliwości
a dostęp do sądu osób
z niepełnosprawnościami**

Dla niektórych osób cyfryzacja funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości to nie tylko szansa na większą wygodę czy oszczędność czasu. Zastosowanie nowych technologii w postępowaniach sądowych przyczyni się do minimalizowania barier, które mogą utrudniać osobom z niepełnosprawnościami pełne uczestnictwo w różnych sferach życia społecznego, w tym w kontaktach z sądownictwem. Należy jednak pamiętać, że osoby z niepełnosprawnościami nie tworzą jednolitej grupy, a każda z nich może mieć swoje indywidualne potrzeby, co powinno implikować stosowanie różnorodnych środków i rozwiązań „szytych na miarę”.

Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami¹¹² (Konwencja), której stroną jest także Polska, opiera się na idei zakładającej pełne i równe korzystanie z praw człowieka i podstawowych wolności przez osoby z niepełnosprawnościami (art. 1 Konwencji). Umożliwienie osobom z niepełnosprawnościami niezależnego i pełnego udziału we wszystkich sferach życia powinno zostać osiągnięte przez eliminację przeszkód i barier w zakresie dostępności środowiska fizycznego, ale także usług i informacji (art. 9 Konwencji). W sposób szczególny Konwencja akcentuje obowiązek zagwarantowania dostępności w sferze dotyczącej wymiaru sprawiedliwości. Zgodnie z art. 13 ust. 1 Konwencji państwa zobowiązane są zapewnić osobom z niepełnosprawnościami „na zasadzie równości z innymi osobami, skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości, w tym poprzez wprowadzenie dostosowań proceduralnych i dostosowań odpowiednich do ich wieku, w celu ułatwienia skutecznego udziału, bezpośrednio lub pośrednio, zwłaszcza jako świadków, we wszelkich postępowaniach prawnych (...)”.

Warto w tym miejscu podkreślić, że stosowanie racjonalnych usprawnień w postępowaniu sądowym względem osób z niepełnosprawnościami nie powinno być postrzegane jako faworyzowanie jednej ze stron lub dyskryminacja pozostałych uczestników postępowania¹¹³. Wprowadzanie pewnych rozwiązań lub udogodnień w tym przypadku zmierza do zapewnienia realnej równości stron („równości broni”) i ma gwarantować możliwość efektywnego korzystania przez osoby z niepełnosprawnościami z prawa do sądu. Zwrócono na to uwagę również w „Międzynarodowych zasadach i wytycznych

112 Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169 z późn. zm.).

113 Por. D. Pudzianowska, J. Jagura, *Równe traktowanie uczestników postępowania. Przewodnik dla sędziów i prokuratorów*, Warszawa 2016, s. 28; https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/02/HFHR_rowne_traktowanie_uczestnikow_postepowan.pdf (dostęp: 14.04.2021).

procesowych na odległość może mieć szczególne znaczenie dla osób z niepełnosprawnością ruchową, dla których dotarcie do siedziby sądu lub poruszanie się po budynkach sądowych z uwagi na istniejące bariery architektoniczne może być szczególnie trudne. Takie rozwiązania mogą stanowić również znaczne ułatwienie dla osób, których obecność w nieznanymi przestrzeniach podczas sformalizowanych czynności może być szczególnie stresująca lub onieśmiałająca, jak bywa w przypadku osób z zaburzeniami lękowymi lub osób neuroatypowych, w tym osób ze spektrum autyzmu¹¹⁹. Jednak nie można wyciągnąć generalizującego wniosku, że dla wszystkich tych osób zdalne posiedzenia lub komunikacja z sądem będą stanowić rozwiązania korzystne. Warto zwrócić uwagę, że w kwietniu 2020 r., czyli na początku pandemii koronawirusa i intensywnego wdrażania zdalnych przesłuchań przez brytyjskie sądy, Komisja Równości i Praw Człowieka (Equality and Human Rights Commission – organ ds. równego traktowania w Wielkiej Brytanii) ostrzegła, że zdalne posiedzenia mogą stawiać w gorszym położeniu niektóre osoby z niepełnosprawnościami i stwarzać ryzyko niesprawiedliwego rozpatrzenia spraw z ich udziałem, ponieważ wideorozprawy utrudniają w ich przypadku komunikację i rozumienie przebiegu postępowania sądowego¹²⁰. Zdaniem Komisji, zdalne posiedzenia nie powinny być stosowane, jeśli miałyby brać w nich udział osoby wymagające wsparcia w procesie komunikacji¹²¹.

Dodatkowo wskazuje się, że komunikacja online może powodować dodatkowe trudności m.in. dla osób z zaburzeniami funkcji poznawczych, niepełnosprawnością intelektualną i psychiczną lub osób neuroatypowych, w tym ze spektrum autyzmu, specyficznymi trudnościami w uczeniu się itp. W szczególności może to dotyczyć osób, które są w stanie skoncentrować swoją uwagę tylko na krótki czas, bywają niechętnie do zabierania głosu, doświadczają poważnych zaburzeń lękowych lub nie są zdolne do kontrolowania impulsów lub myśli. Przykładowo, konieczność utrzymywania wytężonej uwagi podczas spotkań online (np. w związku z niską jakością połączenia) może dodatkowo obciążać osoby z niepełnosprawnością intelektualną, a niektóre osoby

119 *Equal Treatment Bench Book*, Judicial College 2021, s. 476.; <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2021/02/Equal-Treatment-Bench-Book-February-2021-1.pdf> (dostęp: 14.04.2021).

120 Equality and Human Rights Commission, *Inclusive Justice: A System Designed for All. Interim Evidence Report. Video Hearings and their Impact on Effective Participation*, 2020, s. 2; https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/inclusive_justice_a_system_designed_for_all_interim_report_0.pdf (dostęp: 14.04.2021).

121 Equality and Human Rights Commission, *Inclusive Justice: A system Designed for All. Findings and Recommendations*, 2020, s. 16, https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/ehrc_inclusive_justice_a_system_designed_for_all_june_2020.pdf (dostęp: 14.04.2021).

dotyczących dostępu osób z niepełnosprawnościami do wymiaru sprawiedliwości”, które zostały przygotowane przez Specjalnego Sprawozdawcę ONZ ds. praw osób z niepełnosprawnościami¹¹⁴. Zgodnie z „Międzynarodowymi zasadami” zindywidualizowane ułatwienia dla osób z niepełnosprawnościami powinny obejmować „wszystkie niezbędne i odpowiednie modyfikacje i dostosowania potrzebne w konkretnym przypadku, w tym możliwość korzystania z osób wspierających, dostosowania i modyfikacje procedur, dostosowania środowiska i wsparcie komunikacyjne w celu zapewnienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości”¹¹⁵.

Digitalizacja wymiaru sprawiedliwości może być jednym ze środków służących poprawie dostępności wymiaru sprawiedliwości dla pewnej grupy osób z niepełnosprawnościami. Już dziś część z tych osób postępuje się zdobyciami nowych technologii w codziennym funkcjonowaniu. Przykładem mogą być osoby niewidome i niedowidzące, które korzystają z komputerów/tabletów i smartfonów wyposażonych w specjalne oprogramowanie udźwiękowiające urządzenia, odczytujące treści widoczne na ekranie (czytniki ekranu) albo powiększające lub zmieniające kontrast wyświetlanych treści. Dzięki czytnikowi ekranowemu możliwe jest sprawne postępowanie się innymi programami komputerowymi lub zapoznanie się z dokumentami i plikami tekstowymi. Jednak warunkiem prawidłowego funkcjonowania oprogramowania jest to, aby dokumenty były „czytelne”, tzn. nie były zwykłym skanem lub zdjęciem dokumentu, ale miały formę dostępnego pliku w formacie pdf (czyli np. pliku przekonwertowanego z pliku tekstowego lub odpowiednio przetworzonego skanu dokumentu) lub pliku tekstowego (np. w formacie doc)¹¹⁶. Przy czym istnieją również programy oferujące funkcję optycznego rozpoznawania znaków i konwertowania skanu/zdjęcia dokumentu na czytelny tekst. Jednak poprawność działania tych funkcji może być uzależniona od jakości skanu/zdjęcia.

Wobec tego jasne jest, że digitalizacji akt sądowych i stosowanie komunikacji elektronicznej może znacząco poprawić dostępność wymiaru sprawiedliwości

114 Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, *International Principles and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities*, 2020, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Principles_A2_Justice.pdf (dostęp: 14.04.2021).

115 Tamże, s. 15.

116 J. Dębski, D. Paszkiewicz, *Dostępność serwisów internetowych. Dobre praktyki w projektowaniu serwisów internetowych dostępnych dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności*, s. 55-57, <http://niepelnosprawni.pl/files/nowe.niepelnosprawni.pl/public/2015/publikacje/Dostepnosc-serwisow-internetowych-Dominik-Paszkiewicz-Jakub-Debski.pdf> (dostęp: 14.04.2021).

osobom niewidomym i niedowidzącym. Dzięki temu ta grupa osób zyskałaby możliwość zapoznawania się z dokumentami zgromadzonymi w aktach i przesyłanymi drogą elektroniczną zawiadomieniami lub wezwaniami. W ten sam sposób osoba niewidoma lub niedowidząca mogłaby składać pisma w trakcie postępowania sądowego. Tak jak zostało to podkreślone wyżej, ważne jest, aby dokumenty powstałe w wyniku digitalizacji były tworzone w formatach dostępnych i czytelnych dla programów, z których mogą korzystać osoby niewidome i niedowidzące. Co istotne, dzięki tym rozwiązaniom realizowany mógłby być również postulat samodzielności i niezależności osób z niepełnosprawnościami (na którym opiera się także wspomniana Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami), ponieważ wówczas komunikacja z sądem mogłaby się odbywać bez pomocy i udziału osób trzecich.

W tym kontekście należy również wspomnieć o konieczności zapewnienia dostępności osobom z niepełnosprawnościami stron internetowych organów publicznych, w tym sądów, o czym jest mowa w Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/2102 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie dostępności stron internetowych i mobilnych aplikacji organów sektora publicznego. Natomiast, jak wynika z badań przeprowadzonych w 2019 r. przez Komisję Europejską, 10 z 27 Państw Członkowskich Unii Europejskiej nie gwarantuje dostępności osobom z naruszoną sprawnością narządu wzroku lub słuchu informacji na temat systemu wymiaru sprawiedliwości, które są publikowane w Internecie¹¹⁷. Warto zasygnalizować, że np. strona internetowa Sądu Najwyższego uzyskała jedynie dostateczną ocenę dostępności (w cztero-stopniowej skali) w przeprowadzanym corocznie przez Fundację Widzialni audycie dostępności cyfrowej stron internetowych polskich instytucji publicznych. Natomiast dostępność witryny internetowej Trybunału Konstytucyjnego została oceniona jako niedostateczna¹¹⁸.

Również zdalna forma rozpraw i posiedzeń sądowych może być czynnikiem zwiększającym efektywny dostęp do sądu. Uczestniczenie w czynnościach

117 The 2020 EU Justice Scoreboard, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM(2020) 306*, s. 21, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/justice_scoreboard_2020_en.pdf (dostęp: 14.04.2021). Wersja polska: Unijna tablica wyników wymiaru sprawiedliwości z 2020 r., Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Banku Centralnego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0306&from=EN> (dostęp: 14.04.2021).

118 P. Marcinkowski, M. Luboń, *Raport Dostępność 2020. Fundacja Widzialni*, s. 9, <https://widualni.org/container/aktualnosci/raport-dostepnosci-2020.pdf> (dostęp: 14.04.2021).

z zaburzeniami lękowymi obawiają się korzystania z urządzeń technicznych. Dla osób ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się wyzwaniem bywa jednoczesne obsługiwane komputera i uważne uczestniczenie w postępowaniu sądowym, a osoba ze spektrum autyzmu może doświadczać przeciążenia sensorycznego wynikającego z konieczności wpatrywania się w ekran¹²².

Nie można również tracić z pola widzenia faktu, że osoby z niepełnosprawnościami są w większym stopniu narażone na wykluczenie społeczne i ubóstwo, co może przekładać się na ograniczony dostęp tych osób do Internetu i sprzętu komputerowego¹²³. Jak wynika z badań przeprowadzonych w 2012 r. przez Eurobarometr, 70% ogólnej populacji Europejczyków deklaruje posiadanie dostępu do Internetu w domu, jednak w przypadku osób z niepełnosprawnościami odsetek ten wynosił już tylko 52% (w przypadku Polski wskaźnik ten był jeszcze niższy i dostęp do Internetu zadeklarowało tylko 35% osób z niepełnosprawnościami)¹²⁴. Wobec tego jasne jest, że czynniki społeczno-ekonomiczne będą mieć faktyczny wpływ na dostęp osób z niepełnosprawnościami do sądownictwa korzystającego z nowych technologii.

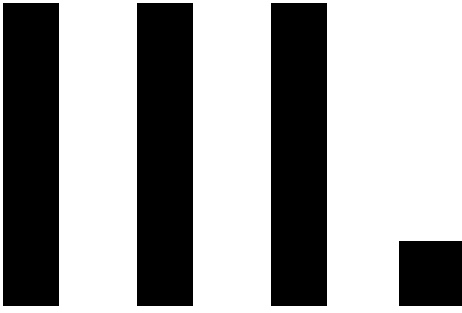
Powyższe rozważania jedynie sygnalizują niektóre nadzieje i niebezpieczeństwa, które mogą wiązać się z digitalizacją sądownictwa. Przywołane przykłady pokazują, że jednym z założeń procesu cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości powinna być dostępność wprowadzanych rozwiązań dla osób z niepełnosprawnościami, ponieważ jest to jeden z kroków do zapewnienia możliwości efektywnego korzystania z prawa do sądu przez te osoby. Przy czym stosowane metody i środki powinny być maksymalnie elastyczne, by stanowić adekwatną odpowiedź na różnorodne i zindywidualizowane potrzeby osób z niepełnosprawnościami. Brytyjska dyskusja na temat zdalnych posiedzeń obrazuje, że wdrażanie nowoczesnych rozwiązań może być korzystne dla części osób z niepełnosprawnościami, a powodować dodatkowe trudności dla innych. Dlatego ważne jest, żeby za każdym razem zastosowanie cyfrowych narzędzi poprzedzone było szczegółową analizą i oceną konkretnych potrzeb danej osoby. Przy czym nie należy czynić żadnych założeń co do tego, czy ktoś będzie umiał lub nie albo miał możliwość lub nie skorzystania z danych

122 *Equal Treatment Bench Book*, s. 476-478.

123 European Disability Forum, *European Disability Forum's Recommendations on Digitalisation of Justice*, 2020, <https://www.edf-feph.org/content/uploads/2021/02/EDF-recommendations-on-digitilisation-of-justice.pdf> (dostęp: 14.04.2021).

124 F. Scholz, B. Yalcin, M. Priestley, Internet Access for Disabled People. Understanding Socio-Relational Factors in Europe, "Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace" 2017, vol. 11 no 1; <https://doi.org/10.5817/CP2017-1-4> (dostęp: 14.04.2021).

rozwiązań technicznych. W tym kontekście kluczowe powinno być zapytanie danej osoby o jej potrzeby i o to, czy proponowane rozwiązania będą stanowić dla niej wsparcie, czy jednak dodatkową przeszkodę. W niektórych przypadkach konieczne może być zasięgnięcie fachowej i specjalistycznej informacji, a także np. przetestowanie wybranego sposobu komunikacji. Z tego względu ważne jest również podnoszenie kompetencji cyfrowych osób z niepełnościami, a także pracowników wymiaru sprawiedliwości. Pracownicy ci dodatkowo powinni rozwijać swoją wiedzę na temat praw i potrzeb osób z niepełnościami, potrzeb, które mogą ujawnić się w toku czynności procesowych. Jednocześnie należy pamiętać, że dostępny wymiar sprawiedliwości jest jednym z gwarantów pełnego korzystania z praw i wolności człowieka przez osoby z niepełnościami.

Problem wykluczenia cyfrowego

1. Wprowadzenie

Nowe technologie bezapelacyjnie oferują szeroki wachlarz możliwości, które mogą zwiększyć dostęp do wymiaru sprawiedliwości, a także usprawnić jego działanie. Jednakże przeprowadzając pogłębioną digitalizację tej sfery życia publicznego, rządy poszczególnych państw nie mogą zapominać o tzw. zjawisku wykluczenia cyfrowego (w języku angielskim określa się je mianem *digital exclusion* bądź *digital divide* – dosł. podział cyfrowy). W przeciwnym razie zamiast ułatwienia obywatelom funkcjonowania w danym systemie prawnym, w praktyce może dojść do sytuacji, w której prawa części z nich – bądź faktyczna możliwość z nich korzystania – zostaną ograniczone. Natomiast, jak wskazuje analiza opracowana przez Konferencję Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (UNCTAD), związana z pandemią COVID-19 przyspieszona cyfryzacja niemal wszystkich dziedzin życia codziennego uwydatniła konieczność zmniejszenia różnic w dostępie do technologii teleinformatycznych (w skrócie ICT)¹²⁵.

Niniejszy krótki rozdział prezentuje i definiuje rzeczony problem oraz zakreśla jego skalę, wraz ze wskazaniem grup szczególnie narażonych na jego występowanie. Analiza będzie skupiała się w podstawowym zakresie na Polsce. Dane te zostaną jednak uzupełniająco zestawione z informacjami dotyczącymi państw, których porządki prawne przedstawione są w rozdziale siódmym.

2. Bariery na drodze do powszechnego dostępu do nowych technologii

Potoczne rozumienie wykluczenia cyfrowego, które zakłada wyłącznie brak dostępu do komputerów czy Internetu, należy uznać za mylące uproszczenie w rzeczywistości dużo bardziej złożonego problemu. Pomocnym może okazać się spojrzenie na cztery poziomy dostępu do nowych mediów zidentyfikowane przez J.A.G.M. van Dijka, tj. motywacje do korzystania z nowych technologii, fizyczny dostęp, umiejętności oraz różne sposoby korzystania z nowych technologii¹²⁶. Idąc tym tropem za osoby wykluczone cyfrowo można więc

125 Zob. UNCTAD, *COVID-19: Accentuating the Need to Bridge Digital Divide*, 6 kwietnia 2020 r., https://unctad.org/system/files/official-document/dtlinf2020d1_en.pdf (dostęp: 14.04.2021).

126 J.A.G.M. van Dijk, *The Deepening Divide: Inequality in the information Society*, Londyn 2005; J.A.G.M. van Dijk, *The Network Society*, Londyn 2006; przyp. za D. Batorski, *Wykluczenie cyfrowe w Polsce*, [w:] D. Grodzka (red.), *Spółeczeństwo Informacyjne*, „Studia BAS” 2008, nr 3(19).

uznać te, które nie mają fizycznego dostępu do technologii przetwarzających, gromadzących i przesyłających informacje w formie elektronicznej lub nie mają zasobów, motywacji bądź umiejętności, aby efektywnie z nich korzystać. Należy więc zauważyć, iż w tak zdefiniowanym zjawisku mieści się także węższy problem tzw. analfabetyzmu cyfrowego. Błędny jest doszukiwanie się źródła wykluczenia cyfrowego wyłącznie w nierównej dystrybucji zasobów materialnych. Kluczową rolę odgrywają bowiem w tym aspekcie również zasoby mentalne (odpowiednie umiejętności czy wiedza techniczna) czy społeczne (relacje i sieci wsparcia, które umożliwiają uzyskanie odpowiedniego dostępu do nowych technologii bądź nabycie odpowiednich umiejętności)¹²⁷. Dlatego też D. Batorski celnie dzieli bariery upowszechnienia dostępu do nowych technologii na twarde, tj. infrastrukturalne czy finansowe, oraz miękkie – brak motywacji do korzystania z nowych technologii czy odpowiednich ku temu umiejętności¹²⁸.

W tym miejscu warto dodatkowo pochylić się jeszcze nad dwoma anglojęzycznymi zwrotami przytoczonymi na samym początku tego opracowania – *digital divide* oraz *digital exclusion*. Choć często są stosowane zamiennie, to różnice w ich dosłownym znaczeniu podkreślają odmienne aspekty w postrzeganiu opisywanego zjawiska. Pierwszy z nich – podział cyfrowy – jest używany głównie w Stanach Zjednoczonych, gdzie badania skupiają się przede wszystkim na systematycznych różnicach w dostępie i sposobach korzystania z komputerów czy Internetu¹²⁹. Natomiast drugi – wykluczenie cyfrowe – nierozzerwalnie wiąże się z pojęciem eIntegracji (ang. – *eInclusion*) stosowanym w Europie¹³⁰. Europejskie podejście przejawia się w polityce i działaniach Unii Europejskiej skupiających się na zagwarantowaniu wszystkim grupom społeczeństwa dostępu do korzyści płynących z wykorzystywania technologii teleinformatycznych, które to działania wydają się dużo bardziej kompleksową oraz właściwszą próbą rozwiązania problemu będącego tematem niniejszych rozważań. Należy bowiem zgodzić się z obserwacją poczynioną przez przywoływanego już powyżej D. Batorskiego, iż dużo istotniejsze jest „dostrzeżenie, że cyfrowe wykluczenie to coś więcej niż cyfrowy podział i że nie chodzi tylko o różnice w dostępie, umiejętnościach czy sposobach korzystania, ale przede wszystkim o te z nich, które prowadzą do społecznego i ekonomicznego wykluczenia”¹³¹.

127 D. Batorski, *Wykluczenie cyfrowe w Polsce*, s. 227-228.

128 Tamże.

129 D. Batorski, *Wykluczenie cyfrowe w Polsce...*, s. 224-225.

130 Tamże.

131 Tamże.

Wydaje się oczywiste, iż brak dostępu do ICT może potencjalnie skutkować ekonomicznym bądź społecznym wykluczeniem. Wystarczy spojrzeć na to, jak wielką rolę technologie teleinformatyczne odegrały w ostatnich miesiącach obowiązywania ograniczeń związanych z pandemią COVID-19 przy zapewnieniu dostępu do edukacji¹³² bądź wykonywaniu obowiązków zawodowych wielu z nas. Dlatego tak ważne jest, aby podczas przeprowadzania digitalizacji kolejnych sfer działalności wymiaru sprawiedliwości zwrócić szczególną uwagę na zjawisko wykluczenia cyfrowego, zapobiegając tym samym ograniczeniom praw osób dotkniętych tym problemem.

3. Zróżnicowany poziom cyfryzacji

Jednym z rankingów pozwalających ocenić poziom cyfryzacji w skali kraju jest ranking DESI¹³³. Jest to indeks gospodarki cyfrowej i społeczeństwa cyfrowego publikowany cyklicznie przez Komisję Europejską, który umożliwia ocenę zmian zachodzących w państwach członkowskich UE w zakresie konkurencyjności cyfrowej. W ostatnio opublikowanym rankingu najlepiej wypadły Finlandia oraz kraje skandynawskie. Najgorzej sytuacja prezentuje się natomiast w Rumunii, Grecji i Bułgarii.

Mając na uwadze przedmiot niniejszego raportu, warto również zwrócić szczególną uwagę na kategorię cyfrowych usług publicznych. Na najwyższą ocenę pod tym względem zastrzyła Estonia, z niewielką przewagą nad Hiszpanią, Danią oraz Finlandią. Polska wypadła w tym zakresie nieznacznie poniżej średniej unijnej.

Natomiast w rankingu International DESI (ranking DESI rozszerzony o 18 państw niezrzeszonych w UE)¹³⁴ ponownie najwyższą uplasowała się Finlandia, a pięć z pierwszych dziesięciu miejsc zajęły państwa Unii Europejskiej. Islandia została najwyższym sklasyfikowanym państwem spoza UE, ponieważ zajęła trzecie miejsce w ogólnym rankingu. Niemniej warto zauważyć, iż średnia ocena konkurencyjności cyfrowej czwórki najniższych sklasyfikowanych państw Unii Europejskiej jest słabsza od tej, którą przypisano m.in. Chinom czy Rosji.

132 Zob. np. HFPC, *Prawa człowieka w dobie pandemii*, Warszawa 2021, rozdz. 6.

133 Dostępny pod adresem: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi> (dostęp 28.05.2021).

134 Dostępny pod adresem: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/i-desi-2020-how-digital-europe-compared-other-major-world-economies> (dostęp 28.05.2021).

4. Skala wykluczenia cyfrowego w Polsce

Wskazywany powyżej podział na twarde i miękkie bariery dostępu do nowych technologii jest bardzo ważny. Choć z wykluczeniem cyfrowym kojarzy się zazwyczaj brak fizycznego dostępu do określonych technologii, to przeszkody zaliczające się do drugiej z ww. grup – takie jak np. brak motywacji, wiedzy bądź umiejętności informatycznych – w rzeczywistości okazują się dużo większym problemem. Obserwacja ta była aktualna w odniesieniu do Polski w 2009 r.¹³⁵ i pozostaje taką ponad dekadę później.

Dwoma najczęściej wymienianymi powodami braku dostępu do Internetu w Polsce są nieodczuwanie takiej potrzeby, tj. brak motywacji, oraz nieposiadanie odpowiednich umiejętności (odpowiednio 67,7% oraz 52% wskazań)¹³⁶. Natomiast ograniczenia w dostępie do Internetu spowodowane zbyt wysokimi kosztami sprzętu (21,6%) lub dostępu (14,7%) były mniej dotkliwe¹³⁷. Podobnie sytuacja wygląda w Czechach, Włoszech i Hiszpanii – tam też podczas badań prowadzonych w 2019 r. respondenci najczęściej wskazywali na nieodczuwanie takiej potrzeby jako przyczynę braku dostępu do Internetu¹³⁸.

Spośród 3,82 mln osób, które nigdy nie korzystały z Internetu, aż 3,26 mln – czyli ok. 85% – to osoby w wieku pomiędzy 55. a 74. rokiem życia¹³⁹. Jest to ogromna różnica w porównaniu z nieco ponad 18 tys. osób w wieku 16–24 lat oraz 538 tys. pomiędzy 25. a 54. rokiem życia, które również znajdują się w takim położeniu¹⁴⁰. Co więcej, w grupie wiekowej 55–74 występuje największa (spośród pozostałych grup wiekowych) zależność pomiędzy wykształceniem a korzystaniem z ICT – aż 79,2% osób w tym wieku z niższym wykształceniem nigdy nie korzystało z Internetu, a w przypadku osób ze średnim oraz wyższym wykształceniem są to odpowiednio 36 i zaledwie 3,2 punkty procentowe¹⁴¹. Dla

135 D. Batorski, *Wykluczenie cyfrowe w Polsce...*, s. 247-248.

136 Federacja Konsumentów, *Wykluczenie cyfrowe podczas pandemii. Dostęp oraz korzystanie z Internetu i komputera w wybranych grupach społecznych*, styczeń 2021, s. 5; <http://www.federacja-konsumentow.org.pl/264,wykluczenie-cyfrowe-podczas-pandemii.html> (dostęp: 7.05.2021).

137 Tamże.

138 Eurostat, dane dostępne pod adresem: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/isoc_pibi_rni/default/table?lang=en (dostęp: 21.04.2021).

139 Dane aktualne na rok 2020 – na podstawie badań GUS; dostępne pod adresem: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne/wykorzystanie-technologii-informacyjno-komunikacyjnych-w-jednostkach-administracji-publicznej-przedsiębiorstwach-i-gospodarstwach-domowych-w-2020-roku,3,19.html> (dostęp: 14.04.2021).

140 Tamże.

141 Tamże.

porównania, dla ogółu społeczeństwa różnice te prezentują się następująco: 27%, 16,7% oraz 0,6%¹⁴² – zdecydowanie dostrzegalny jest związek pomiędzy poziomem wykształcenia a korzystaniem z technologii teleinformatycznych, niemniej kontrast pomiędzy osobami najgorzej oraz najlepiej wykształconymi nie jest aż tak jaskrawy. Tak więc grupa osób w wieku pomiędzy 55. a 74. rokiem życia (ale również osoby starsze) jest nie tylko najbardziej dotknięta wykluczeniem cyfrowym, ale stanowi również najlepszy przykład relacji pomiędzy tym zjawiskiem a przytaczanymi powyżej zasobami mentalnymi (wykształcenie, umiejętności informatyczne) oraz społecznymi (relacje i sieci wsparcia, które umożliwiają uzyskanie odpowiedniego dostępu do nowych technologii bądź nabycie odpowiednie umiejętności)¹⁴³. Analogicznie, grupa osób w wieku powyżej 55. roku życia jest najbardziej dotkniętą wykluczeniem cyfrowym również i w Hiszpanii, Włoszech i Czechach¹⁴⁴.

W kontekście posiadania umiejętności umożliwiających korzystanie z nowych technologii warto ponownie przywołać indeks DESI obliczany co roku przez Komisję Europejską. Na podstawie 37 różnych czynników ocenia on poziom zaawansowania cyfrowego danego państwa. Spośród 28 państw UE¹⁴⁵ Polska zajmuje w tym rankingu odległe 23. miejsce. Najgorzej zostały ocenione natomiast kompetencje cyfrowe Polaków¹⁴⁶. Ocena ta zdaje się znajdować potwierdzenie w badaniach prowadzonych przez GUS. Spośród osób, które w ciągu ostatnich trzech miesięcy choć raz korzystały z Internetu, aż 31,5% ma niskie umiejętności cyfrowe – tj. nie posiada od jednej do trzech z cyfrowych umiejętności informacyjnych, komunikacyjnych, rozwiązywania problemów lub związanych z oprogramowaniem¹⁴⁷. Dalej, spośród osób posiadających doświadczenie w korzystaniu z Internetu 5,8% nie posiadało żadnych umiejętności informacyjnych, tzn. nie wykonywały one żadnych z następujących czynności: kopiowanie lub przenoszenie pliku lub folderu; korzystanie z przestrzeni dyskowej w Internecie do zapisywania dokumentów, obrazów, plików muzycznych, plików wideo lub innych plików; korzystanie z Internetu do kontaktów z jednostkami administracji publicznej poprzez wyszukiwanie informacji na stronach internetowych tych jednostek; wyszukiwanie w Internecie

142 Tamże.

143 Warto zauważyć, iż wielu seniorów, którzy mieli taką możliwość, podczas pandemii COVID-19 poszukiwało pomocy np. młodszych członków rodziny przy postugiwaniu się ICT.

144 Eurostat, dane dostępne pod adresem: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ISOC_CI_IFP_IU__custom_850008/default/table?lang=en (dostęp: 21.04.2021).

145 W rankingu uwzględniona została jeszcze Wielka Brytania.

146 Federacja Konsumentów, *Wykluczenie cyfrowe podczas pandemii*, s. 21.

147 GUS, *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce w 2020 r.*, Warszawa-Szczecin 2020, s. 156.

informacji o towarach lub usługach; wyszukiwanie w Internecie informacji związanych ze zdrowiem (np. o urazach, chorobach, odżywianiu, poprawie zdrowia itp.)¹⁴⁸. Żadnych umiejętności komunikacyjnych (tzn. nie wykonywały żadnej z następujących czynności: wysyłanie/odbieranie poczty elektronicznej; korzystanie z serwisów społecznościowych; komunikowanie się przez Internet i/lub korzystanie z kamery internetowej do wideorozmów; umieszczanie na stronie internetowej stworzonych przez siebie tekstów, zdjęć, muzyki, filmów, oprogramowania itp.), nie posiadało 7,3% spośród osób, które miały doświadczenie w korzystaniu z Internetu¹⁴⁹. Natomiast aż 31,4% osób, które w ciągu ostatnich trzech miesięcy korzystało z Internetu, nie posiada żadnych umiejętności związanych z oprogramowaniem¹⁵⁰ – tzn. nie korzysta z procesorów tekstu (np. Word), arkuszy kalkulacyjnych (np. Excel) ani z programów służących do edytowania zdjęć, plików audio bądź wideo; nie tworzy prezentacji lub dokumentów łączących tekst, obrazki, tabelki lub wykresy; nie tworzy kodu w języku programowania; nie korzysta z zaawansowanych funkcji arkusza kalkulacyjnego w celu organizacji i analizy danych. Zwłaszcza ostatni z przytoczonych odsetków jest szczególnie alarmujący.

Bariery twarde nie mogą jednak być trywializowane – wciąż pozostają bardzo istotną przeszkodą. Zgodnie z danymi podawanymi przez Organizację Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury (UNESCO) na świecie dostęp do Internetu ma jedynie 55% gospodarstw domowych, a w najbardziej ubogich krajach odsetek ten spada do 20%¹⁵¹.

W Polsce w jednym na dziesięć gospodarstw domowych nie ma dostępu do Internetu (9,6%)¹⁵². Dla porównania w pozostałych europejskich państwach badanych w rozdziale siódmym raportu – w 2019 r. – dostęp do Internetu miało 85% gospodarstw domowych we Włoszech, 87% w Czechach oraz 91% gospodarstw hiszpańskich¹⁵³. Warto zauważyć, że aż w 99,5% polskich gospodarstw z dziećmi taki dostęp istnieje, a w przypadku tych bez dzieci odsetek ten wynosi 85,9%¹⁵⁴. Świadczy to o tym, że posiadanie dzieci w wieku szkolnym

148 Tamże, s. 158.

149 Tamże, s. 159.

150 Tamże, s. 162.

151 Przyp. za O. Wilcox, *Visualizing the Global Digital Divide*, <https://dt-global.com/fr/company/blog/march-4th-2021/visualizing-digital-divide> (dostęp: 14.04.2021).

152 GUS, *Spółeczeństwo informacyjne...*, s. 132.

153 Eurostat, dane dostępne pod adresem: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Digital_economy_and_society_statistics_-_households_and_individuals#Internet_access (dostęp: 20.04.2021).

154 GUS, *Spółeczeństwo Informacyjne...*, s. 132.

i chęć zapewnienia im odpowiednich warunków rozwoju (ale również niedoświadczania przez nie wykluczenia społecznego) stanowi dla Polaków istotną motywację do inwestowania w nowe technologie¹⁵⁵. Tożsamą tendencję można dostrzec również w przypadku Włoch, Hiszpanii oraz Czech – tam również brak dostępu do Internetu bądź niekorzystanie z niego na dużo większą skalę występuje w przypadku gospodarstw domowych bez dzieci¹⁵⁶.

Jeszcze dekadę temu przeszkody natury infrastrukturalnej wynikające ze stopnia zurbanizowania oraz miejsca zamieszkania były duże – np. zauważalnie mniej osób miało dostęp do Internetu we wschodniej części kraju oraz na obszarach wiejskich¹⁵⁷. Obecnie doszło do znacznego wyrównania w tym zakresie, choć różnice wciąż istnieją – odsetek gospodarstw domowych z dostępem do Internetu w zachodniej i centralnej Polsce jest o ok. dwa punkty procentowe wyższy niż w Polsce wschodniej¹⁵⁸, a różnica pomiędzy dużymi miastami a obszarami wiejskimi wynosi trzy punkty¹⁵⁹. Ponad 2 mln mieszkańców wsi (obszarów o niskim stopniu urbanizacji) deklaruje aktualnie, że nigdy nie korzysta z Internetu¹⁶⁰. Jak wskazuje GUS: „W 2020 r. najwyższy udział gospodarstw posiadających w domu dostęp do Internetu obserwowano na terenach o wysokim stopniu zurbanizowania na terenach Polski zachodniej (93,4%). Najmniejszy udział takich gospodarstw wystąpił na obszarach o niskim stopniu zurbanizowania we wschodniej części kraju (87,3%)”¹⁶¹. Większe rozwarstwienie w 2019 r. można było zaobserwować pod tym względem we Włoszech czy Hiszpanii, gdzie różnice w dostępie do Internetu pomiędzy miastami a obszarami wiejskimi wynosiły odpowiednio 88% i 82% oraz 93% i 85%¹⁶².

Spośród gospodarstw domowych w Polsce posiadających dostęp do Internetu aż 99,1% korzystało z łączy szerokopasmowych, tj. takich, które pozwalają na

155 Tożsamych obserwacji dokonał D. Batorski już w 2009 r.; zob. D. Batorski, *Wykluczenie cyfrowe w Polsce*, s. 235.

156 Eurostat, dane dostępne pod adresem: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ISOC_CI_IFP_IU__custom_850129/default/table?lang=en (dostęp: 21.04.2021).

157 D. Batorski, *Wykluczenie cyfrowe w Polsce...*, s. 239-241.

158 GUS, *Spółeczeństwo informacyjne...*, s. 132.

159 Tamże.

160 Dane aktualne na rok 2020; na podstawie badań GUS; dostępne pod adresem: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne/wykorzystanie-technologii-informacyjno-komunikacyjnych-w-jednostkach-administracji-publicznej-przedsiębiorstwach-i-gospodarstwach-domowych-w-2020-roku,3,19.html> (dostęp: 14.04.2021).

161 GUS, *Spółeczeństwo informacyjne...*, s. 132.

162 Eurostat, dane dostępne pod adresem: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Digital_economy_and_society_statistics_-_households_and_individuals#Internet_access (dostęp: 20.04.2021).

przekazywanie wysokiej jakości obrazów, filmów, oglądanie telewizji, komunikowanie się przez Internet z możliwością oglądania rozmówcy oraz korzystanie z innych zaawansowanych usług internetowych¹⁶³. Zmalało również rozwarstwienie w dostępie do sieci szerokopasmowej ze względu na miejsce zamieszkania¹⁶⁴. Niemniej, analizując te różnice, należy dodać, iż właściwe uchwycenie dysproporcji regionalnych w badaniach statystycznych jest bardzo trudne, jako że analizowanie sytuacji na poziomie niższym niż wojewódzki nie jest możliwe, a sytuacja na wsi znajdującej się na przedmieściach dużego miasta znacznie różni się od tej położonej na peryferiach obszarów zaludnionych¹⁶⁵.

Dużo większy problem stanowi natomiast brak lub niekorzystanie z odpowiedniego sprzętu komputerowego, co dotyka większej liczby Polaków niż problem braku dostępu lub niekorzystania z Internetu. W 2017 r. aż 19% naszych rodaków deklaroowało, że nigdy nie używało komputera¹⁶⁶ – więcej niż w przypadku Hiszpanów czy Czechów (odpowiednio 18% i 11%), ale zdecydowanie mniej niż Włochów (aż 32%)¹⁶⁷. Natomiast 73% polskich internautów korzysta z urządzeń mobilnych¹⁶⁸, które nie pozwalają jednak na podejmowanie bardziej złożonych działań teleinformatycznych, co ma szczególne znaczenie w kontekście niniejszego raportu.

Najbardziej narażone na wykluczenie cyfrowe pozostają gospodarstwa domowe o najniższych dochodach (poniżej 2500 zł netto)¹⁶⁹. Ponad połowa z osób wskazujących na koszty sprzętu oraz dostępu jako bariery w używaniu technologii teleinformatycznych pochodziła z tej grupy gospodarstw¹⁷⁰. Warto również zauważyć, iż choć bariery miękkie są głównym źródłem problemu w najbardziej dotkniętej grupie wiekowej 55+, to jednak zwykle na trzecim miejscu osoby te wskazują koszty jako przyczynę niekorzystania z ICT¹⁷¹.

Obok seniorów grupą najbardziej narażoną na wykluczenie cyfrowe w Polsce są osoby z niepełnosprawnościami. Na ponad 3 mln osób z prawnym

163 GUS, *Spółeczeństwo informacyjne...*, s. 133-134.

164 Tamże, s. 134-135.

165 D. Batorski, *Wykluczenie cyfrowe w Polsce...*, s. 241.

166 Dane aktualne na rok 2017; na podstawie padań Eurostat; przyp. za Raport Federacji Konsumentów, *Wykluczenie cyfrowe...*, s. 5.

167 Eurostat, dane dostępne pod adresem: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/isoc_ci_cfp_cu/default/table?lang=en (dostęp: 21.04.2021).

168 Federacja Konsumentów, *Wykluczenie cyfrowe...*, s. 5.

169 Tj. ok. 557 euro – stan na dn. 25.05.2021 r.

170 Federacja Konsumentów, *Wykluczenie cyfrowe...*, s. 18.

171 Tamże, s. 29.

potwierdzeniem niepełnosprawności¹⁷² ok. 603 tys. – tj. co piąta z nich – wskazuje na niekorzystanie z Internetu nigdy¹⁷³. Co więcej, stanowią one mniej więcej taką samą część wszystkich osób deklarujących, iż nigdy nie korzystały z Internetu. Przyczyny takiego stanu rzeczy są złożone, jednak wskazania tej grupy w zakresie barier dostępu do Internetu bądź sprzętu komputerowego nie odbiegają znacząco od normy. Niemniej warto podkreślić, iż znacząca część osób z niepełnosprawnościami pozostaje bierna zawodowo, czyli należy równocześnie do innej grupy szczególnie narażonej na wykluczenie cyfrowe. Dodatkowo na opisywaną sytuację może wpływać konieczność dostosowania „narzędzi”, za pośrednictwem których można korzystać z ICT, do szczególnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami¹⁷⁴ – w tym zakresie w Polsce m.in. w dalszym ciągu stan dostępności cyfrowej publicznych stron internetowych, aplikacji mobilnych oraz e-usług pozostawia wiele do życzenia¹⁷⁵. Szczególnie niepokoić może również to, jak źle Polska wypada pod względem osób z niepełnosprawnościami wykluczonych cyfrowo na tle pozostałych państw UE. Ostatnie badania, przeprowadzane w 2012 r., wskazywały, iż różnica pomiędzy osobami z niepełnosprawnościami z dostępem do Internetu a pozostałą częścią społeczeństwa (na niekorzyść tych pierwszych) w naszym kraju aż o 15 punktów procentowych odbiegała od średniej unijnej¹⁷⁶. Problem ten szczególnie wymaga rozwiązania, jako że technologie teleinformatyczne wydają się idealnym medium, które może m.in. ułatwić osobom z niepełnosprawnościami partycypację społeczną, zwiększyć dostępność wobec nich wymiaru sprawiedliwości czy zaktywizować tę grupę zawodowo.

Po seniorach oraz osobach z niepełnosprawnościami następnymi grupami, wskazywanymi już powyżej, które pozostają szczególnie narażone na wykluczenie cyfrowe, są osoby zamieszkujące tereny o niskim stopniu urbanizacji (zwłaszcza obszary wiejskie)¹⁷⁷ oraz z gospodarstw domowych o dochodach poniżej 2500 zł netto. Kolejnymi czynnikami wpływającymi na występowanie

172 Należy jednak pamiętać, iż w rzeczywistości liczba osób z niepełnosprawnością w Polsce jest znacznie wyższa – pomiędzy 4 a 7 mln osób; zob. np. <https://www.gov.pl/web/popcowsparcie/ile-jest-osob-z-niepelnosprawnosciami-w-polsce> (dostęp: 14.04.2021).

173 Dane aktualne na rok 2020; na podstawie badań GUS; dostępne pod adresem: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne/wykorzystanie-technologiei-informacyjno-komunikacyjnych-w-jednostkach-administracji-publicznej-przedsiębiorstwach-i-gospodarstwach-domowych-w-2020-roku,3,19.html> (dostęp: 14.04.2021).

174 Zob. rozdział drugi niniejszego raportu.

175 Zob. Raport Fundacji Widzialni, *Raport Dostępności 2020*, 2020; <https://widzialni.org/container/aktualnosci/raport-dostepnosci-2020.pdf> (dostęp: 14.04.2021).

176 Raport Federacji Konsumentów, *Wykluczenie cyfrowe...*, s. 45.

177 Zob. Raport Federacji Konsumentów, *Wykluczenie cyfrowe...*, s. 35-42.

opisywanego zjawiska są również niższy poziom wykształcenia oraz bierność zawodowa.

Na marginesie należy także odnotować, iż pandemia COVID-19 zintensyfikowała występowanie omawianego problemu wśród uczniów oraz studentów¹⁷⁸. Grupa ta w normalnych okolicznościach nie jest jednak szczególnie narażona na wykluczenie cyfrowe, a specyfika barier, które napotyka obecnie (np. ilość sprzętu komputerowego, która nie pozwala na równoczesne korzystanie z niego przez wszystkie dzieci w wieku szkolnym żyjące w danym gospodarstwie domowym), nie mieści się w spektrum analiz przygotowywanych na potrzeby niniejszego raportu.

5. Podsumowanie

Podsumowując, należy podkreślić, iż problem wykluczenia cyfrowego jest obecny w Polsce w dużo większym stopniu niż zdaje sobie z tego sprawę opinia publiczna. Co więcej, powszechnie jest on identyfikowany z barierami infrastrukturalnymi bądź finansowymi. Jednakże w naszym kraju dużo większą przeszkodę stanowi brak umiejętności umożliwiających odpowiednie korzystanie z ICT. Tworzenie rekomendacji w zakresie przeciwdziałania, zwalczania oraz zapobiegania wykluczeniu cyfrowemu nie należy do celów niniejszego opracowania. Takie szczegółowe zalecenia powinny być efektem dużo bardziej rozbudowanych i pogłębionych analiz. Niemniej zasadnym wydaje się wskazanie diagnozy powtarzanej wielokrotnie na kartach tego raportu – cyfryzacja wymiaru sprawiedliwości nie może ograniczać się wyłącznie do działań legislacyjnych. Aktywność w sferze praktycznej jest bowiem niezbędną w kontekście problemu wykluczenia cyfrowego. Nie może się jednak ona ograniczać wyłącznie do zwalczania różnic materialnych. Konieczne jest także podejmowanie działań edukacyjnych, których celem byłoby zwiększanie kompetencji cyfrowych Polaków oraz uświadamianie członkom społeczeństwa korzyści płynących z szerszego korzystania z technologii teleinformatycznych, także i w interakcjach z wymiarem sprawiedliwości.

178 Zob. np.: HFPC, *Prawa człowieka w dobie pandemii*, Warszawa 2021, rozdz. 6.; Federacja Konsumentów, *Wykluczenie cyfrowe...*, s. 22-29; <https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/sites/16/2020/03/Problem-wykluczenia-cyfrowego-w-edukacji-zdalnej-2020.pdf> (dostęp: 18.05.2021).

IV.

**Środki elektronicznej
komunikacji w praktyce
międzynarodowych
sądów oraz innych
organów rozstrzygania
sporów**

1. Wprowadzenie

W niniejszym rozdziale zaprezentowane zostaną zmiany, jakie dokonują się w praktyce procesowej kilku międzynarodowych sądów oraz innych organów rozstrzygania sporów. Cechą postępowań przed takimi organami jest oddalenie – czasami bardzo znaczne – siedziby sądu (organu) oraz stron (uczestników) postępowań. Możliwość elektronicznego wnoszenia pism i dokumentów procesowych oraz takiego samego ich otrzymywania ułatwiłaby i przyspieszałaby postępowanie.

Zachodzące zmiany prawne dotyczące sposobu kontaktowania się z sądem (organem) międzynarodowym oraz przekazywania mu (oraz otrzymywania od niego) pism odbywają się na niskim poziomie regulacji procesowych. Gdyby wprowadzenie zmian przyzwalających na użycie nowych kanałów komunikacji wymagało modyfikacji głównego traktatu międzynarodowego (konwencji, paktu, statutu czy porozumienia), powodowałoby to konieczność podjęcia negocjacji przez państwa-strony, a potem związania się nową regułą w drodze odpowiednich procedur określonych w prawie krajowym.

2. Europejski Trybunał Praw Człowieka

Na początku 2021 r. w Europejskim Trybunale Praw Człowieka (dalej jako Trybunał) znajdowały się 62 tysiące skarg. To bardzo dużo, chociaż 10 lat temu było ich znacznie więcej – prawie 160 tysięcy. Nie mogąc liczyć ani na istotne zmiany procedury rozpoznawania skarg, ani na zwiększenie swojego budżetu, Trybunał starał się wypracować – w ramach istniejącego reżimu proceduralnego – zmiany pozwalające na szybsze rozpoznawanie skarg.

Kluczowa zmiana, mająca zastosowanie od 1 stycznia 2016 r., polega na obowiązku wnoszenia skargi na „urzędowym formularzu”¹⁷⁹. Jednocześnie modyfikacji uległo brzmienie Reguły 47 Regulaminu proceduralnego Trybunału¹⁸⁰, określającej treść i formę wymaganej skargi. W obecnej redakcji Reguła 47 jest bardzo rozbudowana i szczegółowa. Zasadniczo skarżący (albo jego reprezentant prawny) nie powinien wykraczać poza rozmiary skargi. Oznacza to m.in., że opis stanu faktycznego należy ograniczyć do trzech stron, a opis

179 Komunikat Szefa Kancelarii Trybunału z 1 grudnia 2015 r.

180 <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts/rules&c=> (dostęp: 14.04.2021).

zarzutów do dwóch stron. Możliwe jest jednak uzupełnienie tych informacji w załączniku nieprzekraczającym 20 stron. W skardze należy wypełnić wszystkie wymagane pozycje i dołączyć do niej kopie wszystkich rozstrzygnięć lub orzeczeń wydanych w sprawie.

Skarga może zostać sporządzona w każdym z 37 języków urzędowych państw członkowskich Rady Europy. Elektroniczna wersja skargi, z aktywnymi polami skargi, identyfikująca zachodzące braki, jest dostępna na stronie internetowej Trybunału¹⁸¹. Nie jest jednak możliwe przestanie skargi w drodze elektronicznej. Musi ona dotrzeć do Trybunału w tradycyjnej drukowanej formie.

Skarżący (jego reprezentant prawny) nie musi dołączać do przesyłanej skargi jej elektronicznej wersji (kopii). Ale jeśli liczba skarżących przekracza 10 jednostek, osoba ich reprezentująca zobowiązana jest – zgodnie z dokumentem *Praktyczne wskazówki – wnoszenie skargi (Practice Directions: Institution of proceedings)*¹⁸² – dołączyć tabelę zawierającą dane personalne wszystkich skarżących. Gdy skarżących reprezentuje zawodowy prawnik, taka tabela musi być załączona przez niego do skargi również w wersji elektronicznej (pkt 15). Dodatkowo w przypadku „znaczej liczby skarżących” (*large groups of applicants*), skarżący lub ich reprezentanci mogą zostać poproszeni o przekazanie pism, w tym i skarg, w wersji elektronicznej lub w inny sposób (pkt 16).

Procedura rozpoznania skargi ulega lub może ulec interesującej zmianie – w perspektywie tematu niniejszych rozważań – z chwilą zakomunikowania skargi przez Trybunał „pozwanemu” państwu. Nieco odmiennie przedstawia się przy tym sytuacja państw i skarżących. Państwo może – co jest obecnie regułą – wybrać elektroniczną formę komunikowania się z Trybunałem (przekazywania mu i otrzymywania pism). Dokumenty są umieszczane na zabezpieczonym serwerze administrowanym przez Trybunał. Dotyczy to również dokumentu komunikującego skargę. Zasady dotyczące użycia przez państwo elektronicznej formy kontaktu z Trybunałem znajdują się w dokumencie noszącym tytuł *Praktyczne wskazówki. Zabezpieczone elektroniczne wnoszenie pism przez rządy (Practice Directions: Secured Electronic Filing by the Governments)*¹⁸³.

181 <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/pol&c=> (dostęp: 14.04.2021).

182 Obecna wersja dokumentu pochodzi z 25 stycznia 2021 r., dostępna pod adresem: https://www.echr.coe.int/Documents/PD_institution_proceedings_ENG.pdf (dostęp: 18.05.2021).

183 Obecna wersja pochodzi z 5 lipca 2018 r., dostępna pod adresem: https://www.echr.coe.int/Documents/PD_electronic_filing_ENG.pdf (dostęp: 18.05.2021).

W przypadku reprezentanta prawnego skarżących możliwość elektronicznego przekazywania pism do Trybunału oraz ich otrzymywania z Trybunału otwiera się po zakomunikowaniu skargi rządowi. Pełnomocnik skarżących musi zaakceptować korzystanie z Elektronicznego Systemu Porozumiewania się z Trybunałem (*Court's Electronic Communications Service; ECS/eComms*). Złożenie deklaracji jest bardzo proste. Można to zrobić już w skardze, wpisując adres poczty elektronicznej (e-mail) w odpowiedniej części skargi związanej z uzyskanym od skarżącego pełnomocnictwem procesowym. Dostęp do ESC otwiera się ze strony <https://ecomms.echr.coe.int/>. Reguły związane z elektroniczną formą kontaktu skarżącego (reprezentanta prawnego) z Trybunałem określono w dokumencie pt. *Praktyczne wskazówki. Elektroniczne wnoszenie pism przez skarżących (Practice Directions: Electronic Filing by the Applicants)*¹⁸⁴.

Z możliwości elektronicznego przekazywania Trybunałowi wyłączone jest jedna kategoria spraw oraz jeden rodzaj dokumentów. Wszelkie pisma dotyczące wniosku o zastosowanie środka tymczasowego (*interim measure*) muszą zostać przesłane faksem (istnieje specjalny numer faksu dla takich wniosków) lub tradycyjną pocztą. Przesyłką pocztową do Trybunału muszą też dotrzeć załączniki, z którymi nie można „w adekwatny sposób” zapoznać się w formie elektronicznej, np. plany. Ponadto sam Trybunał (jego kancelaria) mogą zwrócić się o przekazanie mu dokumentu w formie papierowej.

Skarżący (prawni reprezentanci) korzystający z ECS/eComms zobowiązani są posiadać techniczne środki pozwalające na elektroniczne kontaktowanie się z Trybunałem oraz korzystać z instrukcji zawartych w „podręczniku” przesłanym przez Trybunał¹⁸⁵. Muszą informować Trybunał o każdorazowym przesłaniu Trybunałowi dokumentu w inny sposób (faksem lub tradycyjną pocztą), identyfikując nazwę dokumentu, datę wysłania oraz wskazując przyczyny, dla których dokument nie mógł zostać przekazany elektronicznie.

Przesyłane elektronicznie pisma muszą być podpisane, gdyż inaczej nie zostaną zaakceptowane przez Trybunał. Zawsze należy tytuł dokumentu poprzedzić numerem i nazwą skargi oraz zidentyfikować treść/rodzaj pisma (np. wskazać, że dotyczy ono kwestii dopuszczalności, meritum skargi bądź tzw.

184 Dostępne pod adresem: https://www.echr.coe.int/Documents/PD_electronic_filing_applicants_ENG.pdf (dostęp: 18.05.2021).

185 Jest on również dostępny na <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=ecomms/help&c=> (dostęp: 14.04.2021).

słusznego zadośćuczynienia). Datą przestania dokumentu, istotną zwłaszcza w kontekście dotrzymania terminów procesowych, jest data i czas umieszczenia dokumentu na serwerze ESC (wg „czasu strasburskiego”, czyli strefy czasowej obowiązującej w Strasburgu).

Serwer ESC nie pozwala na modyfikację przesłanego już dokumentu. Jeśli zachodzi konieczność zmiany, należy przesłać nowy dokument, wyraźnie wskazując na dokonaną zmianę oraz identyfikując wcześniejszy dokument, który jest zastępowany. W przypadku umieszczenia kilku kopii tego samego dokumentu, za właściwy jest uznawany ostatni z nich (chyba że przewodniczący izby uzna inaczej).

Przekazywane elektronicznie pisma powinny być w formacie pdf i umożliwiać przeszukiwanie treści dokumentu. Podmiot korzystający z ECS jest zobowiązany regularnie sprawdzać swoją pocztę elektroniczną (na którą są przesyłane powiadomienia o dokumentach przesłanych przez Trybunał) oraz logować się na ESC.

Do samej formy i treści (sposób organizacji) pism przekazywanych Trybunałowi zastosowanie mają wskazania zawarte w dokumencie *Praktyczne wskazówki – pisemne pisma (Practical Directions: Written Pleadings)*¹⁸⁶.

Wskazane powyżej reguły dotyczące pism przekazywanych elektronicznie Trybunałowi mają identyczne zastosowanie zarówno do skarżących (reprezentantów prawnych), jak i do państw.

Kilka lat temu Trybunał testował możliwość wnoszenia skarg w drodze elektronicznej. Wydawało się, że jest to prelude do otwarcia się na elektroniczną ścieżkę skargową. Na taki scenariusz się jednak nie zdecydowano. Być może uznano, że tradycyjna forma sporządzenia i przestania skargi jest bardziej skuteczna, by zachować wymagane rygory dotyczące kształtu i rozmiaru skargi. Ponadto samo złożenie skargi nie wymaga uczynienia tego poprzez zawodowego prawnika.

186 Dostępne pod adresem: https://www.echr.coe.int/documents/pd_written_pleadings_eng.pdf (dostęp: 18.05.2021).

3. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Po raz pierwszy Trybunał Sprawiedliwości dopuścił elektroniczne kanały komunikowania się w decyzji z 13 września 2011 r. w sprawie składania i doręczania dokumentów procesowych za pośrednictwem aplikacji e-Curia¹⁸⁷. Przyjęta regulacja przewidywała utworzenie aplikacji informatycznej e-Curia, wspólnej dla trzech ówczesnych unijnych sądów oraz określała warunki korzystania z niej.

Wskazana powyżej decyzja została zastąpiona przez decyzję z 16 października 2018 r. w sprawie składania i doręczania dokumentów procesowych za pośrednictwem aplikacji e-Curia¹⁸⁸. Zawiera ona podstawowe reguły odnoszące się do obu unijnych sądów: Trybunału Sprawiedliwości i Sądu.

Korzystanie z aplikacji e-Curia wymaga utworzenia na niej konta dostępu i posługiwania się osobistym identyfikatorem oraz hasłem. Warunki otwarcia konta są odmienne w zależności od tego, czy użytkownik korzysta z procedury zwykłej, czy procedury specjalnej. Procedura zwykła pozwala na złożenie wniosku o utworzenie konta w celu wymiany pism procesowych z Trybunałem Sprawiedliwości lub Sądem. Jest ona dostępna dla przedstawiciela strony (konto „przedstawiciel”) lub w ramach wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym przed Trybunałem Sprawiedliwości dla osoby występującej w imieniu sądu państwa członkowskiego (konto „sąd”), względnie dla osoby niebędącej pełnomocnikiem lub adwokatem, która jednak na podstawie przepisów postępowania prawa krajowego jest uprawniona do reprezentowania strony przed sądem swego państwa (konto „osoba uprawniona”). Rozpatrzenie tego wniosku trwa kilka dni. Procedura specjalna dotyczy sytuacji pilnych i umożliwi tymczasowe otwarcie konta w celu złożenia pism procesowych jedynie przez Sądem.

Pismo złożone przy użyciu osobistego identyfikatora oraz hasła uważa się za oryginał pisma złożonego w postępowaniu. Do pisma należy dołączyć ewentualne załączniki oraz ich spis. Pisma uważa się za złożone z chwilą zatwierdzenia złożenia przez podmiot składający. Za godzinę złożenia uważa się godzinę obowiązującą w Wielkim Księstwie Luksemburga.

187 Dz. Urz. UE z 1.10.2011, C 289/7.

188 Dz. Urz. UE z 20.11.2018, L 293/36.

Poprzez aplikację informatyczną e-Curia doręczane są pisma procesowe, w tym postanowienia i wyroki, stronom (ich reprezentantom prawnym) postępowania lub osobie działającej w imieniu sądu państwa członkowskiego. Państwu członkowskim, pozostałym stronom Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym oraz instytucjom, organom lub jednostkom organizacyjnym Unii doręcza się pisma procesowe poprzez aplikację e-Curia, jeśli zgodziły się na taki tryb dokonywania doręczeń.

Adresaci pism otrzymują pocztą elektroniczną powiadomienie o wszystkich dokumentach doręczonych im poprzez e-Curia. Dokument uważa się za doręczony z chwilą zastosowania przez adresata polecenia otwarcia danego dokumentu. W razie niezastosowania polecenia otwarcia dokument uznaje się za doręczony z upływem siedmiu dni następujących po dniu, w którym do użytkownika wysłana została wiadomość elektroniczna z powiadomieniem o udostępnieniu pisma w e-Curia.

Postanowienia decyzji Sądu z 11 lipca 2018 r. w sprawie składania i doręczania dokumentów procesowych za pośrednictwem aplikacji e-Curia¹⁸⁹ są zasadniczo zbieżne z zawartymi w decyzji Trybunału Sprawiedliwości z 16 października 2018 r. Zachodzi jednak istotna różnica. Korzystanie z aplikacji e-Curia w celu składania pism procesowych jest obowiązkowe w postępowaniu przed Sądem. Dlatego decyzja Sądu zawiera specyficzne reguły dotyczące braku możliwości złożenia pisma w formie elektronicznej poprzez e-Curia z przyczyn technicznych. Użytkownik jest zobowiązany niezwłocznie powiadomić o tym sekretariat Sądu za pośrednictwem poczty elektronicznej (GC.Registry@curia.europa.eu) lub faksu (+352 43032100), podając: a) rodzaj pisma, które ma zostać złożone; b) w odpowiednim przypadku termin wyznaczony do złożenia tego pisma; c) charakter napotkanej przeszkody technicznej uniemożliwiającej złożenie pisma, w celu sprawdzenia przez służby instytucji, czy wynika ona z braku dostępności e-Curia (art. 7).

W razie wystąpienia takiej „krytycznej sytuacji”, jeżeli przedstawiciel prawny jest związany terminem, przekazuje egzemplarz pisma do sekretariatu Sądu w dowolny stosowny sposób (składa wersję papierową lub przekazuje ją listownie, pocztą elektroniczną lub faksem). Ale jednocześnie złożenie takiego pisma poprzez e-Curia musi nastąpić z chwilą, gdy korzystanie z aplikacji stanie się ponownie technicznie możliwe. Analogiczne reguły („awaryjne”

189 Dz. Urz. UE z 25.9.2018 r., L 240/72.

doręczanie pism oraz poawaryjne przekazanie poprzez e-Curia) dotyczą również pism pochodzących od Sądu.

Dokument określający warunki korzystania z aplikacji e-Curia oraz „podręcznik użytkownika” znajdują się na stronie internetowej Trybunał Sprawiedliwości¹⁹⁰.

4. Organy kontrolne Organizacji Narodów Zjednoczonych

W ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych powstały międzynarodowe traktaty dotyczące praw człowieka o charakterze ogólnym (przede wszystkim Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych¹⁹¹) oraz wyspecjalizowanym (np. Konwencja w sprawie eliminacji wszelkich form dyskryminacji kobiet¹⁹²). Poza periodycznymi procedurami przeglądowymi umowy te przewidują możliwość wnoszenia przez jednostki zawiadomień (*communications*), które są rozpoznawane przez właściwy komitet, a kończą się przyjęciem rozstrzygnięcia w sprawie zwanym stanowiskiem (*view*). Taka procedura jest jednak fakultatywna i wymaga jej zaakceptowania przez państwo.

Wnoszenie zawiadomień i przedkładanie pism w postępowaniu nie wymaga przesyłania dokumentu za pośrednictwem poczty. Wręcz przeciwnie, preferowane jest nawet użycie przez jednostkę elektronicznych środków komunikacji. Dokumenty i pisma procesowe należy przesyłać na specjalny adres poczty elektronicznej (petitions@ohchr.org). Sugerowane jest skorzystanie z modelowego formularza skargowego (*Model complaint form*). Krajowe orzeczenia wydane w sprawie oraz inne dokumenty należy dołączyć jako skany i załączniki do zawiadomienia.

5. Międzynarodowy Trybunał Karny

Istnieją trzy równorzędne sposoby przedkładania zawiadomień oraz pism Międzynarodowemu Trybunałowi Karnemu: tradycyjną pocztą, faksem oraz pocztą elektroniczną (na adres otp.informationdesk@icc-cpi.int). Preferowana jest wersja elektroniczna i to ona jest uważana za podstawową

190 https://curia.europa.eu/jcms/jcms/P_78957/pl/ (dostęp: 14.04.2021).

191 Dz.U. z 1977 r nr 38, poz. 167.

192 Dz.U. z 1982 r. nr 10, poz. 71.

i autentyczną (Reguła 26 ust. 3 Regulaminu proceduralnego MTK/Regulations of the Court)¹⁹³.

Międzynarodowy Trybunał Karny, inaczej niż wiele sądów oraz organów międzynarodowych, nie pracuje w trybie pisemnym, lecz przeprowadza rozprawy, na których dochodzi m.in. do przeprowadzenia postępowania dowodowego. Zgodnie z Regułą 26 ust. 4 Regulaminu proceduralnego MTK/Regulations of the Court, dowody inne niż z przesłuchania świadka należy przedstawić, jeśli to możliwe, w wersji elektronicznej. Szczegółowe i bardzo rozbudowane technicznie postanowienia dotyczące elektronicznej formy przedkładania materiału dowodowego zostały zawarte w dokumencie zatytułowanym *Ujednolicony techniczny protokół (Protokół E-Sądu) w celu przekazania w elektronicznej formie informacji dotyczącej dowodów, świadków i ofiar (Unified Technical Protocol (“E-court Protocol”) for the Provision of Evidence, Witness and Victims Information in Electronic Form)*¹⁹⁴.

6. Zakończenie

Obecnie najbardziej „odformalizowane podejście” reprezentują organy kontrolne powołane przez traktaty stworzone w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych. Bez zmiany regulaminów proceduralnych odpowiednich organów dopuszczona została w praktyce możliwość składania zawiadomień oraz późniejszych pism procesowych w formie elektronicznej, przesyłanych na specjalny adres poczty elektronicznej. W przypadku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej powstały natomiast specjalne platformy elektroniczne, poprzez które możliwe lub nakazane jest kierowanie pism procesowych oraz ich otrzymywanie przez strony oraz uczestników postępowania. Powstanie takich rozwiązań poprzedzały zmiany w regulaminach proceduralnych. Pośrednie rozwiązanie charakteryzuje Międzynarodowy Trybunał Karny, gdzie dodatkowo stworzono (obok tradycyjnej poczty oraz faksu) elektroniczny kanał komunikowania się z tym sądem międzynarodowym (specjalny adres poczty elektronicznej). Jednocześnie ten nowy kanał jest traktowany jako główny i preferowany.

193 Dostępne na <https://www.icc-cpi.int/resource-library> (dostęp: 14.04.2021).

194 Unified Technical Protocol (“E-court Protocol”) for the Provision of Evidence, Witness and Victims Information in Electronic Form, https://www.icc-cpi.int/RelatedRecords/CR2021_01159.PDF (dostęp: 18.05.2021).

Elektroniczna forma komunikowania się sądów/organów międzynarodowych ze stronami oraz uczestnikami postępowań w celu przekazywania oraz doręczenia pism procesowych i orzeczeń staje się coraz częstsza. „Użycie elektroniki” jest jednak zróżnicowane, zależy od szeregu czynników, takich jak liczba skarg/postępowań, wymóg zastępstwa procesowego („przymus prawniczy”), rodzaj postępowań oraz charakter danego sądu/organu (regionalny czy uniwersalny). Ale postępowania w dużej części mają charakter pisemny, co przemawia na korzyść coraz szerszego stosowania elektronicznych kanałów i aplikacji. Elektroniczne formy składania i doręczenia pism obniżają też koszty postępowań.

Zastępowaniu tradycyjnych form komunikacji stosowanych do składania i doręczenia pism procesowych oraz orzeczeń sprzyja regulowanie kwestii składania i doręczenia pism przez akty niskiego rzędu, tworzone przez sądy/organy (regulaminy proceduralne, decyzje czy praktyczne wskazówki) niewymagające udziału podmiotów państwowych, co jest niezbędne przy zmianie traktatu międzynarodowego. Można więc oczekiwać, że elektroniczna forma kontaktu będzie coraz częstsza, a wraz z upowszechnianiem się dostępu do technologii elektronicznych stanie się zalecana, nawet obowiązkowa.

V.

**Unia Europejska
w obliczu wymiaru
sprawiedliwości jutra**

1. Wstęp

Innowacyjne technologie stanowią, i z pewnością będą stanowić, ważną linię działań Unii Europejskiej, także i w obszarze wymiaru sprawiedliwości. Dlatego, w niniejszym raporcie, opierając się na źródłach unijnych, należy określić kierunek rozwoju jakiego możemy się spodziewać w tym zakresie w najbliższej przyszłości.

Unia Europejska niewątpliwie dostrzega, jak wielką wagę nowoczesne technologie mają i będą miały dla współczesnego wymiaru sprawiedliwości. Nie bez powodu europejski plan działania na lata 2019 – 2023 „e-Justice”¹⁹⁵ identyfikuje m.in. wykorzystywanie na tej płaszczyźnie technologii opartych na sztucznej inteligencji (dalej: SI) oraz technologii rozproszonego rejestru (DLT – z ang. *Distributed Ledger Technology*) jako priorytetowe obszary rozwoju. Aby uniknąć powielania opisów rozwiązań przytaczanych w innych częściach tego raportu, niniejsze krótkie opracowanie zostało poświęcone wyłącznie syntetycznemu przedstawieniu głównych kierunków rozwoju sygnalizowanych przez UE.

2. Droga do wymiaru sprawiedliwości jutra

2.1. Obszary rozwoju

Przytoczony powyżej plan działania na lata 2019 – 2023 wskazuje trzy podstawowe obszary, w których innowacyjne technologie będą odgrywały kluczową rolę: 1) dostęp do informacji, 2) e-komunikacja w sferze wymiaru sprawiedliwości oraz 3) interoperacyjność (możliwość efektywnego współdziałania różnych krajowych wymiarów sprawiedliwości).

Rozwijany obecnie europejski portal „e-Justice” ma być filarem pierwszego z ww. dążeń (obecnie operatywna jest jego wersja beta)¹⁹⁶. Docelowo ma on stać się elektronicznym punktem kompleksowej obsługi w obszarze wymiaru sprawiedliwości. Aktualnie pełni wyłącznie funkcję informacyjną o w dalszym ciągu dość ograniczonym, choć regularnie rosnącym, zakresie. Na następnym

195 Zob. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019X-G0313\(02\)&rid=6](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019X-G0313(02)&rid=6) (dostęp: 27.05.2021).

196 Zob. <https://beta.e-justice.europa.eu/?action=home&plang=en> (dostęp: 27.05.2021).

etapie rozwoju ma jednak być już dodatkowo m.in. miejscem, w którym zestawione i dostępne będą krajowe rejestry publiczne adekwatne dla właściwego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości – zarówno w zakresie krajowym, jak i wspólnotowym. Ponadto, docelowo będzie można znaleźć w nim wszelkie aukcje sądowe (licytacje komornicze) przeprowadzane aktualnie w państwach członkowskich.

Obecnie najważniejszą rolę w omawianym zakresie zdecydowanie odgrywa elektroniczna baza aktów prawnych UE – EUR-Lex¹⁹⁷. Na następne lata planowane jest jej udoskonalanie. Starania te ma wspierać coraz szersza implementacja ECLI oraz ELI. Pierwsze z wymienionych rozwiązań to składająca się z pięciu elementów europejska sygnatura orzecznictwa (skrót ECLI, skrót oznaczający kraj, skrót przypisany sądowi, rok wydania orzeczenia, niepowtarzalny numer identyfikacyjny), która ma za zadanie ułatwić użytkownikom korzystanie z europejskich baz orzecznictwa. Natomiast pełna nazwa ELI to europejski identyfikator prawodawstwa – jest to system umożliwiający udostępnianie aktów prawnych online w standardowym formacie, dzięki czemu można je wyszukiwać, wymieniać się nimi i ponownie je wykorzystywać w całej UE (obejmuje on specyfikacje techniczne dotyczące: identyfikatorów URI¹⁹⁸ informacji prawnych, metadanych określających sposób opisywania informacji prawnych oraz konkretnego języka służącego do wymiany aktów prawnych w formacie do odczytu maszynowego)¹⁹⁹. W zakresie zwiększania dostępu do danych bardzo ciekawą inicjatywą wydaje się również planowane stworzenie instrumentu wykorzystującego SI w celu automatycznej anonimizacji/pseudonimizacji orzeczeń sądowych, tak by możliwe było wykorzystywanie ich w przestrzeni otwartych danych. Rozwiązania bazujące na SI mają również być wykorzystywane w celu analizowania orzeczeń sądów poszczególnych państw członkowskich, a na potrzeby wspomnianego już europejskiego portalu „e-Justice” projektowane jest stworzenie w oparciu o SI specjalnego czatbota, z którego pomocy korzystać mogliby użytkownicy tego portalu.

Pochylając się nad drugim z ww. zakresów – tj. e-komunikacją w wymiarze sprawiedliwości – przede wszystkim nie należy zapominać, iż nim możliwe stanie się wprowadzenie różnego rodzaju transgranicznych postępowań

197 <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html?locale=pl> (dostęp: 27.05.2021).

198 Standard internetowy umożliwiający łatwą identyfikację danych w sieci. URI najczęściej jest łańcuchem znaków zapisanym zgodnie ze składnią określoną w standardzie. Powszechnie znany URL jest szczególnym przypadkiem URI, który nie tylko identyfikuje dany zasób, ale wskazuje również jak uzyskać do niego dostęp.

199 Zob. <https://eur-lex.europa.eu/eli-register/about.html> (dostęp: 27.05.2021).

elektronicznych, w pierwszej kolejności konieczne jest podjęcie kroków prowadzących do zagwarantowania bezpiecznej wymiany danych pomiędzy władzami publicznymi a praktykami. Bez wątplenia w tym celu niezbędne będą działania nie tylko na płaszczyźnie praktycznej, ale również legislacyjnej.

W ramach działań podejmowanych właśnie w zakresie bezpiecznego przesyłu danych na uwagę z pewnością zasługują m.in. projekty dotyczące:

- komunikowania się z właściwymi władzami danego państwa członkowskiego za pośrednictwem portalu „e-Justice” (tzw. iWsparcie – ang. *iSupport*);
- elektronicznego uiszczania opłat sądowych (wraz z późniejszym umożliwieniem uiszczania ich za pośrednictwem portalu „e-Justice”);
- elektronicznego uwierzytelniania tożsamości (w tym weryfikacji kompetencji zawodowych, co ma docelowo pozwolić na operatywność wyszukiwarek prawników na portalu „e-Justice”);
- elektronicznej wymiany danych w postępowaniach karnych.

Niezwykle ciekawe wydają się również, znajdujące się wciąż na etapie badań, pomysły wykorzystywania w tym zakresie technologii rozproszonego rejestru. Sztandarowym projektem w tym zakresie jest EBSI (ang. *European Blockchain Services Infrastructure*)²⁰⁰, którego celem jest stworzenie wspólnej infrastruktury technologii łańcuchu bloków (ang. *blockchain*), która ma być wykorzystywana do bezpiecznego świadczenia e-usług przez władze poszczególnych państw²⁰¹.

Z kolei fundamentem w obszarze interoperacyjności krajowych wymiarów sprawiedliwości państw członkowskich niewątpliwie jest projekt e-CODEX (wraz z jego planowaną kontynuacją – Me-CODEX), którego celem ma być zagwarantowanie różnorodnym odbiorcom bezpiecznego dostępu do różnorodnych procedur prawnych w całej Europie. W jego skład wchodzi wiele pomniejszych rozwiązań technologicznych (jak np. elektroniczny podpis czy elektroniczna tożsamość), których niezwykle istotną cechą jest skalowalność na poziomie wszystkich państw członkowskich.

200 Projekt ten jest realizowany w ramach EBP (ang. *European Blockchain Partnership*) przez Komisję Europejską, wszystkie państwa członkowskie UE, a także Norwegię i Lichtenstein; zob. <https://ec.europa.eu/cefdigital/wiki/display/CEFDIGITAL/EBSI> (dostęp: 30.05.2021).

201 Zob. <https://ec.europa.eu/cefdigital/wiki/display/CEFDIGITAL/2019/10/11/European+Blockchain+Infrastructure+presented+at+the+European+Court+of+Justice> (dostęp: 30.05.2021).

Na szczególną uwagę zasługuje to, w jaki sposób – za pośrednictwem wymienionych już identyfikatorów ELI i ECLI, analiz prawnych zbiorów „big data” oraz otwartych danych, słownictwa kontrolowanego²⁰², a także rozwiązań wykorzystujących SI – Unia Europejska próbuje poradzić sobie z semantycznymi przeszkodami w funkcjonowaniu systemów pozwalających na interoperacyjność wymiarów sprawiedliwości poszczególnych państw członkowskich.

2.2. Reguły rozwoju

Obok rozpoznania możliwości, które oferują innowacyjne technologie i wiązania z nimi ekspansywnych planów na przyszłość, co najmniej równie ważne jest zidentyfikowanie niebezpieczeństw, które takie technologie za sobą niosą wraz z opracowaniem odpowiednich standardów oraz instrumentów ochronnych. Dlatego z zadowoleniem można zauważyć, iż polityka UE w tym obszarze mocno skupia się właśnie na potencjalnych zagrożeniach dla praw człowieka, które wiążą się z wykorzystywaniem innowacyjnych technologii. Jest ona szczególnie wyraźna w unijnym podejściu do wykorzystywania SI.

Przełomowym dokumentem w tym zakresie jest niewątpliwie Biała Księga w sprawie sztucznej inteligencji²⁰³ przyjęta przez Komisję Europejską w lutym 2020 r. Już w jej wstępie obok możliwości, jakie oferuje SI, jak np. poprawa opieki zdrowotnej, zwiększenie wydajności rolnictwa, zwiększenie bezpieczeństwa Europejczyków, wymienione zostały związane z nią potencjalne zagrożenia – „nieprzejrzyste podejmowanie decyzji, dyskryminacja ze względu na płeć lub inne czynniki, ingerencja w nasze życie prywatne czy wykorzystanie w celach przestępczych”²⁰⁴. Dlatego do podstawowych założeń rzeczowego aktu prawnego należą m.in.:

- przyjęcie podejścia opartego na szacowaniu ryzyka, zindywidualizowanego do potrzeb konkretnego obszaru;
- identyfikowanie obszarów, w których korzystanie z SI wiąże się z najwyższym ryzykiem;
- implementacja nowych regulacji przewidujących odpowiednie wymogi, a także wprowadzenie wcześniejszych kontroli, których zadaniem będzie

202 Zob. np. <https://eur-lex.europa.eu/browse/eurovoc.html?locale=pl> (dostęp: 30.05.2021).

203 Zob. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf (dostęp: 31.05.2021).

204 Tamże.

zagwarantowanie, iż technologie wykorzystujące SI „wysokiego ryzyka” spełniają wymagania bezpieczeństwa, uczciwości i odpowiedniej ochrony danych, nim trafią na rynek²⁰⁵.

Konkretyzacją ww. założeń jest regulacja zawierająca zharmonizowane reguły dotyczące SI, która została zaproponowana przez Komisję Europejską w kwietniu 2021 r.²⁰⁶ Przewiduje ona m.in. podział sposobów wykorzystywania SI na takie, które są zupełnie zabronione, takie, które niosą za sobą wysokie ryzyko – tym samym muszą być ściśle uregulowane oraz te, które są mało ryzykowne, w związku z czym nie wymagają tak sztywnych ram prawnych.

Do pierwszej z ww. grup zostały zakwalifikowane m.in. systemy oceniania wiarygodności społecznej (ang. *social scoring systems*)²⁰⁷ oraz systemy pozwalające na dokonywanie identyfikacji biometrycznej w czasie rzeczywistym²⁰⁸. Natomiast jako wiążące się z wysokim ryzykiem oceniono m.in. niektóre systemy wykorzystujące SI, które mogą być używane przez wymiar sprawiedliwości, organy ścigania czy w toku kontroli imigracyjnej²⁰⁹. Zgodnie z propozycją Komisji Europejskiej, technologie „wysokiego ryzyka” będą musiały cechować się odpowiednią przejrzystością, która pozwoli użytkownikom na zrozumienie i kontrolowanie tego, w jaki sposób dany system wydaje swój wynik. Ma to pozwolić m.in. na zapobieganie zjawisku skrzywienia algorytmicznego²¹⁰. Przed tego rodzaju technologiami stawiany będzie również wymóg wysokiego poziomu precyzji.

205 Zob. M. MacCarthy, K. Propp, *The EU's White Paper on AI: A Thoughtful and Balanced Way Forward*, <https://www.lawfareblog.com/eus-white-paper-ai-thoughtful-and-balanced-way-forward> (dostęp: 31.05.2021).

206 Zob. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/proposal-regulation-laying-down-harmonised-rules-artificial-intelligence> (dostęp: 31.05.2021).

207 Rozwiązanie tego typu jest aktualnie wprowadzane w Chińskiej Republice Ludowej. System przydziela obywatelowi określoną liczbę punktów, a następnie dodaje je bądź odejmuje w zależności od podejmowanych przez daną osobą aktywności. Takie wykorzystanie SI wzbudza poważne kontrowersje m.in. ze względu na bardzo duży stopień ingerencji w życie prywatne obywateli.

208 W tym miejscu warto zauważyć, iż w rzeczywistości ograniczenie to jest dużo mniej restrykcyjne niż mogłoby się wydawać, jako że wykorzystywanie tego rodzaju technologii na wcześniej zgromadzonych obrazach byłoby już dozwolone.

209 Zob. M. MacCarthy, K. Propp, *Machines learn that Brussels writes the rules: The EU's new AI regulation*, <https://www.brookings.edu/blog/techtank/2021/05/04/machines-learn-that-brussels-writes-the-rules-the-eus-new-ai-regulation/> (dostęp: 31.05.2021).

210 Do takiej sytuacji dochodzi, gdy zbiór danych służących do wytrenowania algorytmu nie był wystarczająco reprezentatywny. W praktyce problem ten pojawił się np. w Holandii (zob. rozdz. VII).

Fundamentem proponowanej regulacji jest konieczność udowodnienia przez producentów rozwiązań wykorzystujących SI, że spełniają one odpowiednie wymogi *ex ante* – zanim trafią na rynek. Kontrolę w tym zakresie mają w „pierwszej linii” sprawować podmioty krajowe. Niemniej, projekt przewiduje również utworzenie odpowiedniego podmiotu na szczeblu unijnym – EAIB (ang. *European Artificial Intelligence Board* – w tłum. Europejska Rada ds. Sztucznej Inteligencji), do którego zadań należałoby m.in. wydawanie opinii, wskazywanie najlepszych praktyk czy tworzenie zharmonizowanych standardów technicznych.

Regulacja proponowana przez Komisję Europejską jako naturalna kontynuacja postanowień Białej Księgi w sprawie sztucznej inteligencji, w zestawieniu z innymi działaniami, jak np. te związane z rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych²¹¹, świadczą o obraniu przez UE jasnego kierunku, który co do zasady zasługuje na pozytywną ocenę pod kątem uwagi poświęconej odpowiednim gwarancjom praw człowieka. Niemniej, mając na uwadze cel niniejszego raportu, warto również zidentyfikować pewne mankamenty omawianej propozycji. Należy zauważyć, iż w porównaniu z zapisami dotyczącymi oceny dokładności danych technologii, proponowana regulacja jest bardzo uboga w szczegółowe rozwiązania, które umożliwiłyby zapobieganie zjawisku skrzywienia algorytmicznego w praktyce. Dodatkowo, dane pozwalające na weryfikację, czy dana technologia spełnia odpowiednie wymogi, czy też nie, nie będą dostępne publicznie – mają być przedstawiane wyłącznie odpowiedniemu podmiotowi kontrolującemu. W konsekwencji jednostka, a więc podmiot, którego prawa mogą być zagrożone poprzez funkcjonowanie danego systemu, będzie miała bardzo ograniczoną możliwość zapoznania się z takimi informacjami, co w praktyce również może prowadzić do pewnych nadużyć.

3. Podsumowanie

Zakreślone powyżej deklaracje UE stanowią wyraźny dowód zrozumienia dla dwóch aspektów, które czasami mogą znajdować się – w mniejszym lub większym zakresie – na kolizyjnym kursie. Po pierwsze, Unia wykazuje się głębokim zrozumieniem, jak ważną rolę innowacyjne technologie będą odgrywać

211 Zob. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/TXT/?qid=1608117147218&uri=COM%3A2020%3A825%3AFIN> (dostęp: 31.05.2021).

we wszelkich sferach naszego życia, w tym w wymiarze sprawiedliwości, w przyszłości. Możliwości, jakie one oferują z całą pewnością nie pozostają niezauważone. Z drugiej strony jednak, UE jest świadoma niebezpieczeństw dla fundamentalnych praw człowieka, które się z nimi wiążą.

Ta szeroka perspektywa powoduje, że w przytaczanych powyżej dokumentach można dostrzec chęć obrania przez UE własnego kursu w tym zakresie – odmiennego od np. podejścia amerykańskiego. Unia uzewnętrznia w ten sposób dążenie do stworzenia cyfrowej infrastruktury przyszłości tak, aby rozwój ten nie odbył się kosztem fundamentalnych praw obywateli. Jest to sygnał szczególnie pozytywny w kontekście cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości. Niemniej, dopiero na przestrzeni kolejnych lat, po okresie intensywnej aktywności UE na płaszczyźnie legislacyjnej oraz praktycznej, będzie można ocenić, jak skutecznie Unii udało się pogodzić ochronę obu tych wartości, tj. zachowania właściwych standardów praw człowieka oraz stworzenia wymiaru sprawiedliwości godnego Europy jutra.

VI.

Nowe technologie a postępowania arbitrażowe

1. Wprowadzenie

Zastosowanie nowych technologii w postępowaniach arbitrażowych, zarówno tych toczących się w Polsce, jak i na świecie, ma miejsce od dawna. Ze względu na ich odformalizowany charakter oraz przeważające zastosowanie w sprawach gospodarczych, korzystanie z doręczeń elektronicznych czy przeprowadzanie całości lub części postępowania w formie zdalnej było już popularne przed wybuchem pandemii Covid-19.

W dobie światowej pandemii prowadzenie postępowania arbitrażowego w formie zdalnej zyskało na popularności. Ten rozdział przedstawia przykłady wykorzystywania nowych technologii w postępowaniach arbitrażowych, korzyści i zagrożenia z tym związane oraz przykłady dobrych praktyk stworzonych przez instytucje arbitrażowe, które mogą być inspiracją również dla sądów.

2. Sądy arbitrażowe online

Rozwój nowych technologii przyczynił się też do powstania sądów arbitrażowych, które funkcjonują wyłącznie online.

W Polsce działają już następujące „elektroniczne sądy arbitrażowe”: Ultima Ratio²¹², Ekspercki Sąd Polubowny Online dla Biznesu - CODR²¹³ i Sąd Arbitrażowy Online - OAC²¹⁴. OAC jest pierwszym sądem arbitrażowym online i działa od 2019 r. Opiera się on na pełnej digitalizacji postępowania, a co za tym idzie, szybkości oraz niskich kosztach. Zgodnie z Regulaminem opłat Online Arbitration S.A. (Regulamin opłat)²¹⁵, pobiera się następujące opłaty: opłatę rejestracyjną za założenie konta w serwisie w wysokości 25 euro, opłatę administracyjną oraz opłatę arbitrażową w proporcji 1:3 (opłata za postępowanie przed sądem arbitrażowym)²¹⁶, opłatę od zarzutu potrącenia, opłatę za wydanie dodatkowego odpisu orzeczenia, opłatę za udostępnienie

212 Źródło: <https://ultimaratio.pl/> (dostęp: 21.05.2021).

213 Źródło: <https://codr.pl/first/> (dostęp: 21.05.2021).

214 Źródło: <https://www.sadarbitrazowyonline.pl/> (dostęp: 21.05.2021).

215 Regulamin opłat jest dostępny online: https://serwer1899720.home.pl/userfiles/editor/pliki/Regulamin_oplat_OA_S.A..pdf (dostęp: 21.05.2021).

216 Zgodnie z § 2 Regulaminu opłat, wysokość opłaty oblicza się stosownie do wartości przedmiotu sporu i wynosi ona (przykładowo): 276 EUR (wartość przedmiotu sporu do 2 200 EUR); 133 EUR plus 6,5% wartości przedmiotu sporu - nie mniej jednak niż 143 EUR (wartość przedmiotu sporu od 2 201 EUR do 4 500 EUR); 10 922 EUR plus 0,3% nadwyżki ponad kwotę 2 325 600 EUR (wartość przedmiotu sporu ponad 2 325 601 EUR).

zarchiwizowanego protokołu zakończonej sprawy, opłatę za opinię biegłego. Postępowanie toczy się przy wykorzystaniu serwisu internetowego OAC²¹⁷, za pośrednictwem którego składane są w sposób elektroniczny pisma procesowe. Również w taki sam sposób następują doręczenia pism – o ich zamieszczeniu w serwisie strony informowane są za pomocą wiadomości e-mail oraz sms. Jeżeli konieczne jest przeprowadzenie rozprawy, skład orzekający może zarządzić przeprowadzenie rozprawy w formie wideokonferencji²¹⁸.

Instytucje arbitrażowe online funkcjonują na całym świecie. Jako przykłady można wymienić: JAMS²¹⁹ czy Arbitration Place²²⁰.

3. Wykorzystanie nowych technologii przez zwykłe sądy arbitrażowe

Zwykłe sądy arbitrażowe, chociaż nie są sądami online, coraz częściej wykorzystują nowe technologie i prowadzą postępowania w formie zdalnej w całości lub części.

Holandia jest jednym z pierwszych państw, które umożliwiły prowadzenie postępowania arbitrażowego w całości w formie zdalnej. Już w 2015 r. nowelizacja holenderskiego prawa arbitrażowego wprowadziła przepisy umożliwiające rozwiązywanie sporów w formie online – art. 1072b holenderskiego kodeksu postępowania cywilnego umożliwia stronom wnoszenie pism i innych dokumentów oraz przeprowadzenie dowodu z przesłuchania świadków, stron oraz biegłych drogą elektroniczną²²¹. Przepis ten wskazuje także, że wyrok arbitrażowy może przyjąć formę elektroniczną – wraz z opatrzeniem go podpisem elektronicznym.

W Polsce, zgodnie z art. 1184 § 2 Kodeksu postępowania cywilnego sąd polubowny może prowadzić postępowanie w taki sposób, jaki uzna za właściwy (z zastrzeżeniem przepisów ustawy oraz w braku odmiennego uzgodnienia stron). Z tego względu należy uznać, że sąd polubowny może prowadzić postępowanie w formie zdalnej, jeżeli uzna tę formę za właściwą.

217 Serwis internetowy znajduje się pod adresem: <https://www.oacourt.com/Login> (21.05.2021). Opłata rejestracyjna wynosi 25 euro (dostęp: 21.05.2021).

218 E. Kosa, „Pierwszy w Polsce Sąd Arbitrażowy Online” [w:] *Monitor Prawa Handlowego* 1/2019.

219 Źródło: <https://www.jamsadr.com/arbitration> (dostęp: 21.05.2021).

220 Źródło: <https://www.arbitrationplace.com/> (dostęp: 21.05.2021).

221 R. Morek (red.), *Funkcjonowanie sądów polubownych w systemach prawnych wybranych państw europejskich*, Warszawa 2018, s. 68.

Coraz więcej regulaminów arbitrażowych na całym świecie dopuszcza możliwość przeprowadzenia postępowania lub jego części w formie zdalnej. Praktyka ta nie jest żadną nowością, bowiem już przed pandemią Covid-19 powszechnie korzystano z nowych technologii w postępowaniach arbitrażowych.

Już w 2005 r. Międzynarodowa Izba Handlowa (ICC)²²², w ramach której działa jedna z wiodących światowych instytucji arbitrażowych, czyli Międzynarodowy Sąd Arbitrażowy przy Międzynarodowej Izbie Handlowej, uruchomiła tzw. ICC NetCase Project²²³. Platforma oferowała stronom narzędzia do zarządzania sporem, tj. możliwość komunikacji oraz przechowywanie dokumentów w chmurze²²⁴. Podobne rozwiązania oferują także inne instytucje arbitrażowe. Przykładowo, Centrum Mediacji i Arbitrażu przy Światowej Organizacji Własności Intelektualnej (WIPO)²²⁵ korzysta z platformy ECAF²²⁶, a Amerykańskie Stowarzyszenie Arbitrażowe (AAA)²²⁷ z platformy WebFile²²⁸.

Innowacyjność postępowania arbitrażowego polega nie tylko na przechowywaniu dokumentów online, ale także na dopuszczalności dokonywania doręczeń w formie elektronicznej. Kwestię doręczeń określają regulaminy sądów arbitrażowych. Również strony mogą zdecydować się uregulować tę kwestię, co jest szczególnie rekomendowane²²⁹.

Możliwe było już także przesłuchiwanie świadków oraz biegłych w formie telekonferencji lub wideokonferencji. Przesłuchanie świadka może się także odbyć w formie pisemnych wyjaśnień za pomocą czatu online, czyli pisemnych komunikatorów tekstowych o charakterze urządzeń symultanicznych czy też sporządzenia zeznań świadka w formie audio lub wideo²³⁰. Kwestie

222 International Chamber of Commerce (ang.) (dostęp: 21.05.2021).

223 ICC Commission Report: Information Technology in International Arbitration, s. 2, <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2017/03/icc-information-technology-in-international-arbitration-icc-arbitration-adr-commission.pdf> (dostęp: 21.05.2021).

224 ICC Commission Report: Information Technology in International Arbitration, s. 2, <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2017/03/icc-information-technology-in-international-arbitration-icc-arbitration-adr-commission.pdf> (dostęp: 21.05.2021).

225 World Intellectual Property Organization (ang.)

226 Źródło: https://www.wipo.int/pressroom/en/prdocs/2005/wipo_upd_2005_257.html (dostęp: 21.05.2021).

227 American Arbitration Association (ang.)

228 Źródło: <https://www.adr.org/aaawebfile> (dostęp: 21.05.2021).

229 A. M. Arkuszewska, „Doręczenia elektroniczne w arbitrażu” [w:] *Informatyzacja postępowania arbitrażowego*, Warszawa 2019.

230 A. M. Arkuszewska, „Przeprowadzanie dowodów na odległość” [w:] *Informatyzacja postępowania arbitrażowego*, Warszawa 2019 (dostęp: 21.05.2021).

dopuszczalnych form przesłuchania świadków i biegłych będą każdorazowo określały regulaminy danego sądu arbitrażowego. Strony mogą też same uregulować tę kwestię.

Nowe technologie wykorzystuje się także w postępowaniu dowodowym z dokumentów. Przykładem wykorzystywanego narzędzia jest oprogramowanie Relativity, który umożliwia analizę korespondencji mailowej między stronami²³¹.

Standardową praktyką postępowań arbitrażowych jest odbywanie tzw. posiedzenia organizacyjnego, które ma na celu między innymi uzgodnienie harmonogramu postępowania, kwestii składanych pism procesowych, obiegu dokumentów, a także ustalenie zasad prowadzenia postępowania dowodowego. Jeszcze przed wybuchem pandemii Covid-19 posiedzenia organizacyjne nierzadko były przeprowadzane w formie zdalnej. Zgodnie z wynikami Polskiego Badania Arbitrażu 2019, aż 91% respondentów opowiada się za przeprowadzeniem posiedzenia wstępnego w formie telekonferencji bądź wideokonferencji²³². Pozwala to bowiem na usprawnienie postępowania, a w przypadku sporów skomplikowanych czy międzynarodowych, ma wpływ na znaczące ograniczenie czasu i kosztów. Za takim rozwiązaniem opowiadała się także ICC w raporcie z 2018 r. dotyczącym kosztów i długości postępowania arbitrażowego²³³.

W odpowiedzi na rosnące zapotrzebowanie na postępowania online szereg instytucji arbitrażowych wydał rekomendacje i zalecenia dotyczące przeprowadzania rozpraw arbitrażowych w formie zdalnej. Coraz popularniejszym rozwiązaniem jest również uzgadnianie przez strony protokołów rozprawy zdalnej (*virtual hearing protocols*), szczegółowo opisujących przebieg rozprawy i sposób włączania się do rozprawy, wymagania techniczne, obowiązek przetestowania sprzętu i platformy, na której rozprawa ma się odbyć, przed jej rozpoczęciem, a nawet wyznaczenie osoby odpowiedzialnej za zgłaszanie problemów technicznych. Takie protokoły rozprawy zdalnej określają także dokładnie, kim są uczestnicy postępowania arbitrażowego, którzy, mogą brać

231 Źródło: <https://www.relativity.com/blog/email-threading-101-an-introduction-to-an-essential-e-discovery-tool/> (dostęp: 21.05.2021).

232 Źródło: <https://badaniearbitrazu.pl/wp-content/uploads/2019/04/badanie-arbitrazu-2019-pl.pdf>, s. 13. (dostęp: 21.05.2021).

233 Techniques for Controlling Time and Costs in Arbitration, p. 9, <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2018/03/icc-arbitration-commission-report-on-techniques-for-controlling-time-and-costs-in-arbitration-english-version.pdf> (dostęp: 21.05.2021).

w nim udział, a także wytyczne co do zeznań świadków. Przykładowo, mogą one wskazywać, jakie dokumenty mogą znajdować się przed świadkiem, w jaki sposób powinna zostać ustawiona kamera, a także (jeżeli jest taka potrzeba) w jaki sposób będą tłumaczone zeznania świadków, którzy zeznają w innym języku niż język postępowania arbitrażowego.

W Polsce takie rekomendacje zostały wydane przez Sąd Arbitrażowy przy Konfederacji Lewiatan (Lewiatan) oraz Sąd Arbitrażowy przy Krajowej Izbie Gospodarczej (SAKIG). Lewiatan przygotował Zbiór dobrych praktyk dotyczących prowadzenia rozpraw online (Zbiór). Wyjaśnia w nim, że Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Konfederacji Lewiatan pozwala na przeprowadzenie rozprawy w formie wideokonferencji. Zbiór zaleca przedyskutowanie z kandydatem na arbitra, czy ma doświadczenie w rozprawach online i używaniu technologii informatycznych, a także poinformowanie zespołu orzekającego o chęci przeprowadzenia rozprawy online przed lub na posiedzeniu wstępnym – w celu odpowiedniego ułożenia harmonogramu postępowania. Zbiór przewiduje także, że zespół orzekający może z własnej inicjatywy zachęcać strony do wyrażenia zgody na rozprawę online, a nawet zarządzić przeprowadzenie rozprawy zdalnej w przypadku braku zgody stron²³⁴. Zgodnie z rekomendacjami SAKIG przeprowadzenie rozprawy w formie wideokonferencji następuje na podstawie postanowienia zespołu orzekającego. Podczas rozprawy strony mogą zgłosić się po wsparcie techniczne do pracowników sekretariatu sądu oraz informatyków. Zgodnie z rekomendacjami, SAKIG przeprowadza także próbne połączenie co najmniej na 3 dni przed terminem rozprawy²³⁵.

ICC przygotowała listę kontrolną dotyczącą rozpraw online, która przewiduje szczegółowe kwestie, które powinny być uzgodnione przed rozprawą, jak np. zasady etykiety online (określanie głównych mówców, nieprzerywanie osobie mówiącej, zakaz nagrywania), kwestie związane z postępowaniem dowodowym (takie jak wyświetlanie dowodów), kwestie korzystania z czatu i odrębnych pokoi do narad, etc.²³⁶.

234 Źródło: <https://www.sadarbitrazowy.org.pl/Content/Uploaded/files/Zbi%C3%B3r%20dobrych%20praktyk.pdf> (dostęp: 21.05.2021).

235 Źródło: <https://sakig.pl/wp-content/uploads/2020/04/Rekomendacje-SAKIG-do-wideo-rozpraw.pdf> (dostęp: 21.05.2021).

236 Źródło: <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-checklist-cyber-protocol-and-clauses-orders-virtual-hearings-english.pdf> (dostęp: 21.05.2021).

Kolejnym przykładem jest protokół wydany przez międzynarodową organizację zrzeszającą arbitrów - Chartered Institute of Arbitrators (CI Arb)²³⁷. Zawiera on rekomendacje dotyczące sposobu przeprowadzenia rozprawy online, takie jak np. przygotowywanie dokumentów także w formie elektronicznej, czy też przestrzeganie zasad związanych z cyberbezpieczeństwem. Ponadto, CI Arb opublikował listę kontrolną kwestii, które powinny być ustalone przed posiedzeniem. Przykładowo, strony powinny wybrać odpowiednią platformę do przeprowadzenia rozprawy, zapewnić odpowiednie wsparcie techniczne, przetestować możliwość udostępniania ekranu, etc.

4. Korzyści i zagrożenia

Postępowanie arbitrażowe w formie zdalnej niesie za sobą wiele korzyści. Może przyspieszyć tok postępowania oraz ograniczyć jego koszty (w szczególności, gdy chodzi o arbitraż międzynarodowy, a rozprawa w formie tradycyjnej wymaga dalekich podróży). Możliwość przeprowadzenia rozprawy w formie wideokonferencji jest również zaletą ze względu na ograniczone możliwości przemieszczania się spowodowane sytuacją epidemiologiczną na świecie. Skrócony czas postępowania jest szczególnie istotny, jeśli weźmie się pod uwagę, że czas prowadzenia postępowania przed sądem powszechnym uległ znacznemu przedłużeniu ze względu na pandemię Covid-19. W sądach powszechnych terminy rozpraw są wyznaczane (i przekładane) nawet o rok²³⁸. Głównym zagrożeniem związanym z przeprowadzaniem postępowania arbitrażowego w formie zdalnej jest zwiększone ryzyko cyberataków. Ryzyko to dotyczy w szczególności postępowań arbitrażowych ze względu na strony, które decydują się na taką formę rozwiązywania sporów – nierzadko są to międzynarodowe korporacje, osoby życia publicznego, a także jednostki państwowe²³⁹. Przykładem takiego cyberataku jest atak na postępowanie arbitrażowe, które toczyło się pomiędzy Filipinami i Chinami dotyczące obszaru Morza Południowochińskiego. Podczas trzeciego dnia toczącej się rozprawy doszło

237 Źródło: <https://www.ciarb.org/media/8967/remote-hearings-guidance-note.pdf> (dostęp: 21.05.2021).

238 Źródło: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/koronawirus-w-sadach-rosna-zaleglosci-mniejsze-restrykcje,508097.html> (dostęp: 21.05.2021).

239 C.M. de Westgaver, *Cybersecurity In International Arbitration A Necessity And An Opportunity For Arbitral Institution*, Kluwer Arbitration Blog, <http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2017/10/06/cyber-security> (dostęp: 21.05.2021).

do włamania na portal Stałego Trybunału Arbitrażowego w Hadze, narażając tę instytucję na utratę wrażliwych informacji dotyczących postępowania²⁴⁰. Kolejnym zagrożeniem jest kwestia naruszenia prawa do rzetelnego procesu. Wątpliwości co do przeprowadzenia postępowania arbitrażowego w formie zdalnej pojawiają się w przypadku, gdy jedna ze stron nie wyraża zgody na taką formę postępowania. Kwestia ta nie została ostatecznie rozstrzygnięta, jednakże, w 2020 r., rozpatrując wniosek o wyłączenie arbitra, Sąd Najwyższy w Austrii uznał, że sąd arbitrażowy ma prawo prowadzić postępowanie według swojego uznania i może zdecydować o przeprowadzeniu postępowania w formie zdalnej. Przeprowadzenie rozprawy tradycyjnej nie było możliwe ze względu na wybuch pandemii²⁴¹.

5. Podsumowanie

Niewątpliwie szerokie zastosowanie nowych technologii w postępowaniach arbitrażowych jest możliwe z uwagi na specyfikę tego postępowania, którego dysponentami są same strony, udział profesjonalistów i fakt, że strony co do zasady działają z udziałem pełnomocników. Duże znaczenie odgrywa także zaangażowanie instytucji arbitrażowej (takiej jak ICC czy SAKIG), z odpowiednim zapleczem administracyjnym.

Pandemia z pewnością przyspieszyła digitalizację postępowań arbitrażowych oraz zachęciła strony do szerszego korzystania z już wcześniej istniejących narzędzi. Opisany powyżej sposób wykorzystywania nowych technologii w postępowaniach arbitrażowych może być inspiracją dla sądownictwa państwowego.

Ze względu na prywatny i poufny charakter arbitrażu prowadzenie postępowania lub jego części w formie zdalnej nie pociąga także za sobą ryzyk, które mogą występować w przypadku postępowań przed sądami powszechnymi – np. prawa do jawnego rozpatrzenia sprawy.

240 Źródło: <http://thediplomat.com/2015/10/did-china-just-hack-the-international-court-adjudicating-its-south-china-sea-territorial-claims/> (dostęp: 21.05.2021).

241 M. Scherer, "In a 'First' Worldwide, Austrian Supreme Court Confirms Arbitral Tribunal's Power to Hold Remote Hearings Over One Party's Objection and Rejects Due Process Concerns", Kluwer Arbitration Blog, <http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2020/10/24/in-a-first-worldwide-austrian-supreme-court-confirms-arbitral-tribunals-power-to-hold-remote-hearings-over-one-partys-objection-and-rejects-due-process-concerns/> (dostęp: 21.05.2021).

VII.

**Nowe technologie
w krajowych wymiarach
sprawiedliwości –
wspólny kierunek
czy różnorodne drogi
do digitalizacji?**

1. Wprowadzenie

Wykorzystywanie również przez sądy krajowe nowoczesnych technologii nie może być postrzegane jedynie w charakterze postulatu czy rozważań czysto futurystycznych. Już obecnie w wielu państwach świata mamy do czynienia z mniej lub bardziej zaawansowanym procesem digitalizacji sądownictwa, a epidemia COVID-19 jedynie ten proces przyspieszyła.

W ramach prac nad niniejszym raportem HFPC postanowiła zatem zbadać, w jakim zakresie sądy w wybranych państwach korzystają z nowoczesnych technologii przy rozstrzyganiu spraw. W tym celu opracowaliśmy formularze, które rozestaliśmy do wybranych respondentów z zagranicznych biur kancelarii Clifford Chance i to na ich odpowiedziach w podstawowym zakresie opiera się niniejsza analiza. Każdy z formularzy zawierał taki sam zestaw 34 pytań odnoszących się do różnych form stosowania nowoczesnych technologii przez sądy oraz do problemów, które potencjalnie mogą się w tym zakresie pojawić. Pytania zostały podzielone na sześć części:

- (1) nowoczesne technologie na etapie przedsądowym (co obejmowało głównie mechanizmy ADR/ODR);
- (2) postępowania *stricte* sądowe (przede wszystkim zagadnienia związane z prawnymi i praktycznymi aspektami rozpraw zdalnych, ale także i możliwość składania pism procesowych drogą elektroniczną i zdalny dostęp do akt sądowych);
- (3) korzystanie z narzędzi opartych na sztucznej inteligencji;
- (4) istnienie sądów funkcjonujących w całości online;
- (5) gwarancje procesowe obowiązujące w postępowaniach zdalnych (w tym m.in. orzecznictwo sądowe na tym tle, szkolenia dla sędziów, nowoczesne technologie a tzw. *vulnerable groups*);
- (6) inne problemy, do których nie odnosiły się poprzednie części, a które dany respondent uważał za szczególnie istotne.

Dodatkowo formularze – w nieco zmodyfikowanej, odpowiadającej specyfice prac tych podmiotów, formie – zostały przesłane do wybranych, zagranicznych organizacji pozarządowych. Odpowiedzi nadesłane przez tę grupę respondentów zostały wykorzystane jako materiał uzupełniający przy tworzeniu niniejszego opracowania.

Jeśli chodzi o dobór respondentów, kierowaliśmy się po pierwsze tym, aby uzyskać informacje od państw z różnych kontynentów i o różnym poziomie rozwoju gospodarczego. Dodatkowo zależało nam na poznaniu sytuacji w państwach powszechnie uznawanych za zaawansowane technologicznie, jak choćby USA, Japonia czy Wielka Brytania, która, na co zwróciliśmy już uwagę we wcześniejszej części raportu, realizuje obecnie program modernizacji i cyfryzacji sądów.

Ostatecznie uzyskaliśmy odpowiedzi od respondentów z następujących krajów: Anglia i Walia, Czechy, Hiszpania, Japonia, USA i Włochy. Formularze zostały wypełnione rzetelnie i zawierały wiele niezwykle interesujących informacji, co pozwoliło nam na osiągnięcie postawionego celu badawczego. Uzupełniając korzystaliśmy również z danych nadesłanych przez holenderskie biuro Clifford Chance. Dodatkowe dane uzyskane dzięki pomocy zagranicznych organizacji pozarządowych pochodziły z: Armenii²⁴², Kazachstanu²⁴³, Kirgistanu²⁴⁴, Rosji²⁴⁵ oraz Węgier^{246,247}; dotyczyły one jednak tylko niektórych aspektów funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

2. Zdalny ADR

Metody ADR, tj. alternatywne metody rozwiązywania sporów, są mechanizmami umożliwiającymi rozstrzygnięcie danego konfliktu prawnego poza postępowaniem sądowym. Mogą one przybierać różnorodną formę, ale do najpopularniejszych rozwiązań należy z pewnością zaliczyć negocjacje, mediacje oraz arbitraż.

Sam ich charakter, oparty na nieprzymuszonej woli stron stosunku prawnego, przesądza o dalece odformalizowanym trybie, który co do zasady mogą przyjmować. Należy oczywiście zauważyć, że niektóre rodzaje spraw nie

242 Organizacja pozarządowa Helsinki Citizens' Assembly-Vanadzor (HVAC).

243 Organizacja pozarządowa Public Association Dignity „Kadyr-kassyet”.

244 Organizacja pozarządowa Justice.

245 Organizacja pozarządowa Man and Law oraz Citizens' Watch.

246 Organizacja pozarządowa Hungarian Helsinki Committee (HHC).

247 Odpowiedzi nadesłały również organizacje pozarządowe działające na terenie Republiki Tadżykistanu, które wskazywały jednak, iż mimo teoretycznej możliwości korzystania z nowych technologii m.in. do zdalnego uczestniczenia w rozprawach sądowych, jest ona bardzo rzadko wykorzystywana w praktyce ze względu na poważne przeszkody natury infrastrukturalnej występujące w tym kraju.

mogą zostać rozstrzygnięte w drodze tego typu działań koncyliacyjnych²⁴⁸ – w badanych państwach można tutaj wskazać np. sprawy karne czy rozwodowe w Republice Czeskiej²⁴⁹. Niemniej, w myśl zasady *quod lege non prohibitum, licitum est*, w zdecydowanej większości badanych państw, tam gdzie działania ugodowe są dozwolone, możliwe jest również prowadzenie ich online. Wyjątek²⁵⁰ w tym zakresie stanowią Japonia²⁵¹ oraz (w pewnym stopniu) Stany Zjednoczone²⁵². W pierwszym przypadku z metod ADR można, za zgodą sądu, korzystać zdalnie za pośrednictwem połączenia telefonicznego bądź wideokonferencji (z budynku sądu), nie jest jednak możliwe uczestniczenie w nich online. Natomiast amerykańscy respondenci, odnosząc się do wybranych regulacji krajowych, wskazali, że w stanie Nowy Jork alternatywne metody rozwiązywania sporów nie są prowadzone za pośrednictwem połączenia internetowego. Należy jednak zauważyć, iż taki tryb jest możliwy w przypadku procedury cywilnej na poziomie federalnym.

Podsumowując, w związku z dużą dowolnością związaną z korzystaniem z metod ADR w niemal wszystkich badanych państwach, w których prawo zezwala na podejmowanie działań koncyliacyjnych, nie stoi ono również na przeszkodzie, aby prowadzić je online.

3. „E-rozprawa”

3.1 Zdalne uczestnictwo w rozprawie

Przystępując do rozważań dotyczących zdalnego uczestnictwa w rozprawie w pierwszej kolejności należy podkreślić konieczność odróżnienia rozpraw

248 Podobne ograniczenia przewiduje również polski porządek prawny – zob. np. art. 10 Kodeksu postępowania cywilnego.

249 J. Dobry, Republika Czeska, odpowiedź z marca 2021 r., pkt 1; dostępna pod adresem: <http://bit.ly/ntnj-czechia> (dostęp: 18.05.2021).

250 W tym miejscu warto odnotować, że choć w przypadku polskiej procedury cywilnej nic nie stoi na przeszkodzie, aby prowadzić mediacje online, to już w przypadku postępowania karnego występują pewne wątpliwości. W rozporządzeniu z dnia 25 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz.U. z 2015 r., poz. 716) Minister Sprawiedliwości używa bowiem pojęcia „spotkanie”. Choć dopuszczalność jego interpretacji także jako spotkania online nie jest wykluczona, istnieje pewne ryzyko, iż właściwy sąd nie uzna mediacji prowadzonej w taki sposób.

251 T. Kamiyama, N. Sugihara, M. Ishii, Japonia, odpowiedź z dnia 27 listopada 2020 r., pkt 1; dostępna pod adresem: <http://bit.ly/ntnj-japan> (dostęp: 18.05.2021).

252 C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 1; dostępna pod adresem: <http://bit.ly/ntnj-usa> (dostęp: 18.05.2021).

prowadzonych w całości (bądź niemal w całości) zdalnie od takich, w których tylko pewne czynności, jak np. przesłuchanie świadka, są prowadzone z wykorzystaniem środków porozumiewania się na odległość.

W badanej grupie pierwszy z opisanych stanów prawnych występuje w Hiszpanii, Kazachstanie, Kirgistanie²⁵³, Anglii i Walii, Armenii, Włoszech oraz Rosji. Należy jednak zauważyć, iż w większości przypadków dostępność takiego trybu została rozszerzona bądź wprowadzono ją dopiero w związku z wybuchem pandemii COVID-19.

Przed nadejściem trwającej po dziś dzień (koniec kwietnia 2021 r.) sytuacji epidemiologicznej, np. w Armenii czy Hiszpanii możliwe było wyłącznie zdalne „uczestnictwo” (we wskazanych przez ustawodawcę okolicznościach), natomiast regulacje umożliwiające przeprowadzanie rozpraw w pełni online zostały wprowadzone dopiero w ramach działań mających na celu zapobieganie rozprzestrzenianiu się wirusa. Warto dodać, że hiszpański prawodawca, wprowadzając zasadę priorytetyzowania trybu zdalnego w postępowaniach sądowych na czas trwania rzeczonoego kryzysu, zastrzegł, iż obecność oskarżonego na sali sądowej jest konieczna zawsze, jeżeli sprawa dotyczy zbrodni, oraz na żądanie oskarżonego w przypadku rozstrzygnięcia o tymczasowym aresztowaniu bądź jeżeli prokurator wnosi o karę więzienia przekraczającą wymiar dwóch lat²⁵⁴.

Z podobną zmianą związaną z przeciwdziałaniem rozprzestrzenianiu się koronawirusa mamy do czynienia w Anglii oraz Walii. Tamtejszy wymiar sprawiedliwości kilkakrotnie testował w poprzednich latach zdalne uczestnictwo w postępowaniach sądowych. Początkowo w procedurze karnej pierwsze próby przeprowadzono w dwóch wybranych sądach grodzkich (ang. – *magistrates’ court*) w maju 2009 r. – oskarżeni znajdujący się w detencji na posterunku policji brali udział w pierwszym posiedzeniu sądu w ich sprawie za pośrednictwem połączenia wideo²⁵⁵. Finalnie, w 2019 r. przedstawiona została

253 Warto jednak zauważyć, że chociaż w związku z pandemią COVID-19, w Kirgistanie doszło do rozszerzenia możliwości prowadzenia rozprawy za pośrednictwem wideokonferencji w postępowaniu karnym, to jak wskazali respondenci, fizyczna obecność prokuratorów czy pełnomocników stron na sali rozpraw była w dalszym ciągu niezbędna.

254 F. Irurzun, Hiszpania, odpowiedź z dnia 10 lutego 2021 r., pkt 2; dostępna pod adresem: <http://bit.ly/ntnj-spain> (dostęp: 18.05.2021).

255 Ministry of Justice, *Virtual Court Pilot: Outcome Evaluation*, grudzień 2010, dostępne pod adresem : https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/193633/virtual-courts-pilot-outcome-evaluation.pdf (dostęp: 4.12.2020); przyp. za: J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 2; dostępna pod adresem: <http://bit.ly/ntnj-england-wales> (dostęp: 18.05.2021).

propozycja wprowadzenia na stałe, chociaż wyłącznie w odniesieniu do sądów grodzkich, procedowania we wskazany sposób sądów w określonych sprawach. Jednakże specjalna komisja parlamentarna uznała testy przeprowadzone w tym zakresie za niewystarczające do stwierdzenia, czy taki tryb może znaleźć zastosowanie w bardziej złożonych przypadkach. Zarekomendowała w związku z tym wykonanie dodatkowych, niezależnych badań, zanim zdalne rozprawy zostaną wprowadzone do szerszego użytku²⁵⁶. Natomiast w postępowaniu cywilnym pierwsze próby procedowania za pośrednictwem wideokonferencji przeprowadzono w izbie podatkowej Trybunału pierwszej instancji w 2018 r. oraz w 2019 r. w sądach cywilnych i rodzinnych w Manchesterze oraz Birmingham. Testy te stanowiły część szerszych działań mających na celu modernizację wymiaru sprawiedliwości²⁵⁷. W związku z nadejściem pandemii COVID-19 wprowadzona została pełna możliwość prowadzenia zdalnych rozpraw/posiedzeń w sprawach cywilnych wszelkiego rodzaju²⁵⁸.

Nieco odmiennie sytuacja wygląda w przypadku Rosji oraz Kazachstanu – w tych państwach nie zostały wprowadzone nowe przepisy umożliwiające zdalne przeprowadzanie posiedzeń sądowych. W dużo większym stopniu wykorzystywane są po prostu regulacje istniejące w danym porządku prawnym jeszcze przed wybuchem pandemii. Kazachski respondent wskazał jednak, iż tak nagle i znacząca intensyfikacja używania zdalnego trybu w praktyce, bez podjęcia dodatkowych, pogłębionych działań legislacyjnych, negatywnie odbiła się na wielu aspektach postępowań sądowych – m.in. w praktyce dochodzi do ograniczania jawności postępowań, brakuje także regulacji dotyczących rejestrowania przebiegu rozprawy, a same posiedzenia/rozprawy zajmują więcej czasu ze względu na trudności techniczne.

Spośród badanych państw, w Japonii i na Węgrzech tryb zdalny wykorzystywany jest wyłącznie do przeprowadzenia określonych czynności sądowych. Połączenie w postaci równoczesnego przekazu obrazu i dźwięku jest używane głównie do składania zeznań przez świadków, biegłych czy wyjaśnień przez strony. Podejmując decyzje o jego zastosowaniu, sąd kieruje się przede wszystkim zasadami ekonomiki procesowej. W pierwszym ze wskazanych

256 J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 2.

257 Dr M. Rossner, M. McCurdy, *Implementing Video Hearings (Party-to-State): A Process Evaluation*, 2018, s. 4, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/740275/Implementing_Video_Hearings_-_web_.pdf (dostęp: 4.12.2020); przyp. za: J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 2.

258 J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 2.

państw w trybie zdalnym prowadzone może być również posiedzenie przygotowawcze, w którym strony m.in. prezentują swoje wstępne wystąpienia, aby ustalić sporne elementy stanu faktycznego. Ta faza procedowania może odbyć się za pośrednictwem wideokonferencji (wyłącznie z budynku innego sądu) bądź połączenia telefonicznego. Od lutego 2020 r. japońskie sądy rozpoczęły wykorzystywanie w tym celu programu MS Teams²⁵⁹.

Podobnie sytuacja wygląda w Stanach Zjednoczonych. Tamtejszy system prawny na poziomie federalnym dopuszcza zdalne składanie zeznań przez świadków, ale tylko w drodze wyjątku od reguły²⁶⁰. Paralelnie w postępowaniu karnym oskarżony ma prawo fizycznej obecności na sali rozpraw, a zastępowanie jej wideokonferencją wymaga jego zgody. Na tym samym szczeblu organizacyjnym w procesie cywilnym strony mogą jednak składać swoje wystąpienia ustne za pośrednictwem równoczesnego przekazu dźwięku i obrazu. Niemniej analiza norm prawa karnego obowiązujących w stanie Nowy Jork prowadzi do wniosku, że zdalne uczestnictwo w procesie sądowym ma tam zawsze charakter opcjonalny i jest dopuszczalne wyłącznie w drodze odstępstwa od ogólnej zasady – tak np. oskarżony znajdujący się w detencji może uczestniczyć w rozprawie elektronicznie, jeżeli zrezygnuje ze swojego prawa do fizycznej obecności na sali, a w sprawach dotyczących przestępstw seksualnych małoletni świadkowie mogą składać zeznania w trybie zdalnym. W przypadku Republiki Czeskiej należy natomiast mówić o formie pośredniej pomiędzy dwoma określonymi powyżej typami. W czeskim systemie prawnym możliwe jest zdalne uczestnictwo w postępowaniu sądowym za pośrednictwem wideokonferencji. W postępowaniu cywilnym, na wniosek strony bądź jeżeli sąd uzna to za stosowne, jest to dozwolone, jeżeli w innym przypadku udział świadka, strony czy biegłego nie byłby możliwy np. ze względu na stan zdrowia danej osoby czy przebywanie za granicą. W podobny sposób rzeczony tryb może zostać wykorzystany w procedurze karnej, tylko w celu ochrony praw danej osoby, w szczególności ze względu na jej stan zdrowia, wiek bądź względy bezpieczeństwa. Nie można jednak określić takich działań mianem zdalnej rozprawy. Niemniej należy odnotować, że ze względu na wybuch pandemii technologia ta jest obecnie wykorzystywana w Czechach

259 T. Kamiyama, N. Sugihara, M. Ishii, Japonia, odpowiedź z dnia 27 listopada 2020 r., pkt 2.

260 Ograniczenia w tym zakresie w procedurze karnej mają swe źródło m.in. w interpretacji Konstytucji Stanów Zjednoczonych dokonanej przez tamtejszy Sąd Najwyższy w sprawie *Coy v. Iowa*, na mocy której oskarżonemu należy zagwarantować możliwość spotkania „twarzą w twarz” z osobą składającą zeznania w jego sprawie (tzw. klauzula konfrontacyjna – dosł. *Confrontation Clause*).

w postępowaniu karnym w szerszym zakresie – zwłaszcza w celu przeprowadzenia posiedzeń aresztowych czy nawet rozpraw głośnych²⁶¹.

3.2 Regulacja przebiegu e-rozprawy

Z analizy otrzymanych odpowiedzi wynika, że brakuje odrębnych procedur regulujących kompleksowo przebieg zdalnych rozpraw/posiedzeń – stosowane są więc do nich zasady ogólne. W efekcie wiele kwestii pozostaje nieuregulowanych. Wybuch pandemii COVID-19, z którym wiąże się znaczący wzrost wykorzystywania trybów zdalnych, uwidocznili, iż brak pogłębionej legislacji w tym zakresie może potencjalnie pozostawiać przestrzeń na niepożądane zjawiska w praktyce.

W żadnym z badanych państw nie wprowadzono szczegółowych regulacji dotyczących miejsca, w którym powinna przebywać osoba uczestnicząca zdalnie w postępowaniu sądowym. W zdecydowanej większości przypadków wcześniej nie było potrzeby unormowania tej kwestii, ponieważ miejsce to wynikało z samych okoliczności, w których używano trybu zdalnego – np. wobec osób znajdujących się w detencji czy w szpitalu. Ponadto jego stosowanie odbywało się wyłącznie za pośrednictwem platformy wideokonferencyjnej, a skorzystanie z niej wymagało stawienia się w budynku innego sądu. Natomiast po liberalizacji form zdalnego uczestnictwa w postępowaniu sądowym np. za pośrednictwem komputera prywatnego, materia ta co do zasady została pozostawiona bez szczegółowego uregulowania. Problemem tym częściowo zajął się włoski ustawodawca, stanowiąc, że strona może uczestniczyć w postępowaniu zdalnie wyłącznie z tego samego miejsca co jej pełnomocnik²⁶². Natomiast w Hiszpanii rekomenduje się wszystkim uczestnikom postępowania niebędącym profesjonalnymi pełnomocnikami skorzystanie z odpowiedniej infrastruktury w budynku sądu²⁶³.

Niejako przy okazji opisywania kwestii związanych z lokalizacją zdalnego uczestnika warto również zwrócić uwagę, że większość prawodawców nie zadbała, aby regulacjami prawnymi zapobiec sytuacji, w której zdalni uczestnicy rozprawy mieliby mniejszą szansę śledzenia tego, co w jej toku robią

261 J. Dobry, Republika Czeska, odpowiedź z marca 2021 r., pkt 2.

262 D. Ferrero, I. D'Anselmo, Włochy, Odpowiedź z dnia 18 grudnia 2020 r., pkt 3; dostępna pod adresem: <http://bit.ly/ntnj-italy> (dostęp: 18.05.2021).

263 F. Irurzun, Hiszpania, odpowiedź z dnia 10 lutego 2021 r., pkt 3.

i mówią pozostali uczestnicy, aniżeli byłoby to możliwe, gdyby miała ona tradycyjną formą. Co prawda z przeprowadzonych badań wynika, iż zwykle nie dochodzi do takiej sytuacji (wyjątek może stanowić Kazachstan ze względu na dopuszczalność specyficznych sposobów uczestnictwa w trybie zdalnym – więcej w dalszej części niniejszego rozdziału), niemniej materia ta wydaje się zbyt istotna, aby nie usystematyzować jej odpowiednimi ramami prawnymi. Problemy wynikające z takiego podejścia do opisywanego zjawiska sygnalizowali m.in. węgierscy respondenci, którzy wskazywali, że np. kamery słuchające zdalnym uczestnikom znajdującym się w detencji są bardzo oddalone od nagrywanego, co uniemożliwia odczytanie jakiegokolwiek mimiki twarzy. Stwierdzali oni również, iż ich zdaniem, fakt pozbawienia sędziego możliwości obserwowania pewnych niewerbalnych znaków „zdradzanych” przez strony, swoistych form metakomunikacyjnych, potencjalnie negatywnie rzutuje na szansę wydania celnego orzeczenia. Z kolei, w przypadku procedowania za pośrednictwem wideokonferencji w Holandii, co do zasady, wyłącznie pełnomocnik jest widoczny przez cały czas – strony tylko wtedy, gdy zabierają głos. Natomiast jako przykład dobrej praktyki w tym zakresie można podać sposób, w jaki wydział karny Sądu Najwyższego Nowego Jorku obraduje w przypadku, gdy oskarżony bierze udział w postępowaniu zdalnie, z miejsca swojej detencji – oddzielne kamery są skupione na oskarżonym, sędzim, obrońcy, prokuratorze oraz pracowniku sądu (dosł. *part clerk*), podobnie zlokalizowane są mikrofony oraz monitory, na których wyświetla się odpowiednio podzielony obraz, a na ścianie zamontowano dodatkowy monitor, aby umożliwić publiczności śledzenie rozprawy²⁶⁴.

Zdalne uczestnictwo w postępowaniu sądowym w prawie każdym z badanych krajów wymaga równoczesnego przekazu obrazu i dźwięku. W Japonii oraz Anglii i Walii dodatkowo istnieje możliwość przeprowadzenia określonych czynności za pośrednictwem samego połączenia telefonicznego – w japońskim porządku prawnym jest to możliwe m.in. w toku przytaczanego już powyżej przygotowawczego postępowania sądowego, a także w celu przekazania opinii przez biegłego czy złożenia zeznań przez świadka w sprawie dotyczącej drobnych roszczeń²⁶⁵, natomiast w drugim przypadku takie rozwiązanie jest wykorzystywane w posiedzeniach dotyczących proceduralnych bądź administracyjnych aspektów danej sprawy – zwykle tylko wtedy, jeżeli rozstrzygnięcie danej kwestii zajęłoby nie więcej niż jedną godzinę²⁶⁶.

264 C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 2.

265 T. Kamiyama, N. Sugihara, M. Ishii, Japonia, odpowiedź z dnia 27 listopada 2020 r., pkt 2.

266 J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 6.

Wyjątek w badanej grupie stanowi federalna procedura cywilna w Stanach Zjednoczonych, gdzie zdalne uczestnictwo może przybierać różne formy; nie stworzono w tym przypadku zamkniętego katalogu dopuszczalnych metod komunikacji. Dodatkowo na mocy rozwiązań, wprowadzonych w związku z aktualną sytuacją epidemiologiczną w stanie Nowy Jork, możliwe jest uczestniczenie w rozprawie za pośrednictwem wyłącznie połączenia telefonicznego. W podobny sposób przeprowadzane są rozprawy przed federalnymi sądami upadłościowymi²⁶⁷. Niemniej w pozostałym zakresie, w amerykańskich systemach prawnych, według informacji, których udzielili respondenci, w trybie zdalnym proceduje się z wykorzystaniem wideokonferencji (tj. transmisja zarówno dźwięku, jak i obrazu).

W tym miejscu warto również odnotować niepokojącą zmianę, do której doszło na Węgrzech. W tamtejszej procedurze karnej zdalne uczestnictwo w rozprawie odbywało się zazwyczaj za pośrednictwem wideokonferencji, z drobnym wyjątkiem, zgodnie z którym zeznania świadków oraz obecność tłumacza może zostać zapewniona za pomocą samego przekazu dźwiękowego. Mocą regulacji wprowadzonych w związku z aktualną sytuacją epidemiologiczną opisane ograniczenia zostały usunięte – obecnie we wszystkich przypadkach występujących w postępowaniu karnym można ograniczyć się wyłącznie do połączenia audio. Co ciekawe, surowszy rygor obowiązuje w tamtejszej procedurze cywilnej oraz administracyjnej, które wymagają równoczesnego przekazu obrazu i dźwięku.

Jeśli chodzi o oprogramowanie wykorzystywane do przeprowadzania wideokonferencji, po raz kolejny należy podzielić obowiązujące stany prawne na te sprzed i po wybuchu pandemii COVID-19. Niemal wszystkie spośród badanych państw w ramach działań podejmowanych w związku z rozprzestrzenianiem się koronawirusa utworzyły bowiem katalog programów, z których można korzystać w celu przeprowadzenia wideokonferencji – ze wskazaniem na oprogramowanie dostępne dla zwykłego konsumenta, takie jak np. MS Teams, Skype for Business, BT MeetMe czy Cisco Webex. Nawet w odniesieniu do japońskiego systemu prawnego, gdzie jak wskazano powyżej, udział w wideokonferencji wymaga co do zasady obecności w budynku sądu, w grudniu 2020 r. wprowadzono możliwość uczestniczenia w wideokonferencjach przez prawników za pośrednictwem programu MS Teams, jeżeli postępowanie

267 C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 6.

cywilne toczy się przed jednym z 50 sądów okręgowych bądź przed Sąd Najwyższym ds. Własności Intelktualnej²⁶⁸.

Natomiast w Rosji i Kazachstanie ogólnie obowiązujące ramy prawne pozwalały już przed pandemią na wystarczająco dużą dowolność przy wyborze takiego oprogramowania. Zwłaszcza w odniesieniu do drugiego z wymienionych państw regulacyjna *carte blanche* w tym zakresie, w połączeniu z brakiem przepisów dotyczących miejsca, w którym winien przebywać zdalny uczestnik postępowania, doprowadziła do takiej sytuacji, iż niektóre osoby łączyły się z sądem np. za pośrednictwem aplikacji Whatsapp, równocześnie grając w golfa bądź prowadząc samochód.

Dodatkowo respondenci wskazali, iż w Czechach, Hiszpanii, Kirgistanie, Rosji, Anglii i Walii oraz na Węgrzech, jeszcze przed marcem 2020 r. w sądach funkcjonowały platformy służące do przeprowadzania wideokonferencji. W kontekście pierwszego z wymienionych państw warto jednak odnotować, jak wskazali respondenci, że w czeskich sądach zwykle znajduje się tylko jedna sala wyposażona w sprzęt umożliwiający przeprowadzenie połączenia w omawiany sposób, co w praktyce powodowało problemy w związku z kolidującymi ze sobą terminami, w których jego wykorzystanie byłoby potrzebne.

Brak pogłębionej aktywności legislacyjnej jest widoczny również w odniesieniu do ewentualnych obstrukcji w przebiegu zdalnej rozprawy. Żadne z badanych państw nie uregulowało prawnie procedury działania w przypadku intencjonalnego przerywania połączenia przez jednego z uczestników rozprawy. Tylko czeski system prawny przewiduje jasną procedurę skargową w przypadku złej jakości połączenia, za pośrednictwem którego dana osoba uczestniczy zdalnie w rozprawie/posiedzeniu. Niemniej warto odnotować rozwiązanie wprowadzane przez niektóre sądy na poziomie federalnym w amerykańskim postępowaniu cywilnym, gdzie zdalny uczestnik ma możliwość kontaktu telefonicznego z osobą odpowiadającą za aspekt techniczny wideokonferencji – w przypadku jakichkolwiek problemów technicznych menadżer zgłasza to przewodniczącemu i rozprawa zostaje zatrzymana aż do ponownego nawiązania połączenia z uczestnikiem. Dodatkowo jakość połączenia, mikrofony oraz skadrowanie obrazu są testowane przed rozpoczęciem rozprawy²⁶⁹. Wprowadzenie podobnych rozwiązań (możliwość awaryjnego

268 T. Kamiyama, N. Sugihara, M. Ishii, Japonia, odpowiedź z dnia 27 listopada 2020 r., pkt 5.

269 C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 32.

kontaktu z pracownikiem sądu) zaproponowała włoska rada adwokacka, ale w chwili udzielania odpowiedzi przez respondenta nie zostały jeszcze one implementowane²⁷⁰.

Jednym z poważniejszych skutków braku odpowiednio pogłębionej legislacji w obszarze e-rozpraw jest utrudnienie prowadzenia poufnej komunikacji na linii klient – pełnomocnik. W zdecydowanej większości państw materia ta nie została uregulowana, co może stanowić poważne zagrożenie dla praw procesowych strony postępowania. Respondenci w swoich odpowiedziach wskazywali, iż problem ten jest dostrzegany, jednak ze względu na brak istniejących ram prawnych w tej chwili próbuje się go rozwiązać wyłącznie na poziomie praktycznym. Tak np. w Czechach sędziowie pozwalają pełnomocnikom wyjść z sali sądowej, aby telefonicznie skontaktować się z klientem biorącym udział w rozprawie zdalnie²⁷¹ (należy jednak zaznaczyć, iż czeska procedura karna zabrania prowadzenia rozprawy za pośrednictwem wideokonferencji, jeżeli oskarżony nie miałby zapewnionej możliwości poufnego kontaktu z pełnomocnikiem). W Anglii i Walii stosuje się podobne rozwiązanie (choć warto zauważyć, iż w przypadku testowanych połączeń prowadzonych z osobami zatrzymanymi na posterunku policji zapewniano specjalne połączenie wideo przeznaczone do poufnej komunikacji na linii oskarżony – obrońca)²⁷².

Węgierska procedura karna wymaga zapewnienia oskarżonemu poufnego kontaktu, co najmniej audio, ze swoim obrońcą. Przepisy nie precyzują jednak, w jaki sposób kontakt ten miałby być utrzymywany. Podobnie jak w powyższych przypadkach wydaje się, iż kontakt taki jest zapewniany w razie potrzeby – połączenie to nie ma charakteru stałego.

Również w Stanach Zjednoczonych materia ta pozostaje w dużej mierze nieunormowana – z przedstawionych regulacji wyłącznie wydział karny Sądu Najwyższego Nowego Jorku, w opisywanym powyżej postępowaniu z udziałem osoby znajdującej się w detencji, zapewnia poufny kontakt telefoniczny pomiędzy obrońcą a oskarżonym²⁷³.

270 D. Ferrero, I. D'Anselmo, Włochy, Odpowiedź z dnia 18 grudnia 2020 r., pkt 32.

271 J. Dobry, Republika Czeska, odpowiedź z marca 2021 r., pkt 8.

272 Ministry of Justice, *Virtual Court Pilot...*, przyp. za J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 8.

273 C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 8.

Pozytywny wyjątek w tym obszarze stanowi natomiast włoska procedura, zarówno karna, jak i cywilna, gdzie w maju 2020 r., wprowadzono zamknięte oraz szyfrowane połączenie dźwiękowe, przeznaczone do komunikacji pomiędzy stronami, a ich pełnomocnikami²⁷⁴. Wydaje się, iż rozwiązanie to powinno posłużyć za wzorzec pozostałym prawodawcom, którzy w ostatnich miesiącach znacznie rozszerzyli możliwość korzystania z „e-rozpraw” w krajowych porządkach prawnych.

Ciekawe wydaje się również rozwiązanie hiszpańskie, które przedstawia concept „wirtualnych pokoi” – umożliwiałyby one stronom odbywanie prywatnych konwersacji, choćby i za pomocą samego czatu²⁷⁵.

Podobnie prezentuje się sytuacja w zakresie możliwości składania pism procesowych w toku rozprawy zdalnej – zastosowanie mają ogólne przepisy proceduralne. Oznacza to, iż praktycznie w każdym z badanych państw występuje konieczność przedłożenia ich jeszcze przed rozpoczęciem rozprawy. Ewentualnie możliwe jest odczytanie danego dokumentu i tym samym złożenie go ustnie do protokołu rozprawy²⁷⁶. Ponownie wyjątkowe rozwiązanie można zaobserwować w procedurze włoskiej, gdzie złożenie dokumentów jest możliwe w trakcie rozprawy zdalnej poprzez wykorzystanie funkcji używanej platformy – np. udostępnienie swojego ekranu, przestanie ich przez chat. Każde przedłożenie pisma/dokumentu w taki sposób musi zostać zatwierdzone przez sędziego²⁷⁷.

3.3 Jawność e-rozpraw

Jak wykazały badania krajowe przedstawione w rozdziale VIII.3. niniejszego raportu, brzemień braku wystarczająco pogłębionej działalności legislacyjnej ze strony państwa może w praktyce skutkować bardzo niebezpiecznym zjawiskiem faktycznego wyłączenia jawności rozpraw lub posiedzeń odbywających się w trybie zdalnym. Niestety, analiza otrzymanych odpowiedzi prowadzi do konkluzji, iż podobny brak ram prawnych w tym zakresie można zaobserwować również w innych państwach.

274 D. Ferrero, I. D’Anselmo, Włochy, Odpowiedź z dnia 18 grudnia 2020 r., pkt 8.

275 F. Irurzun, Hiszpania, odpowiedź z dnia 10 lutego 2021 r., pkt 8.

276 Zob. np.: J. Dobry, Republika Czeska, odpowiedź z marca 2021 r., pkt 9.

277 D. Ferrero, I. D’Anselmo, Włochy, Odpowiedź z dnia 18 grudnia 2020 r., pkt 9.

Szczególnie niepokojące sygnały docierają z Kazachstanu, gdzie pracownicy jednej z tamtejszych organizacji pozarządowych zgłaszają przypadki niedopuszczania obserwatorów do rozprawy toczącej się online bez wskazania jakichkolwiek podstaw prawnych takiej decyzji.

Z kolei czescy respondenci dzielają obserwację poczynioną w rozdziale ósmym, uznając pasywność prawodawcy w tym aspekcie za realne zagrożenia dla zasady jawności rozpraw. Tamtejsi praktycy zaproponowali, aby były one nagrywane oraz udostępniane publiczności bądź aby organizując zdalną rozprawę lub posiedzenie, przewidzieć również „miejsce” online dla ewentualnych obserwatorów. Postulaty te nie zostały jednak do tej pory zrealizowane przez ustawodawcę.

W postępowaniu cywilnym w Stanach Zjednoczonych problem ten został częściowo rozwiązany poprzez publikowanie przez federalne sądy apelacyjne nagrań audio ustnych wystąpień. Dodatkowo wszystkie osoby zarejestrowane na portalu PACER mają dostęp m.in. do transkrypcji rozpraw federalnych sądów upadłościowych, okręgowych oraz apelacyjnych²⁷⁸.

Spośród badanych państw jedynie Hiszpania oraz Włochy – prezentujące przeciwstawne podejścia do tej kwestii – uregulowały materię stanowiącą przedmiot niniejszego podpunktu.

W Hiszpanii, w pierwszej kolejności, publiczność może osobiście śledzić przebieg zdalnej rozprawy, przybywając do budynku sądu i śledząc postępowanie na sali, na której zasiada skład orzekający bądź na innej sali, w której jest ona transmitowana w obiegu zamkniętym. Jeżeli jednak liczba potencjalnych widzów musi zostać ograniczona ze względów epidemiologicznych, pozostali, posługując się informacjami o sprawie dostępnymi na wirtualnej tablicy ogłoszeń, mogą, używając hasła bądź zaproszenia zapewnionego przez sąd (po dokonaniu wirtualnej oraz fizycznej autoryzacji), zalogować się na odpowiednią platformę, gdzie będą mogli śledzić zdalną rozprawę jako osoby trzecie²⁷⁹. W przypadku spraw szczególnie istotnych dla opinii publicznej sąd może zarządzić również pełną, ogólnodostępną transmisję jej przebiegu²⁸⁰.

278 C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 21.

279 F. Irurzun, Hiszpania, odpowiedź z dnia 10 lutego 2021 r., pkt 21.

280 Tamże.

Za to mając na uwadze znaczenie, jakie zasada jawności postępowania ma dla rzetelności procesu sądowego, nieco dziwić może decyzja podjęta przez włoskiego ustawodawcę. Otóż na mocy przepisów, wprowadzonych ze względu na pandemię COVID-19, w procedurze cywilnej udział publiczności w jakiegokolwiek rozprawie (a więc również i zdalnej) jest możliwy tylko w fazie finalnej dyskusji toczącej się przed panelem sędziowskim. Natomiast zarówno w tamtejszym postępowaniu cywilnym, jak i procedurze karnej, nie podjęto żadnych działań, które miałyby umożliwić publiczności obserwowanie zdalnych rozpraw, doprowadzając tym samym do faktycznego wyłączenia ich jawności²⁸¹. Problem ten (jak i sama dopuszczalność trybu zdalnego w procedurze karnej) jest przedmiotem ożywionej dyskusji włoskiej doktryny.

3.4. Tryb zdalny – poradniki i szkolenia

Niedostatecznie głębokie uregulowanie „e-rozpraw” to nie jedyny mankament powszechnie towarzyszący im w realiach prawnych wielu krajów. Coraz szersze korzystanie z trybu zdalnego, w obecnie przyjmowanej formie, jest bowiem rozwiązaniem nowym i wielu praktykom obcym. Z tego względu, aby w pełni czerpać korzyści z modernizacji wymiaru sprawiedliwości, konieczne jest równoległe prowadzenie działalności szkoleniowej oraz zapewnienie wsparcia merytoryczno-technicznego – w szczególności dla sędziów, na których barki spadną nowe obowiązki konieczne do zapewnienia właściwego przebiegu postępowania sądowego. Tego rodzaju działania będą przydatne nie tylko z perspektywy osób wykonujących zawody prawnicze, ale również zwykłych obywateli.

W badaniach prowadzonych przez Nuffield Family Justice Observatory angielscy sędziowie podnosili, iż brak wystarczającego przeszkolenia informatycznego w znacznym stopniu utrudnia im odpowiednie zarządzanie przebiegiem rozpraw zdalnych²⁸². Wskazali oni, że w związku z brakiem jakichkolwiek programów szkoleniowych, musieli poszukiwać takiego wsparcia we własnym zakresie²⁸³. Jeden z sędziów zwierzył się, iż brak odpowiednich umiejętności i wiedzy informatycznej, która z dnia na dzień stała się konieczna do

281 D. Ferrero, I. D’Anselmo, Włochy, Odpowiedź z dnia 18 grudnia 2020 r., pkt 2.

282 Raport dostępny pod adresem: <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2020/05/remote-hearings-rapid-review.pdf>; przyp. za: J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 28.

283 Tamże.

wykonywania zawodu sędziego, doprowadziły do kryzysu poczucia pewności siebie na płaszczyźnie profesjonalnej²⁸⁴.

Niestety, podobne wnioski płyną zarówno z analizy sytuacji panującej w polskich sądach (przedstawionej w rozdziale VIII.3.), jak i danych otrzymanych od zagranicznych respondentów.

Z przedstawionych odpowiedzi wynika, że tylko w Czechach, Włoszech oraz Hiszpanii zostały podjęte scentralizowane działania w omawianym zakresie. W pozostałych krajach, jak w przykładzie przywołanym powyżej, nie ma takich programów szkoleniowych bądź są one oddolną inicjatywą praktyków lub sądów. Amerykańscy respondenci wskazali, że m.in. Sąd Najwyższy Nowego Jorku udostępnia filmy instruktażowe dotyczące np. uczestnictwa w postępowaniu sądowym za pośrednictwem Skype for Business bądź MS Teams, są one jednak skierowane do ogółu społeczeństwa – nie mają charakteru specjalistycznej pomocy dla prawników.

Analogicznie sytuacja wygląda w przypadku ogólnodostępnych poradników wyjaśniających poszczególne aspekty zdalnego uczestnictwa w posiedzeniach/rozprawach. Publikacje tego typu, z inicjatywy podmiotów ogólnokrajowych, ukazały się wyłącznie w Anglii i Walii oraz Hiszpanii²⁸⁵. Należy jednak podkreślić, iż – jak wskazują respondenci – w przypadku angielskim i walijskim informacje te są „rozrzucone” po różnych stronach internetowych i nie zostały skompilowane w ustrukturyzowany i wyczerpujący sposób²⁸⁶. W Holandii sądy, w zakresie, w jakim możliwe są zdalne postępowania bądź elektroniczne składanie pism procesowych, opracowały zarówno ogólne wytyczne oraz uregulowania, jak i instrukcje odnoszące się konkretnie do danej sprawy. W pozostałych krajach takie opracowania nie są w ogóle dostępne bądź tworzą je tylko poszczególne sądy (jak np. Sąd Najwyższy Nowego Jorku – aczkolwiek w tym przypadku poradniki dotyczą wyłącznie aspektów technicznych, nie prawnych²⁸⁷), samorządy prawnicze lub organizacje pozarządowe.

284 Tamże.

285 Hiszpański *Poradnik o postępowaniach zdalnych (Guía para la celebración de actuaciones judiciales telemáticas*, dostępny w formacie pdf na stronie: <https://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Servicios/Informacion-COVID-19/Guias-y-Protocolos/Guia-para-la-celebracion-de-actuaciones-judiciales-telematicas>, (dostęp: 29.04.2021), opublikowany 27 maja 2020 r., wydaje się zasługiwać na szczególną uwagę jako przykład dobrej praktyki.

286 J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 31.

287 C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 31.

3.5. „E-rozprawy” a zjawisko wykluczenia cyfrowego

W pogoni za konieczną modernizacją wymiaru sprawiedliwości nie można zapominać o zjawisku wykluczenia cyfrowego, a więc o tym, że w społeczeństwie funkcjonują grupy, które ze względu na sytuację materialną bądź inne okoliczności faktyczne nie mają technicznych możliwości, aby korzystać ze zdigitalizowanej formy postępowań sądowych. Powszechne prawo do sądu stanowi jeden z fundamentów demokratycznego państwa prawa, dlatego też obowiązkiem każdego państwa, które rozszerza cyfryzację swojego wymiaru sprawiedliwości, jest zagwarantowanie, iż proces ten nie doprowadzi do ograniczenia praw ww. osób. Dopuszczenie do powstania takiego stanu faktycznego może bowiem prowadzić do dyskryminacji.

Mając na uwadze powyższe wnioski, z tym większym niepokojem należy odnotować, iż żadne z badanych państw nie implementowało mechanizmów prawnych mających na celu rozwiązanie rzeczzonego problemu. Respondenci za bezpośrednią przyczynę takiego stanu rzeczy uznali opcjonalność trybu zdalnego (możliwe przeprowadzenie tego samego postępowania w formie tradycyjnej) bądź tymczasowość wprowadzających go regulacji „covidowych”. Hiszpański porządek prawny nakłada co prawda na administrację państwową obowiązek zapewnienia wszystkim obywatelom elektronicznego kontaktu z sądem, jednak, jak wskazują respondenci²⁸⁸, nie pociągnęło to za sobą wprowadzenia jakichkolwiek szczególnych środków prawnych w tym zakresie. Natomiast amerykańska procedura cywilna na poziomie federalnym przed sądami apelacyjnymi, gdzie strona reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika ma obowiązek składania pism drogą elektroniczną, przewiduje wyjątek od przytoczonej zasady, m.in. wobec osób wykluczonych cyfrowo, jeżeli wykażą one uzasadniające to okoliczności²⁸⁹.

W przyszłości, w której postępująca modernizacja/cyfryzacja wymiaru sprawiedliwości wydaje się nieunikniona, jeżeli ma on nadążyć za realiami współczesnego świata, konieczne jest zatem podjęcie przez państwa odpowiednich działań edukacyjnych – zarówno na płaszczyźnie legislacyjnej, jak i praktycznej.

288 F. Irurzun, Hiszpania, odpowiedź z dnia 10 lutego 2021 r., pkt 20.

289 C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 20.

3.6. Standardy rzetelności rozpraw zdalnych w orzecznictwie poszczególnych sądów krajowych

Na temat standardów związanych z rzetelnością procesową postępowań sądowych prowadzonych online wypowiedziały się sądy najwyższego szczebla trzech z badanych państw: Republiki Czeskiej, Stanów Zjednoczonych oraz Hiszpanii. Ich kluczowe ustalenia zostały przedstawione poniżej. Można przypuszczać, iż brak bardziej rozległego orzecznictwa krajowego w tym zakresie wynika przede wszystkim z nowości, jaką w tej chwili stanowi wykorzystywanie trybu zdalnego na tak dużą skalę. Wydaje się, że przedłużająca się praktyka stosowania tego rodzaju rozwiązań, związana z trwającą pandemią COVID-19, może doprowadzić do zmiany w tym zakresie.

Republika Czeska²⁹⁰

Czeski Sąd Konstytucyjny w swoim orzecznictwie wskazał, iż specyfika połączenia wideokonferencyjnego spełnia podstawowe wymogi ustności i jawności postępowania sądowego, zgodnie z art. 96(2) Konstytucji Republiki Czeskiej, art. 38(2) Karty Podstawowych Praw i Wolności Republiki Czeskiej oraz art. 6(1) Europejskiej Konwencji Praw Człowieka²⁹¹.

Stany Zjednoczone²⁹²

W zakresie relewantnym dla omawianej tematyki Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych przesądził jedynie o dopuszczalności odstępstwa w wyjątkowych okolicznościach od zasady wyrażonej w tzw. klauzuli konfrontacyjnej (dosł. *Confrontation Clause*)²⁹³.

290 J. Dobry, Republika Czeska, odpowiedź z marca 2021 r., pkt 23.

291 Zob. Wyrok Sądu Konstytucyjnego Republiki Czeskiej nr I. US 2852/14 z dnia 23 lutego 2015 r.; Wyrok Sądu Konstytucyjnego Republiki Czeskiej nr I. US 983/15 z dnia 14 kwietnia 2015 r.

292 C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 23.

293 Patrz pkt 3.1. Zob. ponadto sprawa *Maryland v. Craig*, 497 U.S. 836, 848 (1990).

W wyroku z 2005 r. hiszpański Sąd Najwyższy orzekł, że:

- rygor podstawowych standardów postępowania sądowego może różnić się w sytuacji, w której w trybie zdalnym przestuchiwany jest np. biegły, od tej, gdy w taki sposób uczestniczy w rozprawie strona, ponieważ musi mieć ona możliwość m.in. swobodnej wypowiedzi czy stałego kontaktu ze swoim prawnikiem
- ponieważ w przypadku postępowania prowadzonego online zachowanie jego pełnej integralności nie jest możliwe, sądy, rozważając dopuszczenie uczestnictwa oskarżonego w procesie za pośrednictwem wideokonferencji, zgodnie z zasadą proporcjonalności muszą porównać poświęcane w ten sposób standardy proceduralnej rzetelności z okolicznościami, z powodu których zastosowanie takiego środka jest wskazane;
- zgodnie z powyższym, w szczególności gdy w postępowaniu występuje oskarżony, korzystanie z trybu online jest usprawiedliwione wyłącznie w przypadku absolutnej niemożności osobistego stawiennictwa oskarżonego.

Konkludując, Sąd Najwyższy odrzucił możliwość szerokiej interpretacji dopuszczalności rozpraw online.

Hiszpańscy respondenci podnieśli jednak, iż w związku z rozwojem technologicznym oraz ostatnimi wydarzeniami epidemiologicznymi, przytoczona teza orzecznicza mogła ulec dezaktualizacji²⁹⁵.

4. Postępowania w całości odbywające się online oraz „e-sądy”

W celu opracowania niniejszego raportu respondenci zostali również poproszeni o wskazanie postępowań, funkcjonujących we właściwym dla nich porządku prawnym, które w całości odbywają się online.

Z otrzymanych odpowiedzi wynika, iż tego rodzaju procedury są bardzo rzadkie – praktycznie nie występują. Jedynie czescy respondenci wskazali w tym miejscu na postępowanie, które przyjmuje bardzo zbliżoną postać do

294 F. Irurzun, Hiszpania, odpowiedź z dnia 10 lutego 2021 r., pkt 23.

295 Tamże.

elektronicznego postępowania upominawczego znanego z polskiej procedury cywilnej. Sąd może w nim wydać elektroniczny nakaz zapłaty w sprawach, w których powód złożył pozew w formie elektronicznej, zawierający roszczenie pieniężne w wysokości nieprzekraczającej 1 000 000 koron czeskich (ok. 38 000 euro). Sprzeciw wobec nakazu zapłaty może również zostać złożony elektronicznie. Niekwestionowany nakaz zapłaty uznaje się za finalną decyzję sądu podlegającą wykonaniu. Oba formularze, których wypełnienie jest konieczne do zachowania odpowiedniej formy elektronicznej, są dostępne na oficjalnej stronie czeskiego Ministerstwa Sprawiedliwości²⁹⁶. Należy jednak pamiętać, iż tego typu procedura funkcjonuje jeszcze w wielu innych porządkach prawnych – polski ustawodawca, opracowując EPU wzorował się m.in. na rozwiązaniach niemieckich czy austriackich.

Niemniej nie można zapomnieć o przywoływanych w pkt 3 rozwiązaniach m.in. hiszpańskich czy angielsko-walijskich, które, choć wprowadzane w ramach działań mających na celu zapobieżenie rozprzestrzenianiu się koronawirusa, pozwalają obecnie na przeprowadzenie postępowań sądowych niemal w całości online.

5. Elektroniczne składanie pism procesowych oraz zdalny dostęp do akt sprawy

5.1 Możliwość elektronicznego składania pism procesowych

Wszystkie odpowiedzi nadesłane z biur Clifford Chance (Czechy, Stany Zjednoczone, Anglia i Walia, Japonia, Włochy oraz Hiszpania) wskazywały, iż w danym państwie możliwe jest składanie pism procesowych drogą elektroniczną. Z ciekawą sytuacją mamy do czynienia w przypadku Holandii, gdzie pisma w postępowaniu przed Sądem Najwyższym są składane elektronicznie (za pośrednictwem specjalnej platformy utworzonej na potrzeby tegoż sądu). Jednakże już próba wprowadzenia takiej możliwości do holenderskich sądów I instancji oraz sądów apelacyjnych zakończyła się niepowodzeniem. Z analizy pozostałych danych wynika, że taka droga składania pism procesowych jest również dostępna w Rosji, Kirgistanie oraz na Węgrzech²⁹⁷. Pomiędzy

296 J. Dobry, Republika Czeska, odpowiedź z marca 2021 r., pkt 17.

297 Zob. <https://birosag.hu/en/electronic-procedures> (dostęp: 9.04.2021).

poszczególnymi regulacjami krajowymi występują oczywiście pewne różnice – m.in. w zakresie postępowań, w których jest to możliwe, bądź tego, kto może składać pisma w ten sposób. Ogólnie (w odniesieniu do państw, z których odpowiedzi nadeszły biura Clifford Chance) stwierdzić jednak można, że wszędzie, gdzie istnieje taka możliwość, funkcjonuje co najmniej specjalna platforma służąca elektronicznemu składaniu pism procesowych. Dodatkowo, nawet jeżeli niektóre rozwiązania funkcjonujące w badanych porządkach prawnych nadają tej drodze status obligatoryjności, to nakaz ten nigdy nie dotyczy podmiotów nieprofesjonalnych – co najwyżej może stanowić dla nich rozwiązanie alternatywne.

Pomiędzy regulacjami czeskimi, a obowiązującymi w tym zakresie w polskim porządku prawnym, występują liczne podobieństwa. W każdej z procedur (tj. w karnej, cywilnej i administracyjnej) możliwe jest tam składanie pism procesowych do tamtejszego odpowiednika elektronicznej skrzynki podawczej. Wszystkie organy administracji publicznej oraz osoby prawne zarejestrowane w rejestrze handlowym (ponownie – analogia do polskiego KRS) mają obowiązek posiadania takiej skrzynki. Podmioty indywidualne mają natomiast taką możliwość. Proces weryfikacji tożsamości jest przeprowadzany podczas zakładania swojej skrzynki na odpowiednim profilu, następnie wystarczy postąpić się otrzymanymi danymi do logowania. Dodatkowo, pisma podpisane kwalifikowanym podpisem elektronicznym mogą być przesyłane za pośrednictwem poczty elektronicznej bądź interfejsu Ministerstwa Sprawiedliwości (tzw. „ePodatelna”). W postępowaniu administracyjnym oraz cywilnym możliwe jest również złożenie pisma w sposób uproszczony, tj. poprzez zwykły mail bądź faks, musi jednak ono wtedy zostać potwierdzone poprzez dostarczenie do sądu, w terminie trzech dni, jego wersji papierowej²⁹⁸.

Szczególnie ciekawie omawiana materia przedstawia się w Hiszpanii. Otóż w tamtejszym systemie prawnym, w niemal wszystkich postępowaniach sądowych, elektroniczne składanie pism jest obowiązkowe. Jednak, jak zostało to już zaznaczone powyżej, jeżeli dana osoba nie jest reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika, to nakaz ten nie jest na nią nakładany – ma oczywiście taką możliwość i jeżeli się na nią zdecyduje, odpowiednie organy sądowe zapewnią takiej stronie niezbędne, standardowe formularze elektroniczne²⁹⁹. Elektroniczne pisma procesowe są składane za pośrednictwem

298 J. Dobry, Republika Czeska, odpowiedź z marca 2021 r., pkt 11.

299 F. Irurzun, Hiszpania, odpowiedź z dnia 10 lutego 2021 r., pkt 10.

platform zwanych elektronicznymi punktami dostępu – LexNet jest najpopularniejszym z nich. Poza składaniem pism, przekazywaniem kopii czy wysyłaniem obwieszczeń bądź przypomnień, poprzez odpowiednie kodowanie zapewnia on również bezpieczeństwo przechowywania danych pism procesowych w systemie. Weryfikacja tożsamości jest zagwarantowana poprzez wymóg posiadania kwalifikowanego podpisu elektronicznego przez każdego z użytkowników platformy³⁰⁰. Co ciekawe, pomimo tak powszechnej digitalizacji akt sądowych w Hiszpanii, co do zasady wyłącznie sąd ma do nich zdalny dostęp³⁰¹. Problematyka ta zostanie szerzej opisana w następnym podpunkcie.

Podobnie szeroki obowiązek elektronicznego składania pism procesowych, również wyłącznie w odniesieniu do stron reprezentowanych przez profesjonalnych pełnomocników, przewiduje także procedura cywilna przed Sądem Najwyższym Nowego Jorku. Obligatoryjność takiej formy występuje w przypadku określonych, licznych postępowań, do których należą m.in. sprawy dotyczące deliktów wynikających z błędów lekarskich, specjalne postępowania w zakresie prawa wyborczego czy sprawy dotyczące przepadku cywilnego³⁰². W postępowaniu cywilnym na poziomie federalnym również istnieje możliwość elektronicznego składania pism procesowych poprzez przeznaczoną do tego platformę sądów federalnych – CM/ECF (Case Management Electronic Case File system)³⁰³. Do korzystania z niej konieczne jest założenie konta publicznego dostępu do sądowych rejestrów elektronicznych – PACER (Public Access to Court Electronic Records)³⁰⁴ oraz uzyskanie specjalnego dostępu udzielanego przez konkretny sąd. Na etapie tworzenia takiego konta dokonywana jest również odpowiednia weryfikacja tożsamości³⁰⁵. Analogiczną platformą wykorzystywaną w procesie cywilnym przed Sądem Najwyższym Nowego Jorku jest platforma NYSCEF (New York Courts Electronic Filing System), do której logowanie jest możliwe za pomocą personalnego identyfikatora oraz hasła otrzymanego po przeprowadzeniu odpowiedniej weryfikacji tożsamości³⁰⁶.

300 F. Irurzun, Hiszpania, odpowiedź z dnia 10 lutego 2021 r., pkt 11.

301 F. Irurzun, Hiszpania, odpowiedź z dnia 10 lutego 2021 r., pkt 12.

302 Dla pełnej listy patrz C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 10.

303 Zob. United States Courts, Electronic Filing (CM/ECF), <https://www.uscourts.gov/court-records/electronic-filing-cmecf> (dostęp: 9.04.2021).

304 PACER, *How to File a Case*, <https://pacer.uscourts.gov/file-case/how-file-case>, (dostęp: 23.03.2020); przyp. za: C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 10.

305 Tamże.

306 Zob. NYSCEF, *Frequently Asked Questions*, N.Y. State Unified Ct. Sys., <https://iappscontent.courts.state.ny.us/NYSCEF/live/faq.htm#MandatoryCases> (dostęp: 9.04.2021).

Składanie pism procesowych drogą elektroniczną nie jest generalnie dostępne w żadnej z przedstawionych procedur karnych³⁰⁷. Niemniej należy zwrócić uwagę, iż w obliczu pandemii COVID-19 Sąd Karny Nowego Jorku dopuścił możliwość elektronicznego składania pism procesowych – poprzez system EDDS (Electronic Document Delivery System) dla spraw będących już w toku³⁰⁸.

Składanie pism procesowych poprzez przeznaczony do tego system telematyczny jest obligatoryjne również we włoskiej procedurze cywilnej. Respondenci nie wskazali jednak, czy podmioty niereprezentowane przez profesjonalnych pełnomocników są wyłączone spod tego rygoru³⁰⁹. Taka możliwość pojawiła się również doraźnie w tamtejszym postępowaniu karnym w ramach działań przeciwdziałających rozprzestrzenianiu się koronawirusa³¹⁰.

Rozwiązanie funkcjonujące w omawianym celu w Anglii i Walii – CE File – jest o tyle ciekawe, że dodatkowo umożliwia uiszczanie opłat sądowych online, 24 godziny na dobę, siedem dni w tygodniu (a więc również poza godzinami urzędowania sądów). Korzystanie z tego systemu jest obowiązkowe wyłącznie dla profesjonalnych pełnomocników występujących przed określonym, zamkniętym katalogiem sądów – dla podmiotów nieprofesjonalnych stanowi ono jedynie rozwiązanie alternatywne³¹¹.

Co do zasady jednak, korzystanie z systemu CE File nie jest dostępne w postępowaniach odwoławczych³¹².

Działa tam także narzędzie online – MyHMCTS – z którego mogą korzystać angielscy i walijscy praktycy (pozostałe osoby już nie), umożliwiające składanie, opłacanie i zarządzanie powództwami m.in. w sprawach: spadkowych, rozwodowych czy dotyczących odwołań w postępowaniach uchodźczych³¹³.

307 C. Koeveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 10.

308 Zob. <https://www.nycourts.gov/LegacyPDFS/COURTS/nyc/criminal/EDDS-instructions.pdf> (dostęp: 9.04.2021).

309 D. Ferrero, I. D'Anselmo, Włochy, Odpowiedź z dnia 18 grudnia 2020 r., pkt 10.

310 Tamże.

311 J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 10.

312 Tamże.

313 HM Courts & Tribunals Service, „MyHMCTS: online case management for legal professionals”, 22 października 2020 r., dostępne pod adresem: <https://www.gov.uk/guidance/myhmcts-online-case-management-for-legal-professionals> (dostęp: 10.11.2020); przyp. za: J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 10.

5.2. Zdalny dostęp do akt sądowych

Takie platformy, jak przytoczone wyżej CE File w Anglii i Walii, PACER i NYSCEF w Stanach Zjednoczonych czy system telematyczny funkcjonujący we Włoszech³¹⁴, pozwalają na zdalny dostęp do akt sądowych. Działa on również na Węgrzech. Przeznaczony jest dla postępowań zainicjowanych po 1 stycznia 2020 r. – za pośrednictwem specjalnej platformy online³¹⁵. Dostęp ten podlega jednak pewnym ograniczeniom. Kirgiscy respondenci także wskazali na możliwość zdalnego zapoznania się z aktami sprawy, nie doprecyzowując jednak formy, w jakiej miałyby się to odbywać.

Natomiast w Republice Czeskiej, co do zasady zdalnie można uzyskać wgląd do akt sprawy wyłącznie za pośrednictwem systemu komputerowego w budynku sądu. Wyjątek w tym zakresie stanowią postępowania upadłościowe, których akta są publicznie dostępne na stronie internetowej justice.cz³¹⁶. Dodatkowo – poprzez portal „NaSpis”³¹⁷ – zdalny dostęp do swoich akt zapewnia (choć wyłącznie adwokatom) również czeski Sąd Konstytucyjny (tylko dla spraw zainicjowanych po 1 stycznia 2016 r.)³¹⁸.

W odniesieniu do badanych regulacji amerykańskich, wszędzie tam, gdzie istnieje możliwość elektronicznego składania pism, możliwy jest również zdalny dostęp do nich na późniejszym etapie postępowania. Wyjątek występuje wyłącznie w procedurze karnej przed Sądem Najwyższym w Nowym Jorku, gdzie forma zdalnego dostępu nie funkcjonuje, ponieważ sama możliwość składania pism procesowych w rzeczony sposób została tam wprowadzona wyłącznie w drodze wyjątku, ze względu na panującą sytuację epidemiologiczną³¹⁹.

Przykładem dobrej praktyki – obecnym w procedurze angielskiej i walijskiej – jest obowiązek tworzenia tzw. e-pakietów z dokumentów przedkładanych elektronicznie, który co do zasady będzie występował w przypadku rozpraw prowadzonych zdalnie. W znacznym stopniu usprawnia to m.in. możliwość

314 Na marginesie należy jednak odnotować, iż w przypadku włoskiej procedury karnej – z uwagi na tymczasowość rozwiązań wprowadzonych w obliczu pandemii COVID-19 (patrz pkt. 5.1) – zdalny dostęp do akt jest zagwarantowany poprzez dedykowany portal internetowy, a nie wspomniany system telematyczny.

315 Zob. <https://eakta.birosag.hu/> (dostęp: 9.04.2021).

316 J. Dobry, Republika Czeska, odpowiedź z marca 2021 r., pkt 12.

317 Zob. <https://naspis.usoud.cz/> (dostęp: 9.04.2021).

318 J. Dobry, Republika Czeska, odpowiedź z marca 2021 r., pkt 12.

319 C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 12.

wszelkiego rodzaju pracy na danym tekście. Ponadto w tamtejszym postępowaniu karnym funkcjonuje system pod nazwą Crown Court Digital Case System, który pozwala stronom, ale także i pracownikom sądu i sędziom, na zdalny dostęp, tworzenie i prezentowanie informacji o danej sprawie³²⁰. W Holandii zdalny dostęp do akt mają pełnomocnicy w sprawach toczących się przed tamtejszym Sądem Najwyższym.

Jak zostało już podkreślone w poprzednim podpunkcie, zdalnego dostępu do akt nie mają, co do zasady, strony postępowania w Hiszpanii. Takiej możliwości nie przewidują również regulacje japońskie³²¹.

5.3 Cyfrowe narzędzia ułatwiające składanie pism procesowych

Ogólnodostępne cyfrowe narzędzia, mające za zadanie ułatwienie – zwłaszcza podmiotom nieprofesjonalnym – składania pism procesowych, występują niestety bardzo rzadko. Natomiast jeżeli już istnieją, to zazwyczaj przyjmują wyłącznie postać gotowych do wypełnienia, elektronicznych formularzy. Takie formularze dostępne są np. na stronach amerykańskich sądów dla określonych rodzajów spraw w procedurze cywilnej³²². Podobnie niektóre sądy niższego szczebla we Włoszech implementowały usługę SIGP@Internet pozwalającą na wypełnienie online sprzeciwu wobec nałożonej kary administracyjnej oraz odwołania od nakazu³²³. Jednakże w obu wymienionych przypadkach konieczne jest późniejsze złożenie tak stworzonych pism procesowych zgodnie z normalnymi zasadami proceduralnymi.

Nieco bardziej zaawansowane rozwiązania przewidziane zostały w Anglii i Walii. W pierwszej kolejności nie należy zapominać, iż wspomniany już wcześniej system CE File pozwala na składanie odpowiednich dokumentów/pism 24-godzinny na dobę – poza godzinami urzędowania sądu³²⁴, co niewątpliwie może stanowić znaczne ułatwienie. Warto również zwrócić uwagę na dwa funkcjonujące tam portale: www.moneyclaim.gov.uk oraz www.possessionclaim.gov.uk/pcol. Pierwszy z nich ma na celu ułatwienie odzyskiwania długów,

320 Gov.uk, *Crown Court Digital Case System Guidance*, 23 maja 2018 r., dostępne pod adresem: <https://www.gov.uk/guidance/crown-court-digital-case-system-guidance> (dostęp: 21.12.2020); przyp. za: J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 12.

321 T. Kamiyama, N. Sugihara, M. Ishii, Japonia, odpowiedź z dnia 27 listopada 2020 r., pkt 12.

322 C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 15.

323 D. Ferrero, I. D'Anselmo, Włochy, Odpowiedź z dnia 18 grudnia 2020 r., pkt 15.

324 J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 15.

od spłaty których ucieka dany dłużnik, a procedura dostępna za jego pośrednictwem jest bardzo podobna do postępowań wspomnianych w pkt 4. Natomiast drugim można posługiwać się w sprawach roszczeń czynszowych bądź zaległości w spłacie długu hipotecznego.

6. Nowoczesne technologie a osoby z niepełnosprawnościami oraz tzw. osoby szczególnie wrażliwe

Nowoczesne technologie, a zwłaszcza te, które umożliwiają komunikację na odległość, mogą wymiennie zwiększyć dostęp do sądów. Naturalne wydaje się, że wymiar sprawiedliwości powinien w ten sposób właśnie „zbliżyć się” do osób, dla których udział w postępowaniu sądowym może z różnych powodów być wyjątkowo trudny.

Nie ma wątpliwości, że technologie umożliwiające np. zdalne składanie pism procesowych, uzyskiwanie informacji o sprawie czy zdalny udział w rozprawie stanowią ułatwienie dla osób z określonymi niepełnosprawnościami. Badania przedstawione w rozdziale drugim niniejszego raportu, pokazują jednak, iż cyfrowe narzędzia, by spełniać taką rolę, muszą zostać dodatkowo dostosowane do szczególnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami (np. osób niedowidzących).

Podobnie modernizacja wymiaru sprawiedliwości powinna pomóc osobom, dla których osobisty i fizyczny udział w rozprawie mógłby okazać się zbyt traumatyczny – tj. np. dzieciom, ofiarom przemocy seksualnej i innych poważnych zbrodni czy osobom, które wielokrotnie stanowiły cel bądź ofiarę danych przestępstw.

Potrzeby obu wymienionych powyżej grup zostały uregulowane w badanych państwach w sposób biegunowo odmienny.

Praktycznie w każdym z analizowanych państw, przede wszystkim w procedurze karnej, udział w rozprawie jest ułatwiany tzw. osobom szczególnie wrażliwym poprzez możliwość składania zeznań za pośrednictwem wideokonferencji (w Anglii i Walii możliwe jest również nagranie zeznań i późniejsze odtworzenie ich w sądzie)³²⁵. Jedyne wyjątek stanowią Włochy, gdzie

325 J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 29.

nowe technologie w żaden sposób nie są wykorzystywane w celu zmniejszenia stresu, który osoby z ww. grupy mogą odczuwać podczas uczestniczenia w rozprawie³²⁶.

Z drugiej strony, niestety, żaden z respondentów nie wskazał jakichkolwiek rozwiązań stosowanych w danym kraju w celu ułatwienia korzystania ze środków prawnych, do których niezbędna jest obsługa komputera.

7. Sztuczna inteligencja w służbie wymiaru sprawiedliwości

Pojęcie Sztucznej Inteligencji (dalej: SI) jest używane w niniejszym raporcie (jak i w ankietach przesłanych w toku procesu badawczego) bez dokładnego uszczegółowienia w sposób intencjonalny. Ma to na celu zakreślenie możliwie szerokiego zbioru technologii – od tych, które na podstawie gromadzonej bazy danych w sposób zautomatyzowany wykonują określone zadania, po programy pracujące w oparciu o algorytmy uczące – z których korzystają wymiary sprawiedliwości badanych państw. Poprzez brak kryteriów zawężających ten zbiór respondenci mogli zaprezentować szeroki wachlarz rozwiązań stosowanych w danym kraju.

Zdecydowana większość odpowiedzi nadesłanych przez respondentów wykazywała, iż wymiar sprawiedliwości w ich państwach wykorzystuje pewne narzędzia oparte na rozwiązaniach technologicznych, które w mniejszym lub większym stopniu można określić mianem Sztucznej Inteligencji. Wybrane przykłady zostały zaprezentowane poniżej, z podziałem na poszczególne państwa³²⁷.

Czechy

Czescy sędziowie mają dostęp do zaawansowanych narzędzi konwertujących mowę w tekst oraz do oprogramowania, które pomaga w efektywnym tworzeniu dokumentów sądowych³²⁸. Jednak, jak podkreślają respondenci, w praktyce sędziowie rzadko korzystają z tych możliwości³²⁹.

326 J. Dobry, Republika Czeska, odpowiedź z marca 2021 r., pkt 29.

327 Pełen zakres danych zebranych w tym zakresie dostępny jest na stronie Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka pod adresem: <https://www.hfhr.pl/publikacje/nowe-technologie-nowa-sprawiedliwosc/> (dostęp: 15.07.2021).

328 J. Dobry, Republika Czeska, odpowiedź z marca 2021 r., pkt 13.

329 Tamże.

Warto również odnotować, iż aktualnie w Czechach prowadzi się dyskusje na temat całkowitej bądź częściowej automatyzacji tych działań, które zwykle nie wymagają czynnika ludzkiego, jak gromadzenie opłat sądowych czy wydawanie zaświadczeń. Rozważana jest również możliwość automatyzacji niektórych decyzji sądów, np. wydawania nakazów zapłaty. Przyszłe zautomatyzowanie, w całości lub części, procesu anonimizacji akt sądów poprzez implementację odpowiednich programów jest także brane pod uwagę³³⁰.

Stany Zjednoczone

Amerykański Departament Sprawiedliwości stosuje działające w oparciu o SI programy służące do tworzenia tłumaczeń oraz transkrypcji podczas prac nad źródłami mającymi postać zapisów dźwięku lub obrazu. Dodatkowo Departament Sprawiedliwości wraz z Federalnym Biurem Śledczym (FBI) posługuje się narzędziami wykorzystującymi SI podczas prac śledczych, chodzi np. o narzędzia wykorzystujące dane biometryczne czy narzędzia funkcjonujące na podstawie tzw. big data, które służą wykrywaniu przestępstw finansowych³³¹.

Anglia i Walia

W pierwszej kolejności należy zaznaczyć, że obecny Lord Chief Justice powołał w 2019 r. nowe ciało doradcze, którego celem jest śledzenie najnowszych technologii wykorzystujących SI. Na jego czele zasiada prof. Richard Susskind³³².

Jedną z takich technologii są programy wykorzystujące uczenie maszynowe, używane w celu ułatwienia procesu przeglądu dokumentów do ujawnienia (faza postępowania, w której opracowany zostaje DRD – Disclosure Review Document). Działają one na bazie algorytmów „wytrenowanych” przez ekspertów prawnych w danej dziedzinie. Ponadto używanie kodowania predykcyjnego (kodowania z wyprzedzeniem) w celu ułatwienia procesu ujawniania dowodów w postaci dokumentów (dost. *disclosure proces*) oraz tworzenia

330 Tamże.

331 C. Koeleveld, Stany Zjednoczone, odpowiedź z dnia 15 grudnia 2020 r., pkt 14.

332 Courts and Tribunals Judiciary, *Lord Chief Justice Sets up Advisory Group on Artificial Intelligence*, 4 marca 2019 r., <https://www.judiciary.uk/announcements/lord-chief-justice-sets-up-advisory-group-on-artificial-intelligence/> (dostęp: 4.11.2020); przyp. za: Odpowiedź Anglia i Walia, pkt 14.

obszernych zestawień danych zostało zarekomendowane przez Sąd Najwyższy w 2016 r. w sprawie *Pyrrho Investments v MWB Property Ltd v BCA Trading*³³³.

SI w Anglii i Walii jest wykorzystywana również podczas tzw. elektronicznego wynajdywania (ang. – *e-discovery*). Jest to proces, w którym elektroniczne dane są identyfikowane, zbierane oraz przetwarzane przez proces uczenia maszynowego w odpowiedzi na żądanie dostarczenia dowodu (dosł. *evidence request*) złożone w procedurze karnej bądź cywilnej. Kodowanie predykcyjne wykorzystuje SI do uczenia się od ludzkich recenzentów, aby w przyszłości „wiedzieć”, które dokumenty będą najbardziej przydatne. Prawnicy obu stron w danym postępowaniu definiują spektrum działania elektronicznego wynajdywania, kolejno identyfikują i przechowują najbardziej przydatne informacje, a następnie wnoszą żądania w zakresie elektronicznego wynajdywania i podważają te strony przeciwnej. Ustalone w ten sposób granice są gromadzone, analizowane i formatowane na użytek sądu³³⁴.

Na marginesie warto również odnotować, że, jak wskazali respondenci, część radców prawnych oraz analityków pracujących dla firm prawnych bądź funduszy hedgingowych korzysta z programu „Premonition” (w tłum. – „Przeczućie”), który wykorzystuje SI do oszacowania szansy na wygranie przed sądem określonej sprawy³³⁵.

SI jest używana także przez angielskie i walijskie organy ścigania, np. policja miasta Durham od 2017 r. wykorzystuje algorytmy, które po przeanalizowaniu 34 różnych rodzajów danych, przypisują danej osobie status niskiego, umiarkowanego bądź wysokiego ryzyka ponownego popełnienia przestępstwa w ciągu następnych dwóch lat. Informacja ta jest następnie wykorzystywana przy podejmowaniu decyzji o ewentualnym zwolnieniu danej osoby, pozostawieniu jej w detencji bądź zakwalifikowania jej do lokalnego programu

333 D. Taylor, N. Osafo, *Artificial Intelligence in the Courtroom*, „Law Gazette” 9 kwietnia 2018 r., <https://www.lawgazette.co.uk/practice-points/artificial-intelligence-in-the-courtroom-/5065545.article> (dostęp: 17.12.2020); przyp. za: Odpowiedź Anglia i Walia, pkt 14.

334 J. Hill, *The Growth of E-Discovery*, „All About Law” 3 maja 2019 r., <https://www.allaboutlaw.co.uk/commercial-awareness/commercial-insights/the-growth-of-e-discovery-> (dostęp: 4.12.2020); przyp. za: J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 14.

335 Tamże.

rehabilitacyjnego³³⁶. Jednakże w 2018 r. funkcjonowanie przytaczanego programu zostało mocno zmienione, gdy zaobserwowano m.in., że wydawane przez niego oceny są dyskryminujące wobec osób mieszkających w uboższych rejonach³³⁷.

Policja Metropolitalna w Londynie korzysta z programu „NeoFace Live Facial Recognition”, który analizuje obrazy nagrywane przez kamery miejskie i zestawia je z obrazami osób figurujących na liście obserwowanych, wprowadzonej wcześniej do systemu. Program przeprowadza przede wszystkim szczegółową analizę struktur nagrywanych twarzy (m.in. odległość między oczami, kształt nosa, szczęki, ust) i w przypadku stwierdzenia zgodności z wizerunkiem osoby z ww. listy, automatycznie wysyła sygnał do funkcjonariuszy policji przebywających na danym obszarze. System przechowuje odpowiednie obrazy przez 31 dni bądź do zakończenia śledztwa lub postępowania sądowego. Zgodnie z deklaracjami, wizerunki osób, które nie uaktywniły ostrzeżenia, zostają natychmiastowo usunięte³³⁸. W tym miejscu warto jednak zauważyć, iż z podobnego systemu korzystała policja w Cardiff, m.in. podczas finału Ligi Mistrzów w 2017 r. Sąd Apelacyjny uznał jednak, iż wykorzystywana tam technologia automatycznego rozpoznawania twarzy stanowiła naruszenie art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, jako że funkcjonariusze policji mieli zbyt szerokie uprawnienia w zakresie sposobu aplikowania tychże rozwiązań. Sąd stwierdził również, że publiczny sektor bezpieczeństwa dopuścił się naruszeń, ponieważ nie przeprowadził szczegółowej analizy pod kątem ewentualnych „uprzedzeń” systemu względem osób różnej płci lub etniczności³³⁹.

- 336 *Technology and the Law Policy Commission – Algorithms in the Justice System*, “The Law Society” 27 czerwca 2019 r., <https://www.lawsociety.org.uk/campaigns/lawtech/guides/public-policy-technology-and-law-commission> (dostęp: 3.12.2020); przyp. za: J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 14.
- 337 M. Burgess, *UK Police Are Using AI to Inform Custodial Decisions – but it Could Be Discriminating against the Poor*, “Wired” 1 marca 2018 r., <https://www.wired.co.uk/article/police-ai-uk-durham-hart-checkpoint-algorithm-edit> (dostęp: 4.12.2020); przyp. za: J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 14.
- 338 Metropolitan Police, *Live Facial Recognition*, <https://www.met.police.uk/advice/advice-and-information/facial-recognition/live-facial-recognition/> (dostęp: 4.12.2020); przyp. za: J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 14.
- 339 D. Sabbagh, *South Wales Police Lose Landmark Facial Recognition Case*, “The Guardian” 11 sierpnia 2020 r., <https://www.theguardian.com/technology/2020/aug/11/south-wales-police-lose-landmark-facial-recognition-case> (dostęp: 4.12.2020); przyp. za: J. Robbins, J. Sherlock, Anglia i Walia, Odpowiedź z dnia 12 lutego 2021 r., pkt 14.

Hiszpania

Hiszpańskie sądy używają programu pod nazwą „Language Technologies”, który dzięki technologii opartej na SI pozwala na zautomatyzowane wykorzystywanie dużych ilości informacji zarówno ze źródeł tekstowych, jak i ustnych³⁴⁰. Ponadto organy wymiaru sprawiedliwości w Hiszpanii, korzystają z SI w celu profilowania danych obszarów geograficznych w ramach kryminalistycznych działań rozpoznawczych. Nie zostały one do tej pory oficjalnie ujawnione, pomimo to respondenci wymienili parę takich programów:

- „Eurocop”, który służy tworzeniu mapy ryzyka pod kątem możliwości wystąpienia działalności przestępczej w danej części miasta, o danej porze dnia;
- Predictive Police Patrolling (P3 – DDS), który używa algorytmu w celu kierowania policyjnych patroli do miejsca wskazanego na podstawie historycznych danych dotyczących aktywności kryminalnej na danym obszarze.

Holandia

W Holandii można zaobserwować szerokie wykorzystywanie rozwiązań opartych na SI. W praktyce niektóre z nich wywołały jednak, wydaje się uzasadnione, zastrzeżenia.

Poważne wątpliwości wystąpiły w związku z wykorzystywaniem modelu szacującego ryzyko nieuprawnionego ubiegania się o zasiłek dziecięcy. Jednym z czynników podwyższającym ryzyko, który został użyty w rzeczonym modelu, było podwójne obywatelstwo. W efekcie, algorytm zdecydowanie częściej wskazywał takie osoby jako niosące ze sobą większe ryzyko nieuprawnionego ubiegania się o zasiłek dziecięcy. Holenderski organ ochrony danych uznał takie działanie za dyskryminujące, a cała sprawa wywołała duże oburzenie społeczne. W konsekwencji, tamtejszy rząd w 2020 r. zrezygnował z korzystania z tej technologii.

Podobne zastrzeżenia wzbudził system „SYRI”. W lutym 2020 r. Agencja Ubezpieczeń Pracowniczych zaczęła wykorzystywać go do przewidywania potencjalnych oszustw związanych z pobieraniem określonych zasiłków.

340 F. Irurzun, Hiszpania, odpowiedź z dnia 10 lutego 2021 r., pkt 14.

Niestety, do „wytrenowania” algorytmów wykorzystano obszary zamieszka-
ne w większości przez osoby o pochodzeniu innym niż zachodnioeuropejskie.
W konsekwencji system „nauczył się”, iż osoby o niezachodnioeuropejskim
pochodzeniu dużo częściej popełniają tego rodzaju oszustwa. Z tego powo-
du, jeszcze w lutym 2020 r., korzystanie z systemu „SYRI” zostało zakazane
decyzją holenderskiego sądu.

Równie kontrowersyjne wydaje się także używanie przez holenderską policję
modeli oszacowujących ryzyko popełnienia przez daną osobę przestępstwa
z użyciem przemocy, których algorytmy bazują na takich czynnikach jak m.in.
uwarunkowania demograficzne czy socjoekonomiczne.

Holenderski wymiar sprawiedliwości testuje jednak również szereg rozwią-
zań wykorzystujących SI, których funkcje można ocenić pozytywnie. Tak np.
w 2020 r. holenderskie sądy rozpoczęły próby z programem służącym do auto-
matycznej anonimizacji wyroków sądowych. Natomiast w sądzie okręgowym
w Oost-Brabant zainicjowano pilotażowy program systemu, który pomaga
sędziom w przygotowywaniu wyroków w sprawach dotyczących wykroczeń
drogowych – algorytm wskazuje sędziemu podobne sprawy, w których zapadły
już sądowe decyzje, a także relewantne dla sprawy przepisy.

W Holandii działa również pionierski system wykorzystujący SI, który po prze-
analizowaniu danej sprawy doradza osobom podejrzewającym, iż padły ofiarą
przestępstwa internetowego, jaka ścieżka prawna będzie dla nich najbardziej
właściwa (czy zgłoszenie oszustwa internetowego, czy podjęcie kroków na
drodze postępowania cywilnego).

8. Podsumowanie

Powyższa analiza pozwala na postawienie wniosku, że w większości z bada-
nych przez nas państw proces cyfryzacji sądownictwa jest stosunkowo mało
zaawansowany. W żadnym z nich nie funkcjonują sądy w pełni online, w zna-
czeniu przyjętym w niniejszym raporcie, ani też nie są wykorzystywane na
szeroką skalę technologie oparte na tzw. sztucznej inteligencji. Pewnym
zaskoczeniem może być fakt, że nawet w Japonii, a więc państwie postrze-
ganym powszechnie jako jeden z liderów w dziedzinie rozwoju nowoczesnych
technologii, digitalizacja systemu wymiaru sprawiedliwości jest, jak na razie,
mocno ograniczona.

Pandemia COVID-19 wymusiła oczywiście na państwach wprowadzenie szerszych możliwości korzystania przez władzę sądowniczą z nowych technologii, zwłaszcza w celu rozpatrywania spraw na zdalnych posiedzeniach i rozprawach. W tym zakresie warto zauważyć, że w większości z badanych przez nas państw istnieje możliwość przeprowadzenia zdalnej rozprawy z wykorzystaniem technologii porozumiewania się na odległość (przy czym często dopuszczalność procedowania w tym trybie rozszerzono właśnie dopiero w trakcie pandemii). Jednocześnie jednak materia ta pozostaje w dużej mierze nieuregulowana przepisami prawa.

Ów brak regulacji jest szczególnie problematyczny w odniesieniu do takich kwestii, jak jawność postępowania, która przecież traktowana jest jako element prawa do sądu gwarantowanego w art. 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, ratyfikowanego przez wszystkie analizowane przez nas państwa. Nieunormowanych jest także wiele innych, wydawałoby się kluczowych, aspektów rozpraw zdalnych, jak wymogi co do miejsca pobytu uczestników, zasady procedowania w razie awarii technicznej czy środki zapewniające uczestnikom możliwość swobodnej i poufnej komunikacji z pełnomocnikami. Oczywiście, do pewnego stopnia kwestie te można rozwiązać poprzez stosowanie przepisów ogólnych, niemniej wydaje się, że pewne problemy ściśle związane z wykorzystywaniem nowych technologii do prowadzenia postępowań powinny zostać uregulowane przez ustawodawców bezpośrednio.

Mając dodatkowo na uwadze fakt, że w większości badanych przez nas państw nie doszło jeszcze do wydania przełomowych rozstrzygnięć sądowych odnoszących się *stricte* do wymogów rzetelności postępowań prowadzonych w trybie zdalnym, wciąż trudno jest mówić o ukształtowaniu się jakichś trwałych i spójnych standardów w omawianym tu zakresie. Niezależnie od tego przedstawiona wyżej analiza porównawcza może być pomocna w identyfikacji dobrych praktyk oraz formułowaniu postulatów pod adresem organów władzy. Warto tu przykładowo wskazać omawiane wyżej włoskie przepisy dotyczące poufności komunikacji między uczestnikiem postępowania a jego pełnomocnikiem czy hiszpańskie rozwiązania w zakresie jawności postępowań sądowych. Z całą pewnością godne odnotowania są także przyjęte w kilku z analizowanych państw rozwiązania dotyczące możliwości składania pism procesowych drogą elektroniczną. Za dobrą praktykę z pewnością można też uznać przeprowadzanie w niektórych państwach europejskich szkoleń oraz stworzenie poradników dla sędziów na temat korzystania z nowych technologii, na którą to potrzebę zwracamy także uwagę w części raportu dotyczącej sytuacji w Polsce.

Można także zidentyfikować takie obszary, w których tego typu dobrych praktyk po prostu brakuje. Na pierwszy plan wysuwa się tu kwestia zapewnienia dostępu do sądu osobom wykluczonym cyfrowo. Jedynie do pewnego stopnia brak przepisów i systemowych rozwiązań w tym zakresie może tłumaczyć fakt, że w większości przypadków zdalny tryb procedowania, przynajmniej dla osób występujących bez profesjonalnego pełnomocnika, nie jest obowiązkowy. Wydaje się bowiem, że w pewnych przypadkach, zwłaszcza w realiach pandemicznych, ten tryb postępowania może być *de facto* jedyną drogą, za pomocą której jednostka będzie w stanie skorzystać ze swojego prawa do sądu i istotne byłoby zapewnienie także takim osobom, które nie mają możliwości korzystania z komputera lub Internetu lub wystarczających umiejętności w tym obszarze, odpowiedniego wsparcia. Żaden z naszych respondentów nie potrafił wskazać konkretnych rozwiązań, za pomocą których przebieg zdalnego postępowania sądowego można dostosować do szczególnych potrzeb osób z niepełnosprawnością, a warto podkreślić, że obowiązek wdrożenia tego typu mechanizmów może wynikać m.in. z art. 14 ust. 2 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych.

VIII.

**Sądownictwo w Polsce
a nowe technologie –
początek drogi czy
przystanek na drodze
do cyfryzacji?**

Szczególna uwaga w ramach niniejszego opracowania zostanie zwrócona w kierunku rozwiązań polskich. Analiza ta zostanie przeprowadzona na kilku poziomach. W pierwszej kolejności zaprezentowane zostaną uwarunkowania konstytucyjne związane z prawem do sądu. Będą one wprowadzeniem do przedstawienia regulacji ustawowych, które obowiązują obecnie w Polsce, a także drogi do ich wprowadzenia przez ustawodawcę. Wspomniane rozważania o stanie prawnym zostaną uzupełnione analizą aspektów praktycznych. W jej ramach zaprezentowane zostaną informacje o funkcjonowaniu rozpraw zdalnych w dobie pandemii w polskich sądach powszechnych oraz opinie praktyków – adwokatów, radców prawnych, prokuratorów oraz sędziów na temat stanu wdrożenia rozwiązań opartych na nowych technologiach.

1. Cyfryzacja sądownictwa w Polsce – aspekty konstytucyjne

Reformy związane z cyfryzacją sądownictwa muszą niewątpliwie odpowiadać standardom konstytucyjnym. Istotne jest tu zwłaszcza przestrzeganie zasad wynikających z konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45), przepisów ustrojowych dotyczących ustroju sądownictwa i statusu sędziego (art. 173-182), jak również zasady demokratycznego państwa prawnego (art. 2), z której wynika wiele istotnych wymogów w zakresie tworzenia prawa oraz jego jakości.

W pierwszej kolejności należy podkreślić, że zmiany w organizacji sądownictwa, a cyfryzacja niewątpliwie wiązałaby się z takimi zmianami, powinny być wprowadzane w drodze ustawy. Wynika to nie tylko z ogólnych zasad systemu źródeł prawa, ale i z art. 176 ust. 2 Konstytucji, zgodnie z którym „Ustrój i właściwość sądów oraz postępowanie przed sądami określają ustawy”. Kwestia ta może się wydawać oczywista, niemniej praktyka okresu pandemii, opisana w rozdziale VIII.3., pokazuje, że wcale tak być nie musi i wobec nieuregulowania w ustawie wielu aspektów przeprowadzania rozpraw zdalnych czy zdalnego komunikowania się z sądem, materie te stały się przedmiotem wewnętrznych zarządzeń wydawanych przez organy poszczególnych sądów. Taka sytuacja stanowi zagrożenie dla pewności prawa i równości wobec prawa, gdyż prowadzi do znaczącego zróżnicowania zasad obowiązujących w sądach na terenie kraju. Należy więc podkreślić, że tron regulacji dotyczących cyfryzacji sądownictwa powinien znajdować się w ustawie, a jedynie pewne kwestie czysto techniczne mogłyby zostać ujęte w rozporządzeniu. Z kolei akty wewnętrzne, takie jak zarządzenia prezesów sądów, powinny zawierać normy adresowane wyłącznie do pracowników sądów

i w żadnym razie nie mogą wkraczać w sferę zastrzeżoną dla aktów źródeł prawa powszechnie obowiązującego.

Przy tworzeniu i uchwalaniu reform systemu sądownictwa ważne jest również przestrzeganie standardów rzetelnego procesu legislacyjnego. Tego rodzaju zmiany nie mogą być więc uchwalane w pośpiechu, lecz powinny być poprzedzone odpowiednimi konsultacjami, analizami i oceną skutków ich wprowadzenia. W tym kontekście ważne jest zbadanie zarówno technicznych aspektów wdrażanych reform, jak i ich wpływu na dostęp do sądu, w tym zwłaszcza w odniesieniu do osób „wykluczonych cyfrowo”.

Oczywiście, proces cyfryzacji sądownictwa musi także w pełni odpowiadać standardom wywodzonym z art. 45 ust. 1 Konstytucji. W tym kontekście standardy konstytucyjne w dużym zakresie pokrywają się z omówionymi w dalszej części raportu standardami wynikającymi z prawa międzynarodowego. Zostaną one zatem omówione jedynie skrótowo.

Zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego „konstytucyjne prawo do sądu obejmuje w szczególności: 1) prawo do uruchomienia postępowania sądowego, 2) prawo do odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej, zgodnie z zasadami sprawiedliwości, jawności i dwuinstancyjności, 3) prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia, 4) prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów sądowych”³⁴¹. Jak już wskazano w części poświęconej standardom międzynarodowym, nie wydaje się, by cyfryzacja sądownictwa wiązała się ze szczególnymi zagrożeniami dla niezawisłości sędziów. Podobnie wprowadzenie do sądów nowoczesnych technologii nie oddziaływałoby negatywnie także na „prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia”. W dalszej analizie skupimy się zatem na dwóch pierwszych komponentach konstytucyjnego prawa do sądu.

Jeśli chodzi o prawo dostępu do sądu, rozumiane jako „możliwość uruchomienia stosownej procedury jurysdykcyjnej”³⁴², Trybunał Konstytucyjny podkreślał, że może ono zostać naruszone nie tylko w razie formalnego zamknięcia drogi sądowej, ale także i wówczas, gdy przepisy prawne ustanowią nadmierne bariery, utrudnienia w dostępie do wymiaru sprawiedliwości – przykładem mogą tu być choćby zbyt wysokie opłaty sądowe³⁴³. Cyfryzacja postępowań

341 Wyrok TK z 18 marca 2014 r., sygn. akt SK 53/12.

342 Wyrok TK z 2 października 2013 r., sygn. akt SK 10/13.

343 Zob. np. wyrok TK z 15 kwietnia 2014 r., sygn. akt SK 12/13.

sądowych musi być zatem prowadzona w taki sposób, by nie doprowadzić do wykreowania nowych, „technicznych” przeszkód w dostępie do sądu. Jak jednak wskazano w dalszej części raportu, nie można oczywiście zakładać, że szersze wykorzystywanie przez sądy nowoczesnych technologii będzie miało jednoznacznie negatywny wpływ na poszanowanie prawa jednostki do sądu. Wręcz przeciwnie, w wielu przypadkach może ono wyrzucić skutki pozytywne, usprawniając komunikację stron z sądem czy, poprzez organizację rozpraw zdalnych, umożliwić stronom łatwiejszy udział w postępowaniu bez konieczności stawiania w budynku sądu czy wręcz w ogóle umożliwić kontynuowanie procesu, gdy np. z powodu pandemii przeprowadzenie postępowania w sposób tradycyjny byłoby niemożliwe.

Reformy sądownictwa nie mogą jednak prowadzić do pozbawienia dostępu do sądu osób „cyfrowo wykluczonych”. Ustawodawca ma zatem obowiązek wprowadzić odpowiednie rozwiązania, za pomocą których osoby takie uzyskają np. pomoc prawną ze strony pełnomocnika z urzędu czy też inną odpowiednią pomoc przy składaniu pism procesowych drogą elektroniczną i przy udziale w rozprawie *online*. W tym zakresie warto zauważyć, że w swoim orzecznictwie TK zwracał uwagę na konstytucyjny obowiązek zapewnienia przez państwo pomocy dla stron postępowania, które nie są w stanie ponieść kosztów związanych z zatrudnieniem profesjonalnego pełnomocnika: „Dostęp do sądu musi być zagwarantowany z uwzględnieniem konstytucyjnej zasady równości wobec prawa, która zakazuje dyskryminowania z jakiegokolwiek przyczyny, w tym z przyczyny majątkowej. Jak zwraca się uwagę w piśmiennictwie, pomoc prawna na gruncie Konstytucji może być traktowana również jako element realizacji prawa do zabezpieczenia społecznego wynikającego z art. 67 Konstytucji. Jako formę realizacji tego prawa ustawodawca może potraktować również pomoc prawną (zob. G. Rząsa, *Konstytucyjne aspekty pomocy prawnej udzielanej osobom ubogim*, „Przegląd Legislacyjny”, z. 3-4/2005)”³⁴⁴. W naszej ocenie, te same argumenty przemawiają za istnieniem konstytucyjnego obowiązku zapewnienia przez władze pomocy w dostępie do sądu osobom „cyfrowo wykluczonym”. Obowiązek ten wzmacnia dodatkowo treść art. 77 ust. 1 Konstytucji, zgodnie z którym „Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw”. Jak trafnie wskazuje się w doktrynie, przepis ten nakłada na ustawodawcę nie tylko negatywny obowiązek nieuchwalania ustaw bezpośrednio wyłączających drogę sądową w przypadku naruszenia wolności lub praw, ale i obowiązek pozytywny „polegający na udzieleniu

344 Wyrok TK z 16 czerwca 2008 r., sygn. akt P 37/07.

osobie, której prawa zostały naruszone ochrony przez sąd w postępowaniu sądowym. Konieczne jest zatem takie ukształtowanie tego postępowania, które umożliwi stwierdzenie, rozpoznanie i ocenę naruszenia”³⁴⁵. Jeżeli więc ustawodawca zdecydowałby się na wprowadzenie daleko idącej cyfryzacji postępowań sądowych, to w świetle art. 77 ust. 1 Konstytucji powinien także podjąć dodatkowe działania w celu niedopuszczenia do pozbawienia osób wykluczonych cyfrowo drogi sądowej.

W zakresie prawa do rzetelnego postępowania sądowego należy zwrócić uwagę, że zgodnie z orzecznictwem TK pojęcie to „nie ma ściśle sprecyzowanego znaczenia”, niemniej wynikają z niego trzy podstawowe gwarancje: prawo do bycia wysłuchanym, „obowiązek ujawniania w sposób czytelny motywów rozstrzygnięcia, co ma zapobiegać jego dowolności i arbitralności” oraz „zapewnienie uczestnikowi postępowania przewidywalności jego przebiegu”³⁴⁶. Prawo do bycia wysłuchanym zakłada m.in., że „Jednostka musi uzyskać w szczególności możliwość przedstawienia swoich racji oraz zgłaszania wniosków dowodowych. Istotny element sprawiedliwej procedury sądowej stanowi prawo strony do osobistego udziału w czynnościach procesowych”³⁴⁷. Postępowanie prowadzone w sposób zdalny z dużym prawdopodobieństwem może realizować standard konstytucyjny w tym zakresie. Nie wydaje się bowiem, by pojęcie „osobistego udziału w czynnościach procesowych” było ograniczone wyłącznie do fizycznego udziału w rozprawie poprzez obecność na sali sądowej. Jeżeli w postępowaniu prowadzonym z wykorzystaniem środków porozumiewania się na odległość zapewniono by stronie realny udział w postępowaniu poprzez umożliwienie jej zabierania głosu, zadawania pytań świadkom i biegłym itd., to trudno byłoby mówić o naruszeniu prawa do wystuchania. Mimo to wydaje się, podobnie jak w kontekście orzecznictwa ETPC, że w przypadku pewnych kategorii spraw sam udział zdalny mógłby być niewystarczający i konieczne byłoby zapewnienie możliwości bezpośredniego kontaktu uczestnika z sądem. Istotne byłoby to zwłaszcza w przypadku postępowań dotyczących umieszczenia w zakładach zamkniętych oraz kontynuacji pobytu w nich³⁴⁸.

Omawiając standardy rzetelności, należy także zwrócić uwagę, podobnie jak w kontekście standardów międzynarodowych, na pewne odmienności między

345 M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 77 Konstytucji* [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, red. P. Tuleja, LEX/el. 2021.

346 Wyrok z dnia 20 listopada 2007 r., sygn. akt SK 57/05.

347 Wyrok TK z 28 czerwca 2016 r., sygn. akt K 31/15.

348 Na temat standardów obowiązujących w tego typu postępowaniach zob. K 31/15 (cyt. wyżej) oraz wyrok TK z 22 marca 2017 r., sygn. akt SK 13/14.

postępowaniem karnym (które powinno być oceniane przez pryzmat art. 45 ust. 1 Konstytucji odczytywanego łącznie z art. 42 Konstytucji) oraz innymi rodzajami postępowań. Konieczność zapewnienia oskarżonemu prawa do obrony może utrudnić przeprowadzanie rozpraw karnych w formie zdalnej, jeśli łączyłoby się to np. z utrudnieniem w komunikowaniu się między oskarżonym a jego obrońcą³⁴⁹.

Warto także zwrócić uwagę na to, że, jak już wskazano, z prawa do sprawiedliwego postępowania sądowego TK wywodzi także obowiązek zapewnienia przewidywalności postępowania. Jak wskazuje się w doktrynie, przewidywalność tę „odnosić należy do tego, aby istniały czytelne, z góry określone i mające zastosowanie w poszczególnych postępowaniach reguły ich prowadzenia od początku aż do ich zakończenia”³⁵⁰. Zasada ta ma oczywiście znaczenie także w kontekście cyfryzacji postępowań – wynika z niej bowiem, że reguły prowadzenia postępowania w sposób zdalny powinny zostać unormowane w sposób jasny i czytelny na poziomie ustawy. Sytuacja, w której takich reguł brakuje, a wszelkie luki prawne muszą być uzupełniane poprzez zarządzenia poszczególnych prezesów sądów lub też decyzje procesowe sądów prowadzących konkretne postępowania, z całą pewnością nie sprzyja bowiem przewidywalności.

Jak już wielokrotnie wskazywaliśmy w niniejszym raporcie, postępowania cyfrowe wiążą się także z pewnymi problemami, jeśli chodzi o realizację standardu jawności. Zgodnie z art. 45 Konstytucji, każdy ma prawo do jawnego rozpoznania sprawy, a wyłączenie jawności rozprawy jest dopuszczalne jedynie „ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny”. Abstrahując od tego, na ile dopuszczalne byłoby wprowadzenie pewnych ograniczeń jawności w realiach walki z pandemią koronawirusa, należy podkreślić, że co do zasady także w przypadku rozpraw zdalnych jawność powinna zostać zapewniona. Oczywiście, dopuszczalne jest wprowadzanie pewnych ograniczeń w tym zakresie – w doktrynie wskazuje się m.in., że „art. 45 ust. 2 zd. 1 pozwala w pewnym zakresie na załatwianie spraw na posiedzeniach niejawnych, przy czym *in concreto* trzeba tu brać pod uwagę charakter sprawy, jej przedmiot i zakres kognicji sądu przy jej

349 Na temat znaczenia zapewnienia podejrzanemu/oskarżonemu możliwości kontaktu z obrońcą TK wypowiedział się m.in. w wyroku z 11 grudnia 2012 r. (sygn. akt K 37/11).

350 P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 45 Konstytucji*, w: M. Safjan, L. Bosek, *Konstytucja RP*, t. I, Legalis 2016/el.

załatwianiu, a także etap jej załatwiania”³⁵¹. Niemniej niedopuszczalne byłoby przyjęcie rozwiązania, w którym każde postępowanie zdalne, niezależnie od jego przedmiotu, byłoby prowadzone bez możliwości obserwowania go przez publiczność. Konieczne jest więc wprowadzenie odpowiednich rozwiązań, najlepiej w przepisach prawa powszechnie obowiązującego (zob. wyżej) w tym zakresie. Jak wskazano w części raportu poświęconej standardom międzynarodowym, rozwiązania służące realizacji zasady jawności muszą jednak uwzględniać także inne zasady i wartości, w tym m.in. prywatność uczestników postępowania.

Konstytucyjne prawo do sądu gwarantuje również prawo do „rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki”. W tym zakresie można dostrzec potencjalnie pozytywny wpływ cyfryzacji poprzez m.in. wprowadzenie ułatwień w komunikowaniu się stron z sądem³⁵², brak konieczności osobistego stawiennictwa w budynku sądu, możliwość bardziej elastycznego wyznaczania terminów posiedzeń czy możliwość kontynuowania postępowania w sytuacji, gdy nie dałoby się go prowadzić w sposób tradycyjny (np. w czasie pandemii). Pewnym zagrożeniem dla sprawności postępowania mogą być ewentualne awarie techniczne uniemożliwiające rozpoczęcie lub kontynuowanie rozprawy zdalnej. Konieczne jest więc wprowadzenie odpowiednich rozwiązań technicznych minimalizujących ryzyko wystąpienia podobnych problemów, jak również uregulowanie w przepisach procedury postępowania w razie awarii. Warto ponadto zwrócić uwagę na fakt, że cyfryzacja postępowań oraz organizowanie rozpraw zdalnych jako jeden z jej przejawów, mogą także prowadzić do ingerencji w prywatność uczestników postępowania i świadków. Sytuacja taka może nastąpić w szczególności wówczas, gdy przesłuchiwany zdalnie świadek przebywa w swoim mieszkaniu, ujawniając tym samym przed sądem warunki, w których mieszka, a może nawet i pewne aspekty swego życia rodzinnego. Zakres tej ingerencji może dodatkowo zwiększyć fakt transmisji rozprawy w Internecie w celu zapewnienia realizacji zasady jawności. Konieczne byłoby więc wprowadzenie pewnych zabezpieczeń, np. poprzez uregulowanie, w jakim miejscu powinien przebywać świadek składający zeznania za pomocą narzędzi służących do porozumiewania się na odległość.

351 Tamże.

352 Por. P. Pietrasz, *5. Prawne determinanty informatyzacji postępowania sądowoadministracyjnego*, [w:] *Informatyzacja polskiego postępowania przed sądami administracyjnymi a jego zasady ogólne*, LEX/el. 2020.

2. Przyspieszona ewolucja czy już rewolucja? Nowe technologie – rozwiązania trwałe i tymczasowe w Polsce

2.1. Wstęp

Pandemia COVID-19 w znacznym stopniu przyspieszyła wprowadzenie narzędzi umożliwiających dostęp online do sądu w Polsce. Niektóre rozwiązania zostały przyjęte przez ustawodawcę jedynie z myślą o czasach epidemii, inne w zamiarze prawodawcy powinny na stałe stać się częścią procedur sądowych. W poniższym rozdziale prezentujemy obie te grupy.

Punktem wyjścia niniejszej analizy są jednak przepisy, które obowiązywały przed marcem 2020 r., ponieważ to ich kształt determinował w znacznym zakresie późniejsze działania ustawodawcy, a także problemy, z którymi na początku pandemii konfrontowali się zarówno prawnicy, jak i strony postępowań.

2.2. Zdalne postępowanie sądowe

a. Postępowanie karne

Rozwiązania sprzed marca 2020 r.

W procesie karnym od wielu lat, w ściśle określonych przez ustawodawcę przypadkach, możliwy jest udział w postępowaniu w formie wideokonferencji. W postępowaniu przyspieszonym w ten sposób ma prawo wziąć udział sprawca oraz jego obrońca, który przebywa w tym samym miejscu, co jego klient³⁵³. Podobnie w miejscu pobytu sprawcy w rozprawie uczestniczy tłumacz³⁵⁴, gdy zachodzi konieczność jego obecności³⁵⁵. Ponadto podczas czynności przeprowadzonych za pośrednictwem wideokonferencji na miejscu obecny jest referendarz sądowy lub asystent sędziego zatrudniony w sądzie, w którego okręgu przebywa sprawca³⁵⁶. Uczestnicy postępowania w takim wypadku

353 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 30 z późn. zm.), art. 517 § 2c.

354 Tamże, art. 517b § 2d.

355 Tamże, art. 204 § 1 – tj. jeżeli osoba przestuchiwana jest głucha lub niema oraz nie wystarcza porozumiewanie się z nią pisemnie bądź osoba przestuchiwana nie włada językiem polskim.

356 Tamże, art. 517b § 2b.

składają wnioski bądź oświadczenia w formie ustnej do protokołu, a pisma procesowe oskarżonego, jeżeli nie mogły zostać wcześniej dostarczone do sądu, mogą zostać odczytane na głos³⁵⁷. Możliwość ta została wprowadzona do polskiego porządku prawnego w 2011 r. przede wszystkim w celu usprawnienia procedowania w sprawach dotyczących chuligaństwa stadionowego. Uzasadnieniem tego rozwiązania był aspekt czasowy i fakt, że sprawa może zostać rozstrzygnięta natychmiast, jeszcze nawet na danym obiekcie sportowym, a sędzia nie musi stawiać się na stadionie³⁵⁸.

Zwykłe postępowanie karne przewiduje możliwość uczestnictwa świadków³⁵⁹, biegłych czy tłumaczy³⁶⁰ we właściwych czynnościach sądowych w formie wideokonferencji. W zdalnym przesłuchaniu świadka za pośrednictwem równoczesnego przekazu obrazu i dźwięku w miejscu przebywania świadka udział biorą również inne podmioty³⁶¹, m.in. referendarz sądowy czy też urzędnik zatrudniony w danym sądzie. Na podmioty te nałożone są jednak wyłącznie obowiązki o charakterze materialno-technicznym, jak zapewnienie prawidłowości przekazu czy też sprawdzenie tożsamości świadka³⁶², ponieważ czynności prowadzi organ prowadzący postępowanie główne.

Regulacje wprowadzone po wybuchu pandemii COVID-19

Jedną z najbardziej kontrowersyjnych zmian legislacyjnych wdrożonych w związku z pandemią było wprowadzenie nowego trybu przeprowadzenia posiedzenia w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania. Na

357 Tamże, art. 517 ea.

358 K. Eichstaedt [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego: Komentarz aktualizowany*, t. 2: Art. 425-673, red. Nauk. D. Świecki, LEX/el.2021, art. 517(b).

359 Kodeks postępowania karnego, art. 177 § 1a.

360 Tamże, art. 197 § 3 i 204 § 3.

361 Warto zwrócić uwagę, iż ustawą z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. z 2020 r. poz. 1086), a więc już **po wybuchu pandemii COVID-19**, do grona podmiotów, na których mogą spoczywać wskazane obowiązki o charakterze materialno-technicznym dodano funkcjonariuszy Służby Więziennej – jeżeli świadek przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym – oraz urzędników konsularnych – jeżeli świadek jest obywatelem polskim przebywającym zagranicą.

362 L.K. Paprzycki [w:] J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1: *Komentarz do art. 1-424 K.P.K.*, Warszawa 2015, art. 177.

podstawie nowelizacji z dnia 19 czerwca 2020 r.³⁶³ w Kodeksie postępowania karnego istnieje możliwość odstąpienia od przymusowego doprowadzenia podejrzanego do sądu i w konsekwencji przeprowadzenia zdalnego posiedzenia aresztowego³⁶⁴. Podejrzanym składa w takim wypadku wyjaśnienia w formie wideokonferencji w miejscu, w którym przebywa. W czynności tej towarzyszy mu referendarz sądowy bądź asystent sędziego lub funkcjonariusz Służby Więziennej, jeżeli podejrzanym przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym. Co do zasady obrońca bierze udział w tego rodzaju posiedzeniu w miejscu przebywania podejrzanego, ale może również wybrać stawienie się w budynku sądu. Warto jednak dodać, że obrońca może zostać zobowiązany przez sąd do obecności w sądzie, jeżeli jest to konieczne dla przeprowadzenia posiedzenia przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania danej osoby. Jeżeli obrońca i oskarżony znajdują się w różnych miejscach, aby zapewnić im kontakt, zarządzana jest przerwa, podczas której mogą odbyć rozmowę telefoniczną. Jednakże gdyby zarządzenie takiej przerwy groziło nierozstrzygnięciem wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania przed upływem ustawowego terminu bądź mogłoby zakłócić przebieg posiedzenia, to sąd jej nie zarządza. Przyjęte rozwiązanie ustawowe budzi poważne zastrzeżenia co do zgodności z Konstytucją, Europejską Konwencją Praw Człowieka oraz unijnymi dyrektywami w sprawach karnych. Ustawodawca jasno bowiem przesądził, iż przeprowadzenie posiedzenia przed upływem terminu stanowi priorytet, a prawa podejrzanego, w tym prawo do obrony, mają znaczenie drugorzędne³⁶⁵. Szczególnie warto zwrócić uwagę na orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, których lektura przekonuje, iż wymóg płynący z art. 5 § 3 Konwencji³⁶⁶ wiąże się z fizyczną obecnością osoby zatrzymanej przed sądem³⁶⁷.

363 Ustawa z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz. U. poz. 1086 z późn. zm.).

364 Kodeks postępowania karnego, art. 250 § 3b–3h.

365 Zob. M. Gutowski, P. Kardas, *Epidemia a digitalizacja działalności prawniczej – czyli o pożytkach i szkodach przyspieszonej cyfryzacji polskiego wymiaru sprawiedliwości*, <https://palestra.pl/pl/e-palestra/16/2020/epidemia-a-digitalizacja-dzialalnosci-prawniczej-czyli-o-pozytkach-i-szkodach-przyspieszonej-cyfryzacji-polskiego-wymiaru-sprawiedliwosci> (dostęp: 1.02.2021).

366 Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

367 Zob. np.: Wyrok ETPC z dnia 29 marca 2010 r. w sprawie *Medvedyev i inni p. Francji*, nr skargi 3394/03.

Na mocy wspomnianej nowelizacji do porządku prawnego wprowadzona została również specyficzna forma rozprawy, która odbywa się równocześnie w dwóch miejscach – na sali rozpraw oraz poza nią. Należy podkreślić, iż możliwość przeprowadzenia całej rozprawy w sposób zdalny stanowi nowość w polskiej procedurze karnej³⁶⁸. W takim wypadku kontakt między stronami utrzymywany jest za pomocą urządzeń umożliwiających jednoczesny przekaz obrazu i dźwięku³⁶⁹. W formie wideokonferencji możliwe jest uczestnictwo oskarżonego, oskarżyciela posiłkowego albo oskarżyciela prywatnego, jeżeli są oni pozbawieni wolności. To właśnie ten odnoszący się do miejsca przebywania uczestnika postępowania wymóg jest podstawową różnicą pomiędzy e-rozprawami w sprawach karnych, a tymi w sprawach cywilnych³⁷⁰. W takiej rozprawie, w miejscu pobytu oskarżonego, oskarżyciela posiłkowego bądź oskarżyciela prywatnego (a więc w Zakładzie Karnym lub Areszcie Śledczym), bierze udział referendarz sądowy lub asystent sędziego, a jeśli istnieje taka potrzeba również tłumacz. Warto jednak zauważyć, iż jedynie obrońca oskarżonego może uczestniczyć w rozprawie prowadzonej w trybie zdalnym w miejscu przebywania oskarżonego. Z takiej możliwości nie może skorzystać pełnomocnik oskarżyciela posiłkowego bądź prywatnego. W ich wypadku występuje konieczność stawienia się na sali rozpraw³⁷¹. Prokurator ma prawo uczestniczenia w rozprawie w omawianym trybie na swój własny wniosek.

Kontakt pomiędzy obrońcą a oskarżonym, jeżeli przebywają w różnych miejscach, jest możliwy w trakcie zarządzanej na ich wniosek przerwy, w formie kontaktu telefonicznego. W tym kontekście poważne zastrzeżenia budzi regulacja, zgodnie z którą sąd może odmówić zarządzenia takiej przerwy, jeżeli „złożenie wniosku w sposób oczywisty nie służy realizacji prawa do obrony, a w szczególności zmierza do zakłócenia lub nieuzasadnionego przedłużenia rozprawy”³⁷².

368 Ł. Brzozowski, *Udział prokuratora w rozprawie i posiedzeniu zdalnym*, Prokuratura i Prawo 3/2021, s. 33.

369 Kodeks postępowania karnego, art. 374 § 3 - 9.

370 Należy również zauważyć, iż mocą przytaczanej powyżej ustawy z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (art. 83), na czas trwania zagrożenia epidemicznego bądź epidemii, wprowadzono możliwość zarządzania przez przewodniczących, aby strony, obrońcy lub pełnomocnicy brali udział w rozprawie za pośrednictwem wideokonferencji przebywając w innym pomieszczeniu bądź pomieszczeniach sądu. To tymczasowe rozwiązanie, zasługuje z pewnością na odnotowanie jako specyficzna forma „rozprawy zdalnej” podczas której uczestnicy, choć stawiają się w tym samym sądzie to fizycznie znajdują się w odmiennych miejscach w toku rozprawy.

371 D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego*, art. 374.

372 Kodeks postępowania karnego, art. 374 § 7.

Zgodnie z uzasadnieniem opisywana nowelizacja miała na celu „(...) poszerzenie możliwości zdalnego przeprowadzania wybranych czynności postępowania karnego, co służyć będzie zwiększeniu jego szybkości, zmniejszeniu kosztów i uciążliwości ponoszonych przez uczestników procesu w związku z koniecznością stawiennictwa w sądzie, a równocześnie stworzy możliwości ograniczenia zagrożeń wynikających ze stanu epidemii dla osób uczestniczących w tych czynnościach w charakterze organu procesowego lub uczestnika”³⁷³. Regulacja ta budziła także poważne zastrzeżenia akademików i praktyków dotyczące m.in. możliwości zachowania standardów wyznaczanych zasadą bezpośredniości oraz kontradyktoryjności. Podnoszono również wątpliwości co do skuteczności prawa do obrony oraz spełnienia postulatu „równości broni” w sytuacji, gdy np. oskarżyciel znajduje się na sali sądowej³⁷⁴, a obrońca w miejscu przebywania oskarżonego³⁷⁵. Helsińska Fundacja Praw Człowieka wskazywała³⁷⁶, iż regulacje wprowadzane wspomnianą nowelą bezpośrednio naruszają dyrektywę o dostępie do adwokata³⁷⁷ – w szczególności ze względu na dyskrecjonalny charakter decyzji sądu w przedmiocie kontaktu z obrońcą oraz miejsca przebywania obrońcy, a także brak zagwarantowania bezwzględnej poufności kontaktu na linii klient – adwokat.

Dodatkowo należy pochylić się nad relacją pomiędzy stosowaniem trybu zdalnego w postępowaniu karnym a zasadą bezpośredniości. W doktrynie znaleźć można pogląd, że opisywana powyżej forma prowadzenia rozprawy nie ogranicza zasady bezpośredniości, a jedynie utrudnia realizację prawa do obrony³⁷⁸. Opiera się on na przekonaniu, iż poprzez bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku sąd widzi, słyszy oraz ma możliwość obserwowania zachowania danej osoby. Odbiór zachowania przez sąd ma być więc taki sam, jak podczas bezpośredniego kontaktu³⁷⁹. Przekonanie to nie bierze jednak pod uwagę technicznych warunków występujących w praktyce sądów ani psychologicznych aspektów,

373 Druk sejmowy nr 382, Sejm VIII kadencji, s. 25.

374 C. Kulesza [w:] K. Dudka, M. Janicz, C. Kulesza, J. Matras, H. Paluszkiwicz, B. Skowron, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. II, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 374.

375 A. Świątłowski [w:] Z. Brodzisz i in., *Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2020, s. 1337.

376 Skarga dostępna pod adresem: https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/06/Pismo-upuzelniajace-skarge-do-KE_skan.pdf (dostęp: 1.02.2021).

377 Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności oraz prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności.

378 D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego*, art. 374.

379 Tamże.

jakie mogą wiązać się z uczestnictwem jednej ze stron w postępowaniu zdalnym, z ośrodka detencyjnego. Dlatego, zdaniem Fundacji, szersze wykorzystanie trybu zdalnego w procedurze karnej może budzić poważne zastrzeżenia również pod kątem spełniania postulatu bezpośredniości.

Charakter tymczasowy³⁸⁰ ma natomiast regulacja umożliwiająca przeprowadzanie posiedzeń sądów penitencjarnych³⁸¹ z udziałem skazanego pozbawionego wolności za pośrednictwem wideokonferencji. Jej czas obowiązywania ograniczony jest do okresu stanu zagrożenia epidemiologicznego bądź stanu epidemii. Posiedzenia penitencjarne odbywają się w formie ustnej³⁸², w obecności przedstawiciela administracji zakładu karnego lub aresztu śledczego. Z badań prowadzonych przez Fundację wynika, iż sądy penitencjarne bardzo chętnie korzystają z tego rozwiązania³⁸³. W konsekwencji pojawiać zaczęły się propozycje wprowadzenia go na stałe do Kodeksu karnego wykonawczego³⁸⁴.

b. Postępowanie cywilne

Rozwiązania sprzed marca 2020 r.

Już u progu pandemii Kodeks postępowania cywilnego przewidywał w szerszym zakresie możliwość odejścia od zasady bezpośredniości i przeprowadzenia postępowania sądowego w trybie zdalnym. Dotyczyło to sytuacji, w której czynności sądowe musiałyby być wykonane w innym miejscu bądź, gdy odbycie posiedzenia poza budynkiem sądu ułatwiłoby rozpoznanie sprawy lub prowadziłoby do znacznego ograniczenia kosztów sądowych³⁸⁵. W razie prowadzenia posiedzenia jawnego na odległość uczestnicy muszą jednak przebywać

380 Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (t.j. Dz. U. poz. 1842 z późn. zm.), art.14f.

381 Tego rodzaju posiedzenia dotyczą np. spraw związanych z wykonaniem postanowienia o udzieleniu zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego oraz jego uchylenia, spraw związanych z wykonaniem orzeczenia o warunkowym zwolnieniu oraz w sprawie odwołania warunkowego zwolnienia właściwy czy udzielenia przerwy w wykonaniu kary w wypadku choroby psychicznej lub innej ciężkiej choroby uniemożliwiającej wykonanie tej kary.

382 Kodeks postępowania karnego, art. 517 ea.

383 Do końca 2020 r. liczba spraw rozpatrzonych w taki sposób przez np. Sąd Okręgowy w Bydgoszczy wyniosła 1995. Natomiast np. Sąd Okręgowy we Wrocławiu do dnia 11 grudnia 2020 r. przeprowadził 3243 posiedzenia penitencjarne.

384 Zob. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/zdalne-orzekanie-sadu-penitencjarnego-mozna-wprowadzic-na-stale,501292.html> (dostęp: 15.02.2021).

385 Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1575 z późn. zm.), art. 151.

w budynku innego sądu (a nie w jakimkolwiek innym miejscu). Krąg podmiotów mogących brać udział w takim posiedzeniu nie różni się w żaden sposób od tego, z innych posiedzeń prowadzonych w ramach procedury cywilnej. W podobny sposób możliwe jest również przeprowadzenie postępowania dowodowego na odległość, jeżeli charakter dowodu na to pozwala³⁸⁶. Tak przeprowadzone może być np. przesłuchanie świadka czy złożenie ustnej opinii przez biegłych. Przy takiej czynności obecny jest pracownik sądu, w którym się ona odbywa.

Jedynym rodzajem postępowania sądowego w Polsce, które w całości odbywa się online, jest elektroniczne postępowanie upominawcze³⁸⁷. Chociaż ten „e-sąd” podlega Sądowi Rejonowemu w Lublinie (VI Wydział Cywilny), to wszelkie czynności podejmowane są za pośrednictwem Internetu. Samo postępowanie stanowi sprawniejszą, łatwiejszą i mniej kosztowną możliwość uzyskania nakazu zapłaty. Warto jednak podkreślić, że udział w takiej formie procedowania jest w pełni dobrowolny, a postępowanie może „powrócić” do klasycznej formy z woli pozwanego. W początkowej fazie elektronicznego postępowania upominawczego, po złożeniu pozwu przez powoda za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, pozwany może nie wybrać wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego. W takim wypadku postępowanie przybiera formę tradycyjną. Możliwość zmiany formy z online na tradycyjną pojawia się ponownie na etapie składania apelacji od wyroku I instancji.

Regulacje implementowane po wybuchu pandemii COVID–19

Większa elastyczność procedury cywilnej pozwoliła na wprowadzenie regulacji o charakterze tymczasowym (na czas obowiązywania stanu zagrożenia epidemiologicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od ich odwołania)³⁸⁸, które w szerszym zakresie wykorzystują formę zdalną. Zgodnie z nimi możliwe jest przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia jawnego na odległość za pośrednictwem wideokonferencji. Osoby biorące udział w takich postępowaniach nie muszą przebywać w budynku sądu. Mogą znajdować się w dowolnym miejscu umożliwiającym odpowiednie korzystanie z urządzeń technicznych (nie wyklucza to jednak możliwości

386 Tamże, art. 235.

387 Kodeks postępowania cywilnego, art. 505²⁸–505³⁹.

388 Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2020 poz. 374, 567, 568 i 695), art. 15zsz¹.

stawienia się w sądzie niektórych uczestników – np. świadków). Ustawodawca nie precyzuje również programów, za pomocą których przeprowadzana może być rozprawa. Regulacja ta dotyczy wszystkich spraw rozpoznawanych na podstawie Kodeksu postępowania cywilnego.

Wspomniana dowolność w zakresie miejsc, w których przebywają uczestnicy zdalnych postępowań prowadzonych na podstawie przepisów „covidowych”, może okazać się problematyczna. Wynika to z faktu, że ustawodawca nie przewidział żadnych zabezpieczeń, które ograniczyłyby w praktyce możliwość wptywania np. na zeznania składane przez świadka.

We wszystkich opisywanych przypadkach zdalne uczestnictwo musi się odbywać za pośrednictwem urządzeń technicznych umożliwiających równoczesną transmisję dźwięku oraz obrazu – tj. wideokonferencji. Przed pandemią narzędziem wykorzystywanym do przeprowadzania czynności sądowych była aplikacja AVAYA SCOPIA, korzystająca z centralnej platformy wideokonferencyjnej administrowanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Jednakże w tzw. ustawach „covidowych” materia ta nie została uregulowana. W konsekwencji kwestie te ustalane są oddolnie – decyzjami prezesów poszczególnych sądów. Prowadzi to do dużej różnorodności używanych programów, a są to m.in. Webex Cisco, Avaya Scopia, MS Teams czy Skype for Business. Opisana różnorodność może natomiast stanowić utrudnienie dla uczestników postępowania. Korzystanie z jednego ze wskazanych powyżej programów wymaga przebywania przez skład orzekający w sali wyposażonej w sprzęt do nagrywania przebiegu rozprawy, aby była ona rejestrowana.

Przeszkodą w jeszcze szerszym „odmiejscowieniu” czynności sądowych jest brak cyfryzacji akt sądowych – mimo stosownych postulatów środowisk prawniczych.

W związku z przedłużającym się stanem pandemii zaprojektowane zostały kolejne zmiany. Ostatnia nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego³⁸⁹ sprawiła, iż na czas stanu zagrożenia epidemiologicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich posiedzenia zdalne stają się regułą w postępowaniu cywilnym. Ponadto w ww. ustawie przewidziano także m.in. możliwość zarządzenia przez przewodniczącego przeprowadzenia posiedzenia niejawnego, gdy nie można przeprowadzić

389 Ustawa z dnia 28 maja 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2021 poz. 1090)

posiedzenia zdalnego, a przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia jawnego nie jest konieczne.”³⁹⁰

c. Postępowanie sądowoadministracyjne

Rozwiązania sprzed marca 2020 r.

Już rozwiązania obowiązujące przed marcem 2020 r. umożliwiły pracę sądów administracyjnych w trybie zdalnym w o wiele szerszym zakresie niż w wypadku sądów powszechnych. Wynikało to przede wszystkim z digitalizacji akt sądowych. Przydatny w sytuacji epidemiologicznej może być również uproszczony tryb postępowania sądowoadministracyjnego – oczywiście w sytuacjach, w których jego zastosowanie jest możliwe na podstawie wniosku strony i przy braku opozycji pozostałych stron³⁹¹. W takim wypadku dobrownie rezygnują one z rozpoznania sprawy na rozprawie, co może stanowić znaczące ułatwienie w obliczu pandemii.

Regulacje implementowane po wybuchu pandemii COVID-19

Obecnie wojewódzkie sądy administracyjne oraz Naczelny Sąd Administracyjny mogą prowadzić rozprawę zdalnie za pośrednictwem wideokonferencji. Osoby uczestniczące w takim posiedzeniu nie muszą przebywać w budynku sądu³⁹². Takie rozwiązania mają charakter tymczasowy – w okresie obowiązywania stanu epidemii bądź stanu zagrożenia epidemiologicznego oraz w ciągu roku po końcu ostatniego z nich.

Ustawodawca ocenił jednak, że taki stan prawny nie jest wystarczający, dlatego w związku z przedłużającym się stanem pandemii wprowadził kolejne zmiany w ramach postępowania sądowoadministracyjnego. Są one analogiczne do tymczasowych rozwiązań opisywanych już powyżej w przypadku procedury cywilnej³⁹³.

390 HFPC zgłaszała swoje zastrzeżenia w tym zakresie już na etapie prac legislacyjnych - zob. https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2021/03/druk899_uwagi-HFPC_web.pdf (dostęp: 16.07.2021).

391 Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 2325 z późn. zm.), art. 119 pkt 2.

392 Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19..., art. 4.

393 Zob. Ustawa z dnia 28 maja 2021 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2021 poz. 1090), art. 4.

2.3. Korzystanie z nowoczesnych technologii przy składaniu pism procesowych

Szeroko rozumiane nowe technologie już od wielu lat są, w pewnym zakresie, wykorzystywane w Polsce przy składaniu pism procesowych. W procedurze administracyjnej możliwe jest złożenie pisma drogą elektroniczną poprzez tzw. elektroniczną skrzynkę podawczą za pośrednictwem Elektronicznej Platformy Usług Administracji Publicznej (ePUAP)³⁹⁴. W postępowaniu cywilnym możliwe jest składanie pism procesowych taką drogą, o ile dany sąd ma niezbędne ku temu zaplecze techniczne³⁹⁵ i jest to forma korespondencji wybrana przez stronę. Należy jednak pamiętać, iż zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego złożenie pisma elektronicznego poza przeznaczonym do tego systemem teleinformatycznym jest nieskuteczne³⁹⁶. Natomiast procedowanie w sprawach karnych, ze względu na szczególne wymogi formalne, które w nim występują, przyjmuje wciąż tradycyjną formę. Pojawiają się jednak głosy ekspertów, iż dopuszczalna jest taka interpretacja obowiązujących przepisów, która zezwala na składanie pism procesowych w sprawach karnych za pośrednictwem faksu bądź poczty elektronicznej³⁹⁷ – niemniej należy uznać, iż w chwili obecnej w doktrynie nie występuje na tej płaszczyźnie konsensus.

Natomiast przytaczana już powyżej nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego wprowadza, na okres obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich, doręczenia pism procesowych, zawiadomień, wezwań i orzeczeń profesjonalnym pełnomocnikom za pośrednictwem Portalu Informacyjnego Sądów Powszechnych³⁹⁸.

W Elektronicznym Postępowaniu Upominawczym ustalono niższe wymogi bezpieczeństwa niż w przypadku Elektronicznej Platformy Usług Administracji Publicznej. Posiadanie elektronicznego podpisu kwalifikowanego nie

394 Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 256 z późn. zm.), art. 12b.

395 Kodeks postępowania cywilnego, art. 125. Z obserwacji Fundacji wynika, iż w dalszym ciągu wiele sądów nie posiada odpowiedniego zaplecza technicznego w tym zakresie.

396 Uchwała Sądu Najwyższego, III CZP 9/12, OSNC 2012/11/128.

397 Zob. <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/3-2020/arttykul/o-sposobach-wnoszenia-pism-procesowych-w-sytuacji-ograniczenia-dzialania-organow-wymiaru-sprawiedliwosci> (dostęp: 21.04.2021).

398 Ustawa z dnia 28 maja 2021 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2021 poz. 1090), art. 4; Regulacja ta wzbudziła liczne zastrzeżenia m.in. samorządów i stowarzyszeń prawniczych - zob. np.: <https://kirp.pl/nowe-regulacje-w-zakresie-dokonywania-doreczen-profesjonalnym-pelnomocnikom-za-posrednictwem-portalu-informacyjnego-informacja-obsil-krpp/>; <http://www.defenso-riuris.pl/aktualnosci/apel-w-sprawie-portalu-informacyjnego/> (dostęp: 16.07.2021).

jest wymagane. Niezbędne jest wyłącznie założenie profilu na przeznaczony do tego platformie teleinformatycznej³⁹⁹. Składanie pism procesowych w tym postępowaniu za pośrednictwem interfejsu umożliwiającego kontakt użytkownika z sądem dodatkowo pozwala m.in. na wyeliminowanie braków odpowiednich opłat sądowych czy też zasadniczo braków formalnych pism. W konsekwencji prowadzi to do braku konieczności prowadzenia procedury kontrolnej w tym zakresie⁴⁰⁰.

Odnotować z pewnością należy również ustawę z dnia 20 kwietnia 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw⁴⁰¹, mocą której m.in. wprowadzono doręczenia odpisu aktu oskarżenia na adres poczty elektronicznej⁴⁰². O dacie doręczenia odpisu aktu oskarżenia oraz adresie poczty elektronicznej, na który został on w takim przypadku wysłany, adresat ma być powiadamiany za pośrednictwem operatora pocztowego (a w uzasadnionych wypadkach telefonicznie).

2.4. Cyfryzacja w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości

a. Strony Internetowe

Helsińska Fundacja Praw Człowieka od dawna przyglądała się dostępności stron internetowych sądów, ponieważ dostrzegała ich ogromną rolę w informowaniu obywateli o systemie sądownictwa. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na badania przeprowadzone przez Fundację w 2011 r., dotyczące stron internetowych polskich sądów. Przyniosły one niestety niezadawalające wyniki – serwisy sądowe pozostawały przede wszystkim mało przejrzyste i nieprzyjazne zwykłemu obywatelowi⁴⁰³. Badania zrealizowane przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich pięć lat później, tj. w 2016 r., również wykazywały, iż wiele sądów wciąż nie spełniało międzynarodowych standardów

399 P. Telenga [w:] J. Bodio i in., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1: Art. 1-729, red. A. Jakubecki, LEX/el. 2019, art. 505³¹.

400 Tamże.

401 Dz. U. z 2021 r. poz. 1023.

402 <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20210001023/O/D20211023.pdf> (dostęp: 21.06. 2021).

403 Raport dostępny pod adresem: https://for.org.pl/upload/Nowy_Wymiar_Sprawiedliwosci/rankingweb.pdf (dostęp: 12.02.2021).

dostępności stron dla osób z niepełnosprawnościami (WCAG 2.0)⁴⁰⁴. Mogłoby się wydawać, że problem ten zostanie rozwiązany m.in. dzięki uchwaleniu ustawy z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych⁴⁰⁵ i przewidzianych w niej wysokich karach administracyjnych. Niestety, najnowsze badania przeprowadzone przed Fundację Widzialni dowodzą, iż po wyraźnym skoku w 2017 r. zmiany znacznie zwolniły, a nawet można zaobserwować pewien regres. Należy zauważyć, iż w tym badaniu ocenę niedostateczną otrzymał serwis epuap.gov.pl czy strona Trybunału Konstytucyjnego⁴⁰⁶.

Aktualnie przy sądach w Polsce funkcjonują Portale Informacji Sądowej, których celem jest ułatwienie podmiotom upoważnionym i uprawnionym (w szczególności stronom postępowania i ich pełnomocnikom, a także sędziom i prokuratorom) dostępu do informacji o stanie spraw rozpoznawanych przed danym sądem i podejmowanych w nich czynnościach. Jak wskazywano już powyżej, planowane jest również wprowadzenie możliwości doręczania m.in. pism procesowych profesjonalnym pełnomocnikom za pośrednictwem tegoż portalu informacyjnego⁴⁰⁷. Powszechnie dostępną funkcję informacyjną pełni natomiast platforma Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych, która pozwala – przy pomocy np. sygnatury akt – na sprawdzenie m.in. daty wydania, publikacji i uprawomocnienia się danego orzeczenia, tożsamości osób zasiadających w składzie orzekającym, jego treści, powołanych przepisów, a także – w niektórych przypadkach – sygnatury orzeczeń podobnych.

Godny odnotowania jest pomysł wprowadzony przez Sąd Rejonowy dla Łodzi – Śródmieścia w związku z wybuchem pandemii COVID-19, który polegał na umieszczeniu na stronie sądu internetowego czatu usprawniającego komunikację z pracownikami Biura Obsługi Interesanta. Wydaje się, iż upowszechnienie takiego rozwiązania mogłoby przynieść bardzo pozytywne efekty.

404 Raport dostępny pod adresem: <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Dost%C4%99pno%C5%99p%C3%B3s%C3%B3z%C5%82nosprawno%C5%99Bciam%20do%20wymiaru%20sprawiedliwo%C5%99Bci.pdf> (dostęp: 2.02.2021).

405 Dz. U. z 2019 r. poz. 848.

406 Raport dostępny pod adresem: <https://widzialni.org/container/aktualnosci/raport-dostepnosci-2020.pdf> (dostęp: 12.02.2021).

407 Stan na dzień 21.04.2021 r.; zob. [http://orka.sejm.gov.pl/opinie9.nsf/nazwa/899_u/\\$file/899_u.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie9.nsf/nazwa/899_u/$file/899_u.pdf) (dostęp: 21.04.2021).

b. Sztuczna inteligencja

W polskim systemie sprawiedliwości narzędzia wykorzystujące sztuczną inteligencję wciąż pozostają nowinką technologiczną i nie są powszechnie wykorzystywane. Niemniej, warto w tym miejscu odnotować projekt „Ultima Ratio” – sądu arbitrażowego przy Stowarzyszeniu Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Jest to pierwszy w pełni elektroniczny sąd polubowny w naszym kraju. Ma on w najbliższej przyszłości (planowo w ciągu najbliższych dwóch/trzech lat) rozpocząć korzystanie z narzędzi opartych na sztucznej inteligencji.

Warto również zasygnalizować orzeczenie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z września 2018 r.⁴⁰⁸ W wyroku tym stwierdzono dopuszczalność oparcia decyzji Krajowej Administracji Skarbowej wyłącznie na oszacowaniu ryzyka dokonanym automatycznie przez System Informatyczny Izby Rozliczeniowej.

c. System losowania sędziów

Jednym z mechanizmów, który wywołuje aktualnie duże zastrzeżenia, jest sposób losowania sędziów. W obowiązującym w Polsce stanie prawnym sprawy przydzielane są określonym referentom (sędziom i asesorum sądowym) losowo, zgodnie z podziałem czynności. Przydział spraw odbywa się przy wykorzystaniu narzędzia informatycznego działającego w oparciu o generator liczb losowych, oddzielnie dla każdego repertorium, wykazu lub innego urządzenia ewidencyjnego. Głównym zarzutem formułowanym w odniesieniu do tego systemu jest brak transparentności.

W 2017 r. organizacja Sieć Obywatelska Watchdog Polska wystąpiła z wnioskiem o udostępnienie informacji publicznej w postaci kodu źródłowego tego programu. Niestety, spotkała się z decyzją odmowną Ministerstwa Sprawiedliwości. Również w opinii HFPC konstrukcja programu powinna być ujawniona, ponieważ dotyczy funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości i realizacji prawa jednostki do sądu. Obecnie przed NSA toczy się postępowanie w tej sprawie. Jak już wspomniano we wcześniejszej części raportu, w wyroku z 19 kwietnia 2021 r. NSA stwierdził, że algorytm Systemu Losowego Przydziału Spraw stanowi informację publiczną.

⁴⁰⁸ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 20 września 2018 r., III Sa/Wa 2057/18, LEX nr 2571218.

Przykład ten pokazuje, że choć proces cyfryzacji przynosi niewątpliwie wiele korzyści, pozwalając na zwiększenie efektywności działania państwa, to korzystanie z nowoczesnych technologii przez organy władzy, a zwłaszcza przez wymiar sprawiedliwości, nie jest wolne od zagrożeń⁴⁰⁹.

2.5. Pandemia COVID-19 a informatyzacja polskich sądów

Jak zostało już podniesione w podrozdziale dotyczącym zdalnych postępowań, pandemia COVID-19 wymusiła podjęcie wzmożonych działań mających na celu szersze z informatyzowanie sądownictwa i pracy prawników. Od samego początku pandemii przedstawiciele prawniczych samorządów zawodowych sygnalizowali konieczność podjęcia działań związanych z cyfryzacją, które były niestusznie odkładane w poprzednich latach⁴¹⁰.

W pierwszej połowie 2020 r. Helsińska Fundacja Praw Człowieka opracowała dwa raporty dotyczące dostępu do sądów w Polsce w dobie pandemii⁴¹¹. Jednym z głównych wniosków ww. opracowań było to, że polskie sądy nie wykorzystują na szeroką skalę systemów informatycznych oraz komunikacji elektronicznej. Z tego powodu nagła konieczność przestawienia się na taki tryb pracy skutkowałą poważnym chaosem organizacyjnym. Problemy pogłębiał dodatkowo brak jednolitych, ogólnych rozwiązań w tym zakresie. W praktyce, np. w zakresie składania pism, pojawiały się nawet rozwiązania niemające umocowania prawnego – jak np. różne sposoby datowania pism procesowych składanych drogą mailową. Dodatkowo obserwowaliśmy braki w informacjach publikowanych na stronach sądów. Niejednokrotnie odbywało się to w sposób i w formie mylącej dla odbiorcy, a czasem nawet w pełni uniemożliwiającej zapoznanie się z treścią właściwego zarządzenia. Finalnie więc narzędzia przystosowane do sytuacji, w których zalecane jest ograniczenie kontaktów międzyludzkich, były często wykorzystywane w sposób niewystarczający bądź nieudolny. W praktyce prowadziło to do zmniejszenia dostępu do sądów w tym okresie.

409 Zob. <https://www.hfhr.pl/helsinska-fundacja-praw-czlowieka-przystapila-do-postepowania-w-sprawie-dostepu-do-kodu-zrodlowego-system-losowego-przydzialu-spraw/> (dostęp: 3.02.2021).

410 Zob. np.: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/informatyzacja-szansa-dla-sadow-w-dobie-koronawirusa,499081.html>; <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/informatyzacja-sadow-w-polsce-potrwa-nadal-ony-papierowych-akt,503062.html> (dostęp: 3.02.2021).

411 Dostępne pod adresem: <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/04/Dostep-do-sadu-w-dobie-pandemii2-FIN.pdf>; <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/04/Dost%C4%99p-do-s%C4%85du-w-dobie-pandemii-16-04.pdf> (dostęp: 3.02.2021).

Opisywana powyżej sytuacja uległa poprawie w następnych miesiącach. Jednak niektóre problemy dotyczące niewystarczającej informatyzacji działań sądów w dalszym ciągu pozostały aktualne. W maju 2020 r. Stowarzyszenie Sędziów Polskich „Iustitia” wezwało Ministra Sprawiedliwości m.in. do:

- „podjęcia działań mających na celu ujednoczenie poziomu informatyzacji sądów poprzez zapewnienie wszystkim sądom równego dostępu do systemów pracy zdalnej poprzez łącze VPN”;
- „wykorzystania cech interoperacyjności umożliwiającej integrację wielu systemów informatycznych wykorzystywanych w sądownictwie oraz tych, które mogą być niezbędne do zapewnienia możliwości pracy zdalnej”;
- „wdrożenia na szeroką skalę rozwiązań wykorzystujących optyczne rozpoznawanie znaków (ang. OCR – *optical character recognition*) w zakresie pism wnoszonych za pośrednictwem platformy ePUAP (z zastosowaniem walidacji reguły i walidacji bazy referencyjnej), jak i tradycyjnie, i za pośrednictwem ww. rozwiązań oraz przy pomocy programów stosujących zautomatyzowane programy przy użyciu algorytmów dokonujących zaszeregowania pism do konkretnej sprawy przy zapewnieniu pełnej integralności z systemem elektronicznych repertoriów sądowych”⁴¹².

Natomiast w listopadzie 2020 r. stowarzyszenie to sygnalizowało konieczność: „zapewnienia i wdrożenia jednolitych rozwiązań technicznych pozwalających wszystkim sądom na prowadzenie postępowań zdalnych oraz zapewnienie środków na zakup niezbędnego sprzętu” oraz „konieczność podjęcia pilnej inicjatywy ustawodawczej w kierunku zapewnienia stronom i świadkom możliwości komunikacji elektronicznej z sądami, tak, by pisma wysyłane drogą elektroniczną wywierały analogiczny skutek, jak korespondencja papierowa (np. dotrzymanie terminu do dokonania czynności)”⁴¹³.

Przytoczone powyżej obserwacje potwierdzają wnioski sformułowane przez Fundację (szczegółowo opisane w rozdziale VIII.3. niniejszego raportu). Brak jednolitości dotyka nawet tak fundamentalnych kwestii, jak faktyczna jawność postępowania – tu w kilkunastu przypadkach nie była ona zupełnie zagwarantowana, a w dwóch wydziały wskazywały sprzeczne odpowiedzi. W lwiej części sądów zarówno sędziowie, jak i pracownicy danych wydziałów, nie

412 Zob. <https://www.iustitia.pl/component/tags/tag/ministerstwo-sprawiedliwosci> (dostęp: 3.02.2021).

413 Zob. <https://www.iustitia.pl/83-komunikaty-i-oswiadczenia/4028-pandemia-w-sadach--stanowisko-ssp-iustitia-w-sprawie-rekomendacji-podsekretarz-stanu-w-ministerstwie-sprawiedliwosci-z-5-listopada-2020-r> (dostęp: 3.02. 2021).

zostali szczegółowo przeszkoleni w zakresie prowadzenia zdalnych posiedzeń i to pomimo zgłaszania przez prezesów niektórych z nich zapotrzebowania szkoleniowego.

2.6. Podsumowanie

Należy stwierdzić, iż choć pandemia COVID-19 przyspieszyła informatyzację polskich sądów, to ta paradoksalna, mając na uwadze dramatyzm aktualnej sytuacji epidemiologicznej, szansa wciąż pozostaje niewykorzystana. Sposób wprowadzania tego rodzaju rozwiązań pozostawia wiele do życzenia. Ponadto ma on często charakter oddolny, a co za tym idzie niejednolity w skali kraju. Ponadto niektóre problemy zdiagnozowane przez Fundację i inne podmioty jeszcze w początkowej fazie pandemii pozostają aktualne wiele miesięcy później. Poważne obawy budzą również próby wprowadzania do porządku prawnego ograniczeń gwarantowanych konstytucyjnie praw (np. prawa do jawnego rozpatrzenia sprawy) pod pretekstem pandemii COVID-19.

3. E - rozprawy w polskich sądach – analiza praktyczna⁴¹⁴

Powyżej opisane zmiany prawne, które obserwowaliśmy w ostatnich miesiącach w Polsce warto skonfrontować z praktyką sądów krajowych.

3.1 Rozprawy zdalne w polskich sądach

Podstawę do sformułowania zaprezentowanych poniżej wniosków stanowiły odpowiedzi na ankiety przesłane w trybie wniosku o dostęp do informacji publicznej do:

- wszystkich sądów apelacyjnych (11)
- wszystkich sądów okręgowych (45)
- wybranych sądów rejonowych w Łodzi i Warszawie (9).

Pytania skierowane do sądów dotyczyły:

414 Po raz pierwszy opublikowane w formie online pod adresem: https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2021/03/E-rozprawy_Analiza.pdf (dostęp: 18.05.2020).

- liczby spraw rozpatrzonych w trybie zdalnym;
- liczby posiedzeń oraz rozpraw przeprowadzonych w trybie zdalnym;
- liczby posiedzeń w sprawie tymczasowego aresztowania przeprowadzonych w trybie zdalnym;
- narzędzi, których sądy używają do przeprowadzania posiedzeń lub rozpraw w trybie zdalnym (platformy, programy, liczba sal wyposażonych w odpowiedni sprzęt);
- jawności posiedzeń/rozpraw przeprowadzanych w trybie zdalnym;
- ewentualnych skarg oraz problemów technicznych związanych z przeprowadzaniem rozpraw lub posiedzeń w trybie zdalnym;
- szkoleń sędziów oraz pracowników sądowych przygotowujących do zagwarantowania odpowiedniego przebiegu rozpraw lub posiedzeń przeprowadzanych w trybie zdalnym.

Fundacja otrzymała odpowiedzi od wszystkich – tj. łącznie 65 – ankietowanych sądów. Dotyczyły one okresu pomiędzy dniem 31 marca 2020 r. a dniem udzielenia odpowiedzi przez dany sąd – dla zdecydowanej większości z nich przypadał on na grudzień 2020 r.

Poniżej prezentujemy najważniejsze wnioski płynące z analizy danych udostępnionych Fundacji wraz z podziałem na podstawowe zidentyfikowane problemy. Dla pełnego zrozumienia problematyki przedstawionej w niniejszym opracowaniu należy zapoznać się z nim łącznie z lekturą równoległe opublikowanej tabeli zawierającej kompletne dane, na których oparta została analiza.

3.2. Liczba przeprowadzonych rozpraw zdalnych

Między sądami w badanym okresie występowała znacząca różnica w liczbie spraw rozpatrywanych w trybie zdalnym. Przykładowo Sąd Rejonowy dla Warszawy – Śródmieścia w Warszawie rozpatrzył w ten sposób 69 spraw⁴¹⁵, Sąd Rejonowy dla Warszawy – Żoliborza w Warszawie 15 spraw⁴¹⁶, a Sąd Rejonowy dla Warszawy – Pragi Południe w Warszawie żadnej⁴¹⁷. Tak duże zróżnicowanie zachodzi więc pomiędzy sądami nie tylko tego samego stopnia, ale również działającymi w tym samym mieście (Sąd Rejonowy dla m.st. Warszawy w Warszawie⁴¹⁸ rozpatrzył

415 Odpowiedź z dnia 21 grudnia 2020 r.

416 Odpowiedź z dnia 17 grudnia 2020 r.

417 Odpowiedź z dnia 17 grudnia 2020 r.

418 Odpowiedź z dnia 20 stycznia 2021 r.

w omawianym trybie 431 sprawy, ale ze względu na specyfikę tego sądu został on wyłączony z powyższego porównania). Podobne różnice występowały pomiędzy hierarchicznie równymi sądami również na szczeblu apelacyjnym oraz okręgowym. Celnie obrazuje to fakt rozpatrzenia w trybie zdalnym dwóch spraw przez Sąd Okręgowy w Ostrołęce⁴¹⁹ czy 22 spraw przez Sąd Okręgowy w Radomiu⁴²⁰ bądź 39 przez Sąd Okręgowy w Przemyślu⁴²¹, w porównaniu z 669 sprawami rozpatrzonymi przez Sąd Okręgowy w Stupsku⁴²², 836 (764 do końca 2020 r.) przez Sąd Okręgowy w Krośnie⁴²³ czy 1830 sprawami przeprowadzonymi zdalnie przez Sąd Okręgowy w Katowicach⁴²⁴. Analogicznie należy zwrócić uwagę na dysproporcję pomiędzy liczbami wskazanymi w tym zakresie przez sądy apelacyjne takie jak np. Sąd Apelacyjny w Lublinie⁴²⁵ czy Sąd Apelacyjny w Łodzi⁴²⁶ – odpowiednio jedna i sześć spraw (cztery do końca 2020 r.), a tymi podanymi przez Sąd Apelacyjny w Warszawie – 242 sprawy⁴²⁷ czy Sąd Apelacyjny w Szczecinie – 63 sprawy⁴²⁸.

Zdecydowanie najchętniej z trybu zdalnego korzystają wydziały penitencjarne (sądy okręgowe). W skrajnym przypadku Wydział Penitencjarny Sądu Okręgowego w Świdnicy rozpoznał w ten sposób 1075 spraw (na 1090 rozpatrzonych przez cały sąd łącznie)⁴²⁹. Wysokie wyniki można zaobserwować również wśród innych wydziałów penitencjarnych sądów okręgowych – np. Sąd Okręgowy w Bydgoszczy – 2247 spraw (do końca 2020 r. liczba ta wynosiła 1995 spraw)⁴³⁰, Sąd Okręgowy w Gorzowie Wielkopolskim – 968 spraw⁴³¹.

W pozostałym zakresie wskazanego trybu używają (w dużo mniejszym stopniu) przede wszystkim wydziały cywilne, gospodarcze oraz pracy i ubezpieczeń społecznych. Postępując się tymi samymi przykładami co powyżej, tj. Sądu Okręgowego w Bydgoszczy oraz Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim – w tym pierwszym Wydział Cywilny rozpatrzył zdalnie 30 spraw, a Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych oraz Wydział Gospodarczy po 15 spraw, natomiast w drugim I Wydział Cywilny rozpatrzył 116 spraw.

419 Odpowiedź z dnia 5 grudnia 2020 r.

420 Odpowiedź z dnia 16 grudnia 2020 r.

421 Odpowiedź z dnia 22 grudnia 2020 r.

422 Odpowiedź z dnia 21 grudnia 2020 r.

423 Odpowiedź z dnia 29 stycznia 2021 r.

424 Odpowiedź z dnia 21 grudnia 2020 r.

425 Odpowiedź z dnia 5 lutego 2021 r. – dane do dnia 21 grudnia 2020 r.

426 Odpowiedź z dnia 8 lutego 2021 r.

427 Odpowiedź z dnia 21 stycznia 2021 r. – dane do dnia 17 grudnia 2020 r.

428 Odpowiedź z dnia 4 stycznia 2021 r.

429 Odpowiedź z dnia 22 grudnia 2020 r.

430 Odpowiedź z dnia 10 lutego 2021 r.

431 Odpowiedź z dnia 4 stycznia 2021 r.

Wydziały karne wykorzystują tryb zdalny co do zasady w stopniu marginalnym – przykładowo Sąd Apelacyjny w Warszawie rozpatrzył w ten sposób 113 spraw cywilnych oraz 128 spraw gospodarczych, ale tylko jedną sprawę karną.

Pozytywnie należy natomiast ocenić fakt, że tylko dwa z badanych sądów – Sąd Rejonowy dla m.st. Warszawy w Warszawie i Sąd Rejonowy dla Warszawy – Pragi Północ⁴³² w Warszawie przeprowadziły zdalnie posiedzenie (po jednym) w sprawie stosowania tymczasowego aresztowania. HFPC już w toku procesu legislacyjnego zgłaszała poważne zastrzeżenia wobec regulacji pozwalającej na tymczasowe aresztowanie jednostki, która nie stanęła przed sądem⁴³³.

3.3. Techniczne przygotowanie sądów do przeprowadzania posiedzeń lub rozpraw w trybie zdalnym

Odkładana latami cyfryzacja polskiego wymiaru sprawiedliwości, wraz z przyjęciem odpowiedniej legislacji, skutkowałą m.in. chaotycznością i niejednorodnością wewnętrznych rozwiązań implementowanych naprędce przez sądy w obliczu pandemii COVID-19. Problem ten objawił się m.in. w kwestii przyjmowania pism procesowych⁴³⁴ oraz w przypadku technicznych aspektów korzystania z trybu zdalnego.

Pomiędzy sądami występowało znaczące zróżnicowanie pod kątem oprogramowań wykorzystywanych przez sądy w celu przeprowadzenia posiedzeń oraz rozpraw w trybie zdalnym. Z otrzymanych odpowiedzi wynika, iż decydującym kryterium były przesłanki pragmatyczne; o znacznej dowolności w tym zakresie świadczy m.in. fakt, iż w sądach korzystających z więcej niż jednej platformy jej wybór zależał wyłącznie od preferencji danego sędziego (wskazywano np., że niektórzy sędziowie wolą korzystać z platformy MS Teams).

432 Odpowiedź z dnia 18 lutego 2021 r.

433 Opinia HFPC dostępna pod adresem: <https://www.hfhr.pl/zdalne-posiedzenia-w-przedmiocie-zastosowania-tymczasowego-aresztowania-sprzeczne-z-konwencja-zastrzezenia-hfpc-do-ustawy-o-doplatach-do-oprocentowania-kredytow-bankowych/> (dostęp: 17.02.2021); zob. również wyrok ETPC z dnia 29 marca 2010 r. w sprawie *Medvedyev i inni p. Francji*, nr skargi 3394/03.

434 Raporty Fundacji w tym zakresie dostępne są pod adresem: <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/04/Dostep-do-sadu-w-dobie-pandemii2-FIN.pdf>; <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/04/Dost%C4%99p-do-s%C4%85du-w-dobie-pandemii-16-04.pdf> (dostęp: 3.02.2021).

W końcu 2020 r. zaobserwować można było coraz częstsze wykorzystywanie przez sądy aplikacji Jitsi Meet, z której korzystają niemal wszystkie sądy apelacyjne (wyłącznie Sąd Apelacyjny we Wrocławiu⁴³⁵ w swojej odpowiedzi wskazał autorskie programy/platformy vc.wroclaw.sa.gov.pl, konferencje. wroclaw.sa.gov.pl oraz e-konf. wroclaw.sa.gov.pl) oraz 33 sądy okręgowe. Obok niej największą popularnością cieszy się platforma Avaya Scopia używana przez sześć sądów apelacyjnych oraz 33 sądy okręgowe. Oprócz powyższych sądy korzystają również z platformy MS Teams (dwa sądy apelacyjne oraz 11 sądów okręgowych), Cisco Webex (dziewięć sądów okręgowych), Skype (trzy sądy okręgowe) oraz ZOOM (Sąd Okręgowy w Legnicy)⁴³⁶.

3.4. Jawność zdalnych rozpraw

Analiza danych dotyczących uczestnictwa publiczności w zdalnych rozprawach prowadzi do stwierdzenia braku spójnych i skoordynowanych działań również i w tym obszarze.

Do najczęstszych rozwiązań należy przesyłanie zainteresowanej osobie linku do „e-rozprawy” bądź po prostu umożliwienie osobistego stawiennictwa na sali rozpraw (wyłącznie bądź zamiennie ze zdalnym obserwowaniem rozprawy przeprowadzanej we wskazanym trybie).

Z rozwiązania pośredniego, używanego również przez Sąd Najwyższy⁴³⁷ – tj. udział publiczności poprzez obserwowanie transmisji zdalnej rozprawy w innej sali sądu – korzystają m.in. Sąd Apelacyjny w Warszawie, Sąd Apelacyjny w Katowicach⁴³⁸ oraz Sąd Rejonowy dla Warszawy – Woli w Warszawie⁴³⁹. Należy zauważyć, iż wiele z sądów wskazywało na brak zainteresowanych obserwowaniem rozprawy przeprowadzonej w trybie zdalnym. Duża część sądów wskazywała też jedynie na istnienie takiej możliwości bez wskazania

435 Odpowiedź z dnia 29 stycznia 2021 r.

436 Odpowiedź z dnia 22 lutego 2021 r.

437 Zob. § 4 Zarządzenia Nr 130/2020 Pierwszego Prezesa SN z dnia 12 listopada 2020 r. w sprawie określenia sposobu przeprowadzania przed Sądem Najwyższym rozpraw lub posiedzeń jawnych w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19, http://www.sn.pl/informacjepraktyczne/SiteAssets/SitePages/Organizacja_w_SN_SARS_CoV_21_v1/Zarz_PP_SN_130_2020_Covid.pdf (dostęp: 2.03.2021).

438 Odpowiedź z dnia 21 grudnia 2020 r.

439 Odpowiedź z dnia 21 grudnia 2020 r.

dalszych szczegółów bądź danych statystycznych, co uniemożliwiło bardziej szczegółowe przestudiowanie rozwiązań wykorzystywanych przez sądy.

Najbardziej niepokojącą obserwacją poczynioną na podstawie otrzymanych odpowiedzi jest ta, że aż 12 sądów okręgowych oraz dwa spośród ankietowanych sądów rejonowych zgłosiły brak możliwości uczestniczenia publiczności w rozprawach przeprowadzanych w trybie zdalnym⁴⁴⁰. Nie podejmując żadnych kroków w tym zakresie, zdają się one zupełnie ignorować wymóg jawności postępowania wynikający z obowiązujących przepisów ogólnych (Sąd Okręgowy w Koninie⁴⁴¹ w swojej odpowiedzi wskazał nawet, że do tej pory zdalne rozprawy odbywały się bez udziału publiczności ze względu na brak regulacji w tym zakresie). Przytaczane zjawisko należy uznać za szczególnie niebezpieczne, jako że jawność postępowania sądowego, mająca swe źródło w Konstytucji RP, stanowi dodatkową gwarancję bezstronności sądu⁴⁴².

Niektóre sądy, jak np. Sąd Okręgowy w Gdańsku⁴⁴³, zauważają obowiązujące w tym zakresie regulacje procedury cywilnej oraz karnej, ale uzależniają możliwość obecności publiczności (poprzez osobiste stawiennictwo) podczas zdalnej rozprawy od decyzji sędziego referenta, ze względu na zagrożenia związane z pandemią COVID-19.

W przypadku dwóch sądów doszło do podania sprzecznych informacji przez wydziały sądu. W przypadku Sądu Okręgowego w Krakowie⁴⁴⁴ wydziały cywilne sądu stwierdziły, iż udział publiczności w zdalnych rozprawach jest możliwy, natomiast Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych wskazał na brak takiej możliwości. Podobny dysonans wystąpił w informacjach podanych przez wydziały Sądu Okręgowego w Radomiu.

440 Sąd Rejonowy dla Warszawy – Mokotowa w Warszawie, Sąd Rejonowy dla Łodzi – Widzewa w Łodzi, Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze, Sąd Okręgowy w Białymstoku, Sąd Okręgowy w Bielsku – Białej, Sąd Okręgowy w Świdnicy, Sąd Okręgowy w Olsztynie, Sąd Okręgowy w Opolu, Sąd Okręgowy w Gorzowie Wielkopolskim, Sąd Okręgowy w Zamościu, Sąd Okręgowy w Poznaniu, Sąd Okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim, Sąd Okręgowy w Koninie, Sąd Okręgowy w Legnicy.

441 Odpowiedź z dnia 21 grudnia 2020 r.

442 P. Tuleja [w:] P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radzewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2019, art. 45.

443 Odpowiedź z dnia 16 lutego 2021 r.

444 Odpowiedź z dnia 22 grudnia 2020 r.

3.5. Skargi oraz problemy techniczne związane z przeprowadzaniem posiedzeń lub rozpraw w trybie zdalnym

Z przestanych odpowiedzi wynika, że skargi związane ze stosowaniem przez sąd trybu zdalnego zdarzały się niezwykle rzadko.

Wpłynęły one do jedynie czterech spośród ankietowanych sądów (do trzech sądów okręgowych oraz do jednego sądu rejonowego). Warto jednak odnotować skargę złożoną do Sądu Okręgowego w Rzeszowie⁴⁴⁵, gdzie w przypadku jednej rozprawy niemożliwe było równoczesne połączenie z dwoma różnymi zakładami karnymi wobec czego oskarżony z Zakładu Karnego w Rzeszowie został doprowadzony do sądu, gdy druga oskarżona uczestniczyła w rozprawie zdalnie z Zakładu Karnego w Lublinie, co w konsekwencji doprowadziło do zgłoszenia zarzutu nierównego traktowania oskarżonych, wobec którego zrezygnowano z prowadzenia rozprawy w trybie zdalnym. Z kolei Sąd Rejonowy dla Łodzi – Śródmieścia w Łodzi⁴⁴⁶ odnotował dwie skargi kwestionujące zasadność samej zdalnej formy rozprawy.

Problemy techniczne uniemożliwiające przeprowadzenie rozprawy bądź posiedzenia zdarzały się już znacznie częściej – sądy okręgowe wskazały łącznie 59 takich przypadków, sądy apelacyjne dziewięć, a ankietowane sądy rejonowe jeden taki przypadek. Liczba ta jest stosunkowo mała w porównaniu z liczbą posiedzeń oraz rozpraw przeprowadzonych w trybie zdalnym. Należy jednak odnotować, iż niektóre sądy, jak np. Sąd Okręgowy w Rzeszowie wskazywały na częste występowanie tego typu problemów, nie wskazując jednak dokładnej liczby odroczonej bądź przerwanych rozpraw lub posiedzeń. W tym miejscu należy również odnotować obserwację poczynioną przez Sąd Okręgowy w Rzeszowie, jakoby w przypadku posiedzeń penitencjarnych problemy techniczne uniemożliwiające ich przeprowadzenie występowały często po stronie zakładu karnego – zdaje się znajdować ona potwierdzenie w odpowiedziach innych sądów. Z drugiej strony, Sąd Okręgowy we Wrocławiu⁴⁴⁷ (który do dnia 11 grudnia przeprowadził zdalnie 3243 posiedzenia penitencjarne) jest zdania, iż właśnie posiedzeniom penitencjarnym, przeprowadzanym, gdy zapewnione jest połączenie internetowe z zakładem karnym, w zasadzie nie towarzyszą problemy techniczne. Ponadto po raz kolejny warto zwrócić uwagę na różnicowanie występujące pomiędzy sądami również i w tym obszarze.

445 Odpowiedź z dnia 21 grudnia 2020 r.

446 Odpowiedź z dnia 16 grudnia 2020 r.

447 Odpowiedź z dnia 18 grudnia 2020 r. wraz z uzupełnieniem z dnia 11 stycznia 2021 r.

Na przykładzie sądów okręgowych można zauważyć, że w przypadku wielu z nich (taki stan faktyczny zadeklarowało 22 spośród sądów okręgowych) nie wystąpiła konieczność przerwania/odroczenia rozprawy, ale z drugiej strony w przypadku niektórych takie przypadki nie były odosobnione (np. Sąd Okręgowy w Gdańsku – „kilkanaście” przypadków; Sąd Okręgowy w Koszalinie – „bardzo często”⁴⁴⁸; Sąd Okręgowy w Elblągu 10 przypadków⁴⁴⁹; Sąd Okręgowy w Lublinie osiem rozpraw i 10 posiedzeń⁴⁵⁰).

3.6. Sale wyposażone w sprzęt umożliwiający przeprowadzenie posiedzenia bądź rozprawy w trybie zdalnym

Znaczące różnice pomiędzy sądami tego samego szczebla zaobserwować można również w zakresie liczby sal wyposażonych w sprzęt umożliwiających przeprowadzenie zdalnych rozpraw lub posiedzeń. Przykładowo Sąd Rejonowy dla Warszawy – Żoliborza w Warszawie dysponuje 24 takimi salami, a Sąd Rejonowy dla Warszawy – Woli w Warszawie tylko jedną. Jeszcze większe dysproporcje można wskazać w przypadku sądów okręgowych – z jednej strony 107 sal, którymi dysponuje Sąd Okręgowy w Warszawie⁴⁵¹ czy 58 sal w Sądzie Okręgowym w Poznaniu⁴⁵², a z drugiej dwie sale w Sądzie Okręgowym w Płocku⁴⁵³ czy trzy w Sądzie Okręgowy Warszawa – Praga w Warszawie⁴⁵⁴.

Problem niewystarczającej liczby odpowiednio wyposażonych sal niweluje jednak w pewnym stopniu możliwość korzystania z takich programów jak Avaya Scopia, Jitsi Meet czy MS Teams za pośrednictwem dowolnego komputera. W takich przypadkach pojawia się jednak problem rejestrowania danej „e-rozprawy” – zgodnie z informacjami udzielonymi przez sądy, rozprawy cywilne są zwykle rejestrowane za pośrednictwem e-protokołu, jednak nawet jeżeli ich przeprowadzenie jest możliwe np. za pośrednictwem przenośnego komputera i platformy MS Teams, to jeżeli sędzia nie będzie przebywał na sali wyposażonej w sprzęt do rejestrowania przebiegu rozprawy, nie zostanie ona nagrana. W konsekwencji może to doprowadzić do sytuacji, w której dwa postępowania będą toczyły się na podstawie tych samych regulacji proceduralnych, w podobnych sprawach, a tylko jedna z rozpraw będzie nagrywana.

448 Odpowiedź z dnia 27 stycznia 2021 r.

449 Odpowiedź z dnia 4 lutego 2021 r.

450 Odpowiedź z dnia 21 grudnia 2020 r.

451 Odpowiedź z dnia 18 grudnia 2020 r.

452 Odpowiedź z dnia 29 grudnia 2020 r.

453 Odpowiedź z dnia 21 grudnia 2020 r.

454 Odpowiedź z dnia 8 stycznia 2021 r.

3.7. Szkolenia dla sędziów oraz pracowników sądów z zakresu organizowania i prowadzenia posiedzeń lub rozpraw w trybie zdalnym

W tym obszarze również należy stwierdzić brak jakichkolwiek skoordynowanych działań. Jeżeli już sędziowie lub pracownicy sądowi byli szkoleni w omawianym zakresie, to działania te miały zwykle charakter doraźny i przeprowadzane były wewnątrz przez pracowników oddziałów informatycznych sądów.

Aż 29 sądów okręgowych oraz cztery sądy apelacyjne w ogóle nie przeprowadziły odpowiednich szkoleń. Należy również zwrócić uwagę, iż Sąd Okręgowy w Sieradzu⁴⁵⁵ wskazał, że taka sytuacja ma miejsce pomimo poinformowania Ministerstwa Sprawiedliwości przez Prezesa Sądu Apelacyjnego w Łodzi o zapotrzebowaniu szkoleniowym w tym zakresie dla sędziów i protokolantów.

Godne odnotowania jest rozwiązanie wprowadzone w Sądzie Rejonowym dla Warszawy – Pragi Północ w Warszawie, gdzie powołany został specjalny zespół prowadzący szkolenia dla pracowników sądu w zakresie obsługi posiedzeń i rozpraw przeprowadzanych w trybie zdalnym.

3.8. Podsumowanie

Analiza danych uzyskanych przez Fundację w trybie dostępu do informacji publicznej wskazuje na brak jednolitego podejścia do kwestii prowadzenia rozpraw lub posiedzeń w trybie zdalnym. W konsekwencji prowadzi to do bardzo znaczących różnic występujących pomiędzy sądami w wielu obszarach.

Cyfryzacja postępowań sądowych nie może przebiegać wyłącznie na płaszczyźnie legislacyjnej. Musi być ona połączona z działaniami w sferze praktycznej (m.in. zapewnienie odpowiedniego sprzętu i szkoleń). Choć i w tym pierwszym aspekcie mankamenty występujące w praktyce dowodzą konieczności implementacji szczegółowych regulacji normujących zasady przeprowadzania rozpraw bądź posiedzeń w trybie zdalnym, zamiast ograniczania się wyłącznie do wprowadzania przepisów umożliwiających samo

455 Odpowiedź z dnia 18 grudnia 2021 r.

ich przeprowadzenie. W przeciwnym razie pełne wykorzystanie potencjału tak niezwykle przydatnego narzędzia jakim są „e-rozprawy” okaże się niemożliwe⁴⁵⁶.

4. Nowe technologie w polskim wymiarze sprawiedliwości okiem prawników – stan obecny i perspektywy na przyszłość

4.1. Wstęp

Sędziowski stół z tomami akt, list polecony z terminem rozprawy, oczekiwanie przed drzwiami sal rozpraw i przeglądanie akt w sądowej czytelnicy to rzeczywistość wymiaru sprawiedliwości, do której przywykliśmy. Ostatnie lata, a przede wszystkim miesiące pokazały, że zasadne wydaje się zadanie praktykom pytań:

1. czy to jedyna możliwa rzeczywistość?
2. czy jedna z możliwych rzeczywistości?

Przytoczone powyżej elementy codzienności sądowej skłaniają przede wszystkim do zastanowienia się nad bardziej techniczną stroną działania sądów, która może jednak mieć bezpośredni wpływ na dostęp obywateli do sądu, jak również rzetelność prowadzonego przed nim postępowania.

W ramach niniejszego rozdziału obok analizy aktualnego stanu wykorzystania nowych technologii w sądownictwie szczególny nacisk położono na możliwe i pożądanym kierunki rozwoju cyfryzacji organów zaangażowanych w system

456 W kwietniu 2021 r. Fundacja wystąpiła z tożsamymi wnioskami do dziewięciu wcześniej nieankietowanych sądów rejonowych zlokalizowanych w różnych regionach Polski. Pytania dotyczyły okresu pomiędzy dniem 31 marca 2020 r., a 1 kwietnia 2021 r., a więc pełnego roku trwającej w Polsce pandemii COVID-19. Celem badania było przede wszystkim porównanie jego wyników z efektami poprzednio przeprowadzonej analizy i tym samym zweryfikowanie ewentualnej ewolucji praktyki polskich sądów w tym zakresie wraz z dłuższym okresem dostępności szerszego wykorzystywania trybu zdalnego w postępowaniach sądowych. Niestety, w efekcie rzezonnych badań należy dojść do konkluzji, iż diagnozy stawiane do tej pory przez Fundację pozostają nadal aktualne. W dalszym ciągu można dostrzec brak jakichkolwiek spójnych, zsynchronizowanych działań w tym zakresie, co prowadzi do dużych różnic w praktyce sądów w tak kluczowych aspektach jak np. jawność posiedzeń, wykorzystywane oprogramowanie czy archiwizacja nagrań z „e-rozpraw”. Co więcej, zdecydowana większość ankietowanych w kwietniu br. sądów korzysta z trybu zdalnego bardzo sporadycznie, a w przypadku niemal każdego z nich nie występuje tendencja zwykła w wykorzystywaniu tej możliwości.

wymiaru sprawiedliwości. Dalsza analiza oparta będzie na założeniu, że przy proponowaniu nowych rozwiązań, ale też ewaluacji już istniejących instytucji prawnych, niezwykle istotne jest uwzględnienie zarówno standardów międzynarodowych oraz konstytucyjnych w zakresie rzetelności postępowania, jak i opinii podmiotów zaangażowanych na co dzień w wymiar sprawiedliwości na różnych jego etapach. Często bowiem to brak poznania i wzięcia pod uwagę przez prawodawców ich niejednokrotnie odmiennych punktów widzenia powoduje, że nowe rozwiązania nie są stosowane w praktyce i pozostają jedynie teoretyczną konstrukcją prawną.

4.2. Metodologia

Punktem wyjścia do prowadzonych analiz będą odpowiedzi udzielone w ramach badania ankietowego. Powyższe okoliczności sprawiły, że przeprowadzone zostało ono wśród sędziów, adwokatów, radców prawnych i prokuratorów.

Badanie zostało oparte na ustandaryzowanym kwestionariuszu. Koncentrował się on wokół trzech głównych obszarów:

- ocenie aktualnego stanu wdrożenia technologii w wymiarze sprawiedliwości;
- wpływie pandemii koronawirusa na wprowadzanie nowych rozwiązań wykorzystujących narzędzia umożliwiające funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości w formie zdalnej lub hybrydowej;
- przyszłości nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości.

Ankieta została udostępniona w formie online w okresie **od 25 marca 2021 r. do 25 kwietnia 2021 r.** i upowszechniona przy wsparciu samorządów zawodowych oraz stowarzyszeń prawniczych.

4.3. Uwarunkowania badania ankietowego

Przed przystąpieniem do prezentacji szczegółowych wyników warto skrótowo zasygnalizować czynniki, które pośrednio lub bezpośrednio mogły rzutować na odpowiedzi respondentów.

Do istotnych okoliczności, które mogły mieć wpływ na otrzymane rezultaty, należy przede wszystkim zaliczyć fakt, że badania były prowadzone w trakcie

trzeciej fali pandemii koronawirusa, która szczególnie doświadczyła Polskę. W tym okresie dochodziło do kolejnych ograniczeń w pracy sądów⁴⁵⁷, które i tak musiały się mierzyć z rosnącymi zaległościami wynikającymi z trwającej już od roku pandemii. Z badań przeprowadzonych przez HFPC wynikało, że „już w marcu 2020 r. liczba rozpraw/posiedzeń, które odbyły się w sądach okręgowych, była niższa względem marca 2019 r. Przykładowo w samym Sądzie Okręgowym w Warszawie w sprawach cywilnych odbyło się w marcu 2020 r. 1160 rozpraw/posiedzeń, podczas gdy w marcu 2019 r. było ich 2 863. Co istotne, w kwietniu i maju 2020 r. zanotowano największe spadki w ilości odbytych rozpraw/posiedzeń. W wielu sądach nie rozpoznawano żadnych spraw z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych czy spraw gospodarczych. Jeśli chodzi o sprawy cywilne, to tutaj również zauważalny jest ogromny spadek – w Sądzie Okręgowym w Warszawie w kwietniu 2020 r. odbyło się jedynie 7 rozpraw/posiedzeń (rok wcześniej w tym samym okresie 2 889), czyli 412 razy więcej. Podobna sytuacja miała miejsce w Sądzie Okręgowym w Poznaniu, w którym w kwietniu 2020 r. odbyły się 32 rozprawy/posiedzenia, a w Sądzie Okręgowym we Wrocławiu – 55”⁴⁵⁸. Niewątpliwie ten stan wpływał na pracę prawników występujących po różnych stronach sali sądowej, a co za tym idzie, również na ich ocenę niestandardowych rozwiązań technologicznych w procesie sądowym.

Badanie zbiegło się również w czasie z szeroko dyskutowanymi w środowiskach prawniczych propozycjami zmian w procedurze cywilnej, które zakładały między innymi, że korespondencja sądowa w trakcie epidemii i rok po jej zakończeniu kierowana byłaby na adres e-mail profesjonalnego pełnomocnika i wywierała skutek doręczenia już w następnym dniu po jej wprowadzeniu do systemu elektronicznego⁴⁵⁹. W toku prac legislacyjnych w Sejmie wypracowano inne rozwiązanie, zgodnie z którym skutek doręczenia następuje po 14 dniach⁴⁶⁰.

Ponadto na podejście respondentów mógł mieć wpływ sposób prowadzenia procesu legislacyjnego w okresie pandemii i wprowadzania w jego ramach

457 Przykładowo w związku ze wzrostem zagrożenia epidemicznego rozprawy i posiedzenia jawne w pionach cywilnym, rodzinnym i gospodarczym w Sądzie Okręgowym w Warszawie, zgodnie z zarządzeniami Prezesa Sądu Okręgowego w Warszawie Nr 205/2021, Nr 213/2021 oraz Nr 218/2021 od 24 marca 2021 r. odbywają się co do zasady w trybie zdalnym.

458 Raport HFPC, *Sądowy kalendarz w dobie lockdownu*, <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/10/covid-s%C4%85dy-cz-3-08-10-2020-v2.pdf> (dostęp: 6.04.2021).

459 Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 899).

460 Ustawa z dnia 28 maja 2021 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2021 poz. 1090).

zmian w sądownictwie⁴⁶¹. Warto również zasygnalizować brak zaufania do reform w obszarze wymiaru sprawiedliwości wdrażanych w ostatnich latach przez resort sprawiedliwości i wynikający z niego kryzys praworządności.

Zdanie ankietowanych mogło być też konsekwencją problemu przewlekłości postępowań, który od wielu lat pozostaje nierozwiązany⁴⁶², a w ostatnich lat nawet się pogłębił. Z najnowszych danych Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, że w ciągu ostatnich pięciu lat średni czas trwania postępowań przed sądami I instancji wydłużył się z około 4 miesięcy do blisko 7 miesięcy. W wypadku sądów okręgowych czas ten w sprawach cywilnych wynosi ponad 9 miesięcy, a w sprawach karnych ponad 8. W sądach rejonowych odpowiednio ponad 7 i ponad 4 miesiące⁴⁶³.

Na odpowiedzi ze strony sędziów wpływ mogły mieć również inne okoliczności związane z codziennym funkcjonowaniem sądów, a w szczególności braki kadrowe wynikające z nieobsadzonych wakatów sędziowskich i niedostatecznej liczby asystentów sędziów. Zgodnie z najnowszymi publikacjami prasowymi liczba wolnych etatów sędziowskich na koniec 2020 r. sięgnęła 1048⁴⁶⁴. Niewątpliwie na postrzeganie potrzeb w zakresie cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości mogło wpływać również upowszechnienie w okresie pandemii koronawirusa zdalnej formy pracy na szeroką skalę w polskiej administracji publicznej, edukacji, jak również sektorze prywatnym oraz osobiste doświadczenia respondentów w tym zakresie⁴⁶⁵.

4.4. Próba badawcza

Jak wskazano powyżej celem zrealizowanego badania było poznanie opinii na temat cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości osób wykonujących różne

461 Więcej na ten temat m.in. J. Gwizdak, W. Wiaderek, *Ustawodawstwo okresu pandemii a wymiar sprawiedliwości i prawa obywatelskie*, https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/Tarcze.antykrzysowe.a.wymiar.sprawiedliwo%C5%9Bci.i.prawa_.obywatelskie.pdf (dostęp: 14.04.2021).

462 Więcej na ten temat: <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2021/02/Raport-przewleklos%C5%81c%C5%81-02-14-1.pdf> (dostęp: 14.04.2021).

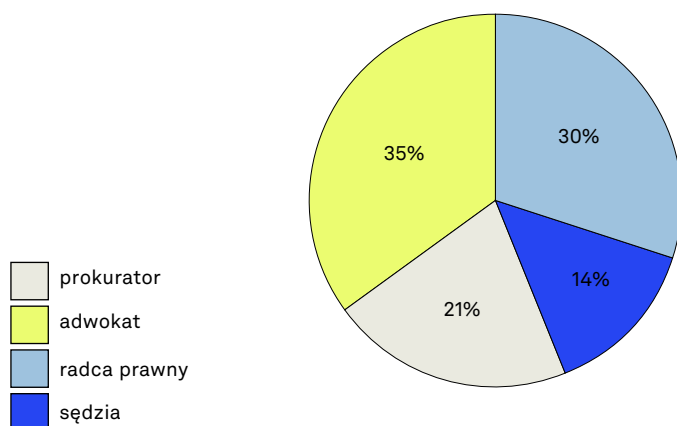
463 Ministerstwo Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (dostęp: 14.04.2021).

464 <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/wakaty-w-sadach-sedziow-mniej-wieksze-zaleglosci-dane-z-2020-r,506970.html> (dostęp: 14.04.2021).

465 Zob. T. Zalewski, *Wyniki ankiety przeprowadzonej przez Komisję LegalTech OIRP w Warszawie w okresie styczeń-marzec 2021 r.*, <https://www.oirp.warszawa.pl/speed-date-z-legal-tech-2/> (dostęp: 14.04.2021).

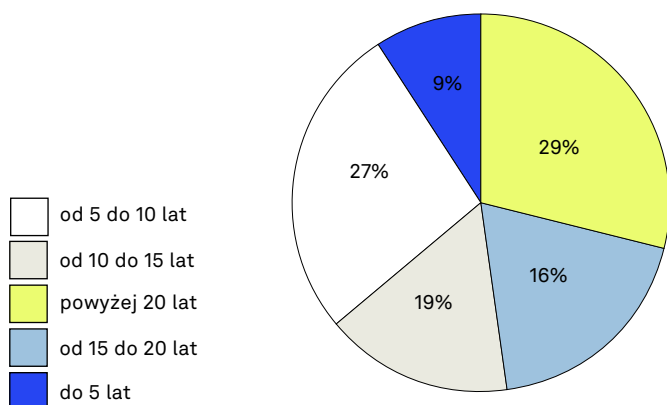
zawody prawnicze. Analiza otrzymanych odpowiedzi pozwala stwierdzić, że takie założenie wstępne zostało zrealizowane. Wynika to z faktu, że na zaproszenie Fundacji do wzięcia udziału w badaniu ankietowym odpowiedziały 202 osoby. Zdecydowanie najliczniejszą grupą respondentów byli adwokaci (79 ankietowanych) i radcowie prawni (62 ankietowanych). Jednakże przeprowadzona ankieta pozwala uwzględnić również perspektywę osób wykonujących inne zawody prawnicze, w tym prokuratorów (35 ankietowanych) i sędziów (26 respondentów).

Wykonywany zawód prawniczy

Zdecydowana większość ankietowanych mogła oprzeć swoje spostrzeżenia na długim doświadczeniu. Blisko 30% respondentów ma ponad 20-letnie doświadczenie zawodowe, a 16% wykonuje zawód prawniczy między 15 a 20 lat. Szczególnie istotna jednak dla wiarygodności formułowanych wniosków jest okoliczność, że wśród uczestników badania są osoby, które rozpoczynały praktykę zawodową na różnym etapie wprowadzania narzędzi informatycznych do pracy sądów i prawników.

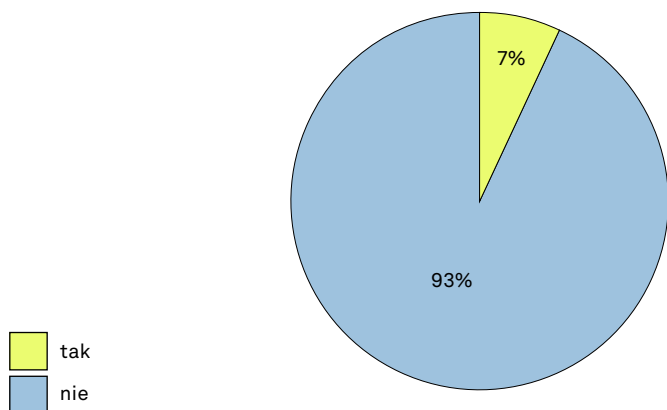
Doświadczenie zawodowe (łącznie z okresem aplikacji)

4.5. Nowe technologie – remedium czy utrapienie dla praktyków i ustawodawcy ?

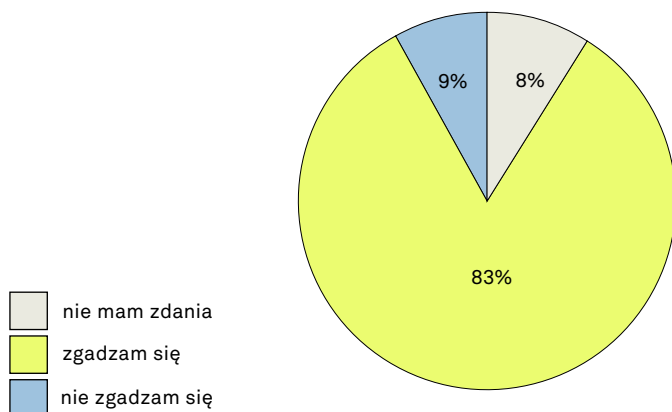
W ocenie praktyków polski wymiar sprawiedliwości nie wykorzystuje w odpowiednim zakresie nowych technologii (ponad 93% respondentów). Tylko około 7% ankietowanych było przeciwnego zdania. Szczególnie warto podkreślić, że wszyscy sędziowie, którzy wzięli udział w badaniu, wskazali na braki w tym zakresie.

Czy w Polsce wymiar sprawiedliwości w wystarczającym zakresie korzysta z nowych technologii

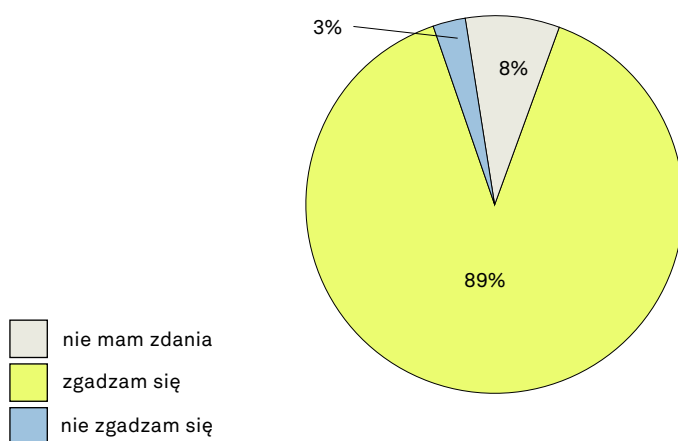
Nieco mniejsza grupa zgadzała się ze stwierdzeniem, że wymiar sprawiedliwości nie nadąża za rozwojem nowych technologii. Ta dysproporcja wynika prawdopodobnie z faktu, że blisko 8% wskazało, że nie ma zdania w tym zakresie.

Wymiar sprawiedliwości nie nadąża za rozwojem technologicznym

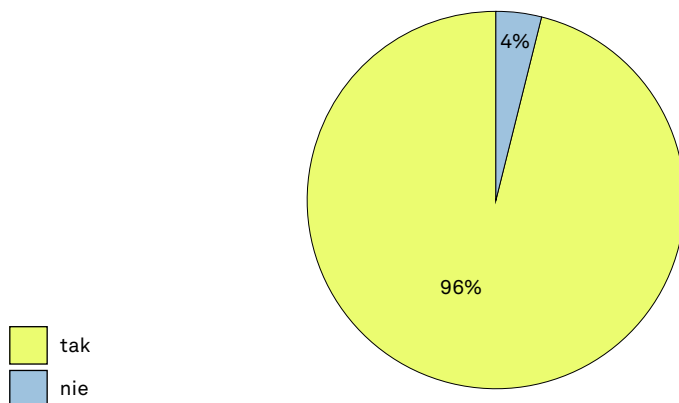
Podobnie ankietowani oceniali uwzględnianie przez ustawodawcę zmian technologicznych przy reformowaniu sądownictwa. Zdecydowana większość, bo blisko 90%, była zdania, że zmiany wprowadzane w toku procesu legislacyjnego nie nadążają za rozwojem technologii.

Ustawodawca nie nadąża za rozwojem technologicznym przy reformowaniu wymiaru sprawiedliwości

Jednocześnie zdecydowana grupa, bo aż 96% ankietowanych, uznało, że wdrożenie rozwiązań opartych na nowych technologiach mogłoby usprawnić funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości. Warto wspomnieć, że wszyscy ankietowani sędziowie zgodzili się z taką diagnozą i prognozą na przyszłość.

Czy nowe technologie mogłyby usprawnić funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości?

Praktycy wskazywali, że nowe technologie mogą być w pewnym zakresie szansą dla wymiaru sprawiedliwości i odpowiedzią na problemy, z którymi od lat konfrontują się w swojej codziennej praktyce. Ich zdaniem, potencjał innowacyjnych i cyfrowych rozwiązań może w szczególności doprowadzić do:

- przyspieszenia postępowań (na skutek braku konieczności czekania na dostępną salę w sądzie i kolizji terminów, przyspieszeniu doręczeń między sądem a stronami, możliwości udziału w posiedzeniach osób przebywających poza siedzibą sądu);
- racjonalizacji wykorzystania czasu przez skład orzekający (m.in. dzięki podziałowi na sprawy wymagające przeprowadzenia rozpraw w tradycyjnym znaczeniu i tych, które mogą odbyć się online), ale także racjonalizacji czasu prawników i stron (na skutek digitalizacji akt i możliwości ich przeglądania poza siedzibą sądu);
- racjonalizacji wykorzystania czasu przez pracowników sądów (szczególnie w wypadku zwiększenia funkcjonalności portalu informacyjnego);
- uproszczenia rozpatrywania spraw;
- oszczędności kosztów (zarówno po stronie Skarbu Państwa, jak i po stronie stron postępowania, świadków oraz prawników);

- ułatwienia i przyspieszenia korespondencji z sądem, a także jej odformalizowania w pewnym zakresie;
- umożliwienia słuchania stron i świadków na odległość bez konieczności korzystania z pomocy prawnej.

Z powyższych odpowiedzi na pierwszym miejscu respondenci umieszczali jednak przyspieszenie postępowania.

Wśród zagrożeń, które mogą łączyć się z szerszym wykorzystaniem nowych technologii w sądownictwie, respondenci wymieniali głównie:

- brak wystarczającego zabezpieczenia systemów informatycznych, co może doprowadzić do uzyskania przez osoby nieuprawnione dostępu do akt postępowania, w tym zapisu przebiegów posiedzeń sądowych;
- ograniczenie dostępności sądu, ale też efektywności udziału w postępowaniu ze względu na wykluczenie cyfrowe wśród części społeczeństwa lub brak odpowiednich umiejętności cyfrowych;
- problemy techniczne (w szczególności przerwy w połączeniu w trakcie e-rozpraw lub e-posiedzeń, brak pełnej synchronizacji, który powoduje utrudnienia komunikacyjne, kłopoty związane z dostarczaniem korespondencji sądowej);
- brak przewidywalności co do jakości połączenia, co może znacząco wpływać na czas trwania posiedzenia – przedłużenia posiedzenia lub z drugiej strony konieczność jego wcześniejszego zakończenia, co skutkuje dezorganizacją pracy sądu;
- możliwość manipulacji zeznaniami przede wszystkim ze względu na brak możliwości weryfikacji, z czego korzysta osoba uczestnicząca w rozprawie/posiedzeniu, symulowanie problemów technicznych, możliwość obecności w pomieszczeniu, gdzie podejrzany składa wyjaśnienia bądź świadek zeznania, osób, które mogłyby mieć wpływ na treść wyjaśnień/zeznań, przy braku takiej świadomości przez sąd;
- ograniczenie zasady bezpośredniości;
- zwiększone ryzyko ujawnienia tajemnicy, jak również naruszenia prywatności stron;
- przerzucenie dużej części obowiązków na pełnomocników/obrońców;
- dostęp Ministerstwa Sprawiedliwości do wszystkich akt postępowania;
- naruszenie gwarancji procesowych (w szczególności w postępowaniu karnym);

- brak możliwości pełnej realizacji zasady jawności postępowań i zapewnienia kontroli społecznej nad wymiarem sprawiedliwości;
- naruszenie zasady równości;
- zwiększenie rutyny w prowadzeniu postępowań i schematyzacji postępowania dowodowego;
- obniżenie powagi sądu i wynikający z tego brak możliwości zapanowania nad uczestnikami postępowania;
- w wypadku wprowadzania rozwiązań opartych na algorytmach podnoszono przede wszystkim możliwość wypaczenia procesu orzeczniczego.

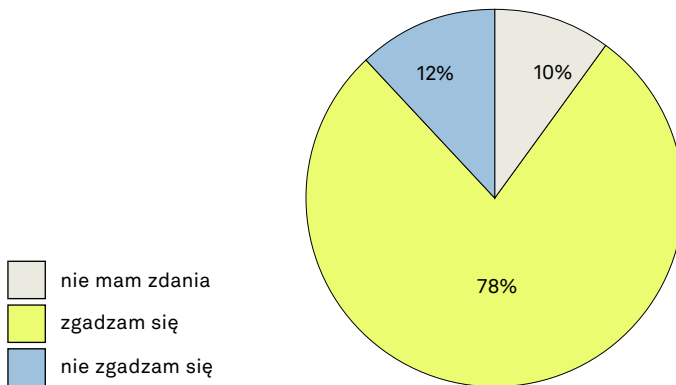
Obawy wywoływał też możliwy sposób wdrażania przez ustawodawcę nowych rozwiązań do wymiaru sprawiedliwości bez uwzględnienia perspektyw praktyków, jak również późniejszy brak wsparcia technicznego i szkoleniowego zarówno dla sędziów, jak i stron postępowania. Podnoszono również wątpliwości co do jakości rozwiązań, na które zdecydowałoby się Ministerstwo Sprawiedliwości, i zasad późniejszych aktualizacji, nierozzerwalnie związanych z cyfryzacją.

4.6. Nowe technologie w wymiarze sprawiedliwości – czy można je ocenić metodą zero-jedynkową?

Zaprezentowane powyżej zestawienie szans i zagrożeń wynikających z wprowadzenia nowych rozwiązań sugeruje, że w grupie respondentów znaleźli się zarówno zwolennicy, jak i przeciwnicy większej cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości, oraz osoby, które można zaliczyć do grupy umiarkowanych zwolenników lub przeciwników.

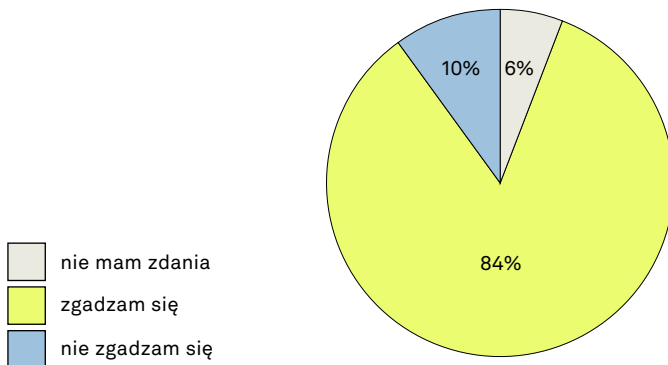
Powyższą tezę udowadnia fakt zgody się zdecydowanej większości respondentów ze stwierdzeniem, że nowe technologie są przyszłością wymiaru sprawiedliwości. Odmiennego zdania było jedynie 11,9%. Dość duża grupa przyznała jednak, że nie ma zdania na ten temat. Może to sugerować, że albo nie wiedzą oni, w którym kierunku informatyzacja wymiaru sprawiedliwości mogłaby pójść, lub takie sformułowanie jest też dla nich zbyt dużą generalizacją.

Nowe Technologie są przyszłością wymiaru sprawiedliwości

Jeszcze większa grupa ankietowanych (84,2%) przyznawała, że rozwiązania technologiczne mogą ułatwić dostęp do sądu. Około 10% nie zgadzało się z takim twierdzeniem.

Korzystanie przez sąd z nowych technologii (w tym rozpraw zdalnych, komunikacji elektronicznej) może ułatwić dostęp do sądu

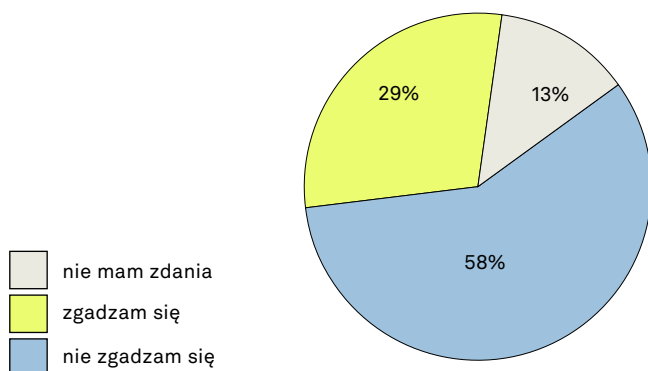

Takiego konsensusu nie można było odnotować przy ocenie stwierdzenia, że korzystanie przez sąd na szeroką skalę z nowych technologii (w tym rozpraw zdalnych, komunikacji elektronicznej) może utrudnić dostęp do sądu osobom niekorzystającym z pomocy profesjonalnych pełnomocników. Chociaż więcej niż połowa respondentów, bo 64%, zgodziło się z tym twierdzeniem, to ponad 22% było przeciwnie takiemu podejściu. Również ten wynik może więc sugerować, że plusy1 dostępności wymiaru sprawiedliwości związane z większym

korzystaniem ze środków komunikacji na odległość są bardziej zauważane niż zagrożenia z tym związane.

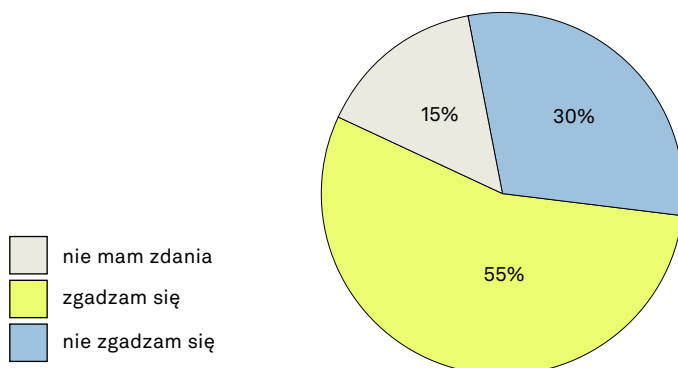
Pomimo dużej wiary ankietowanych w możliwości, które dają zwiększenie cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości, wydaje się, że widzą oni pewne granice w tym procesie. Ponad połowa respondentów (57,4%) nie zgodziła się z opinią, że sądy prowadzące w całości postępowanie online są przyszłością wymiaru sprawiedliwości.

Sądy prowadzące w całości postępowanie online są przyszłością wymiaru sprawiedliwości

Sceptyczne nastawienie do takiej prognozy nie przełożyło się bezpośrednio na ocenę możliwości spełnienia przez postępowanie prowadzone w całości online wymogu rzetelności. W tym zakresie ponad połowa respondentów zgodziła się ze stwierdzeniem, że sąd prowadzący w całości postępowanie online wciąż może być sprawiedliwy i rzetelny.

Sąd prowadzący w całości postępowanie online wciąż może być sprawiedliwym i rzetelnym sądem

4.7. Pandemia koronawirusa – szansa czy zagrożenie dla skutecznego wdrożenia nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości?

Przedstawione powyżej ogólne i dość generalne sformułowania należało zestawić z dotychczasowymi zawodowymi doświadczeniami respondentów. Ze względu na czas, w którym było przeprowadzone badanie, niezwykle istotne jest zidentyfikowanie, jakie aspekty funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości wydawały się w tym czasie szczególnie problematyczne dla prawników i czy rozwiązania technologiczne mogłyby być na nie odpowiedzią.

W ocenie respondentów największymi problemami były:

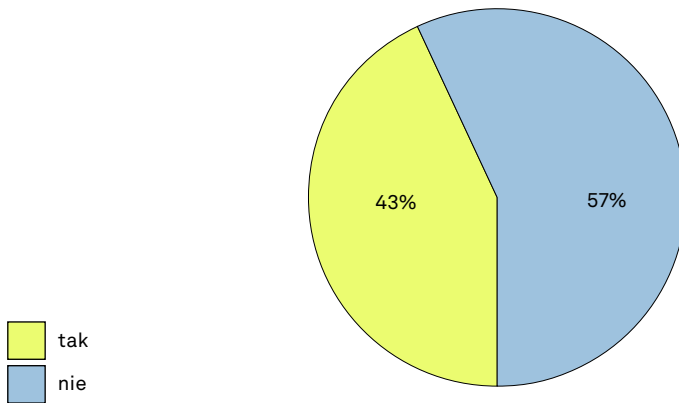
- brak dostępu do akt postępowania;
- brak jednolitości rozwiązań obowiązujących w sądach w zakresie dostępu do sądu;
- wydłużenie czasu trwania postępowań sądowych.

W konsekwencji wśród problemów natury technicznej prawnicy za szczególnie dolegliwe uznali:

- brak digitalizacji akt;
- ograniczone korzystanie z rozpraw/posiedzeń zdalnych przez sądy;
- brak możliwości składania pism drogą mailową;
- trudności związane z łącznością na odległość.

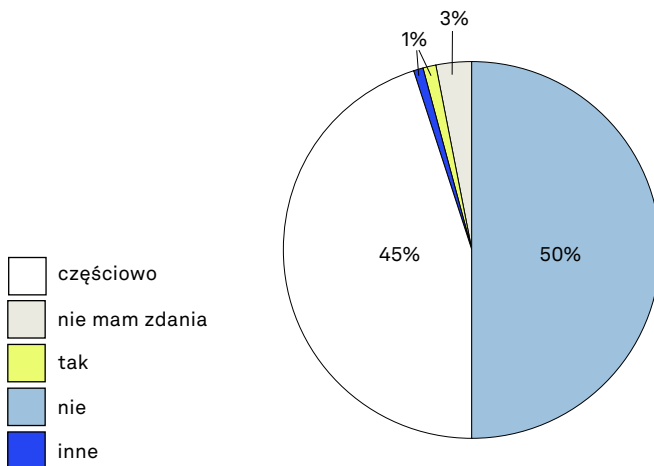
Powyższe odpowiedzi udowadniają, że wymiar sprawiedliwości w chwili wybuchu pandemii nie był przygotowany na daleko idące zmiany w jego funkcjonowaniu. Chociaż prawie 43% ankietowanych uznało, że pandemia przyspieszyła cyfryzację wymiaru sprawiedliwości, to blisko 60% respondentów wyraziło odrębne zdanie.

Czy pandemia koronawirusa przyspieszyła cyfryzację wymiaru sprawiedliwości

Również ocena zmian wprowadzanych w ostatnim czasie przez ustawodawcę nie była jednoznaczna. Najlicniejsza grupa respondentów, bo 50 %, uznała, że ustawodawca nie reagował odpowiednio na potrzeby praktyków. Jednakże bardzo wielu respondentów (45%) wskazało, że uchwalane w czasie pandemii zmiany częściowo korespondowały z potrzebami praktyki.

Czy zmiany wprowadzone przez ustawodawcę w dobie pandemii koronawirusa odpowiadały potrzebom praktyków?

4.8. Pierwsze kroki – ocena obowiązujących rozwiązań wykorzystujących nowe technologie

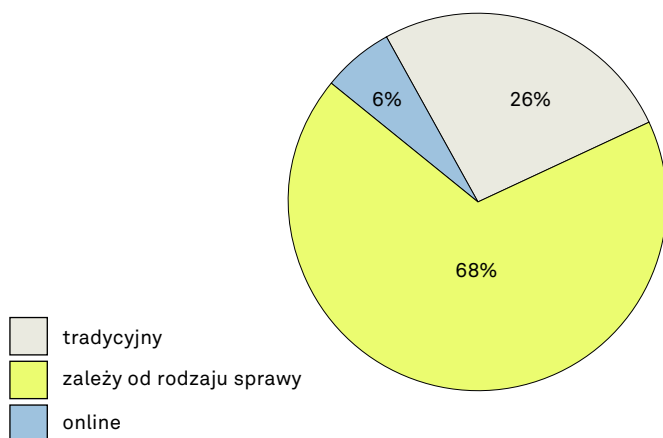
Chociaż aktualny stan cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości nie jest zaawansowany, co jest podkreślane przez praktyków, którzy wzięli udział w badaniu, to są obszary, w których obserwujemy pewne początki korzystania z narzędzi opartych na zdobyczach nauk informatycznych.

a. E-rozprawy

Aktualnie, gdy myślimy o technologiach w wymiarze sprawiedliwości, w pierwszej kolejności na myśl przychodzi rozprawy zdalne. Chociaż eksperci od nowych technologii i z branży IT protestują przed stawianiem znaku równości między nowymi technologiami a posiedzeniami prowadzonymi za pomocą popularnych aplikacji i programów, warto wspomnieć, że to ta instytucja w największym zakresie zmieniła w ostatnich miesiącach obraz wymiaru sprawiedliwości.

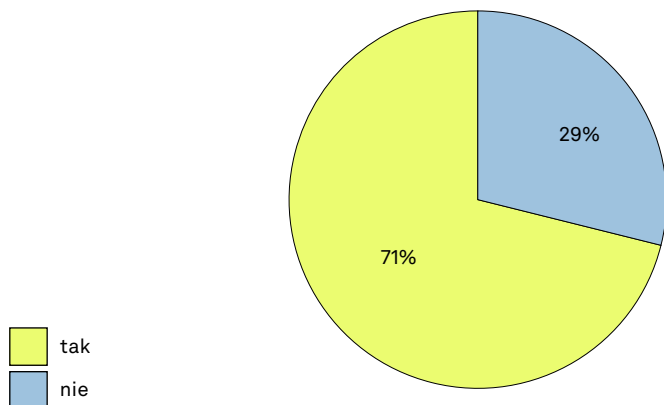
Większość respondentów, bo blisko 70%, wskazała, że to rodzaj postępowania determinuje preferowaną przez nich formę posiedzenia sądowego. Jednak nieco ponad 25% uznało, że wybierają tradycyjny sposób odbywania rozpraw i posiedzeń.

Jaki rodzaj procedowania przez wymiar sprawiedliwości Państwo preferują?

W ocenie ponad 70% respondentów można jednak zidentyfikować sprawy, w których nie powinno decydować się na rozprawy online.

Czy sądzicie Państwo że istnieją obszary/kategorie spraw, w których rozprawy zdalne nie powinny być nigdy stosowane?

Do takich kategorii respondenci najczęściej zaliczali sprawy karne oraz sprawy rodzinne i opiekuńcze. Jednakże w wypadku spraw karnych odpowiedzi co do zakresu wyłączenia takiej możliwości były bardzo zróżnicowane. Niektórzy ankietowani podkreślali, że postępowania zdalne powinny być wyłączone w całości w wypadku postępowań w sprawach karnych, ale w ocenie wielu respondentów takie zastrzeżenie powinno obejmować przede wszystkim sprawy dotyczące najpoważniejszych czynów zabronionych, w których występuje zagrożenie orzeczenia kar długoterminowych, sprawy, w których oskarżony jest pozbawiony wolności, jak również posiedzenia w przedmiocie tymczasowego aresztowania.

Niektórzy respondenci zaznaczali, że zakres możliwości prowadzenia rozpraw zdalnych i ograniczenia w tym zakresie powinny zostać uregulowane kodeksowo, żeby standard w tym zakresie był jednolity.

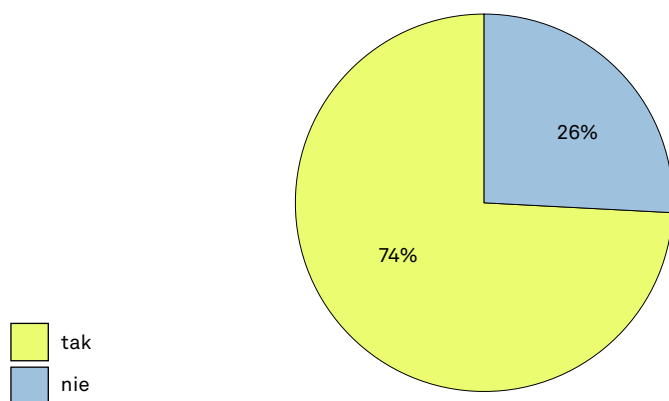
Wśród okoliczności, które powinny być brane pod uwagę przy braku uwzględniania wniosków lub zarządzania rozpraw w formie online, wymieniano przede wszystkim:

- ryzyko wpływania na zeznania świadka;
- wątpliwość, czy strona/świadek będzie miała zapewnione komfortowe, bezpieczne warunki składania zeznań;

- brak umiejętności i infrastruktury technicznej u stron postępowania;
- wielowątkowość sprawy;
- udział wielu stron i/lub świadków.

Z drugiej strony zapytaliśmy ankietowanych, czy są kategorie spraw, w których potencjał zdalnych rozpraw mógłby być wykorzystywany na szerszą skalę i aż 74% respondentów odpowiedziało twierdząco. Zdecydowanie najwięcej osób za takie sprawy uznawało sprawy gospodarcze i nieskomplikowane sprawy cywilne (a niektórzy to stwierdzenie odnosili do ogółu spraw cywilnych).

Czy są kategorie spraw, w których sędziowie częściej powinni korzystać z rozpraw zdalnych?

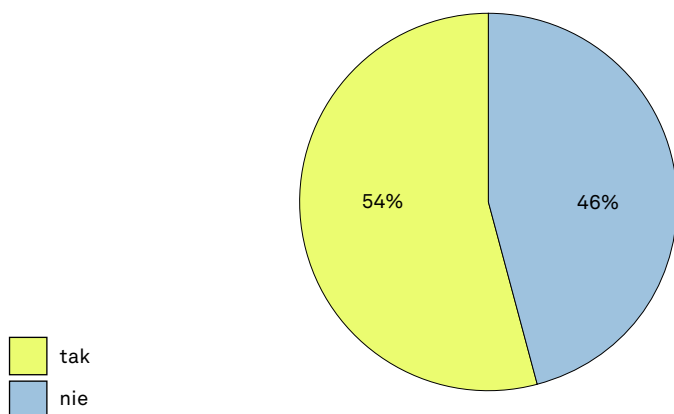

Pandemia koronawirusa sprawiła, że część respondentów niewątpliwie miała już okazję uczestniczyć w rozprawach prowadzonych zdalnie. Jak wynika z danych zgromadzonych przez HFPC, są sądy, w których taka forma w ostatnim roku stawiała się coraz powszechniejsza⁴⁶⁶.

Większość badanych wskazała, że rozprawy zdalne prowadzone w dobie koronawirusa spełniają swoje funkcje. Jednak aż 45,5% było przeciwnego zdania. Proporcje w odpowiedziach były tu bardzo podobne u wszystkich grup zawodowych.

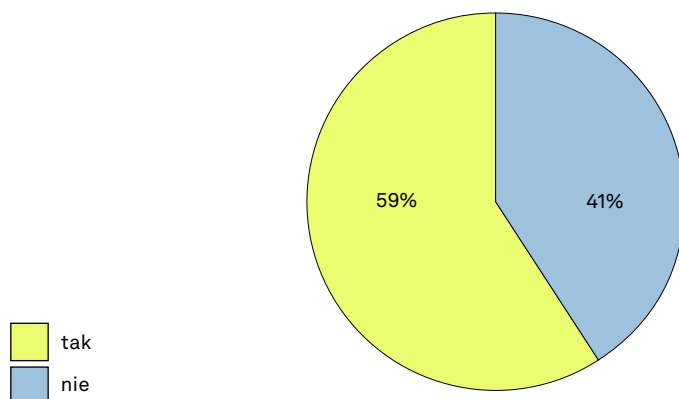
⁴⁶⁶ Więcej: K. Jarzmus, M. Szwed, *E-rozprawy w polskich sądach. Jak pandemia Covid-19 wpłynęła na pracę polskich sądów*, Warszawa 2021, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2021/03/E-rozprawy_Analiza.pdf (dostęp: 14.04.2021).

Czy rozprawy zdalne prowadzone w dobie koronawirusa spełniają swoją funkcję?

Nie ulega też wątpliwości, że jednym z ważnych aspektów wpływających na ocenę rzetelności postępowań sądowych jest możliwość skutecznej obrony lub też reprezentacji. Istnieją obawy, że zmiana formy posiedzenia z tradycyjnej na zdalną może oddziaływać na ten aspekt postępowania. W ocenie blisko 60% respondentów forma online utrudnia kontakt prawnika z klientem⁴⁶⁷. Warto dodać, że w przestrzeni publicznej zwracano szczególnie uwagę na wpływ takiego ograniczenia na tok postępowania karnego. Punktem wyjścia były przede wszystkim regulacje wprowadzone do Kodeksu postępowania karnego i regulacje dotyczące udziału obrońcy w postępowaniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania.

Czy prowadzenie rozpraw zdalnych utrudnia komunikację pełnomocnika/obrońcy z klientem?

467 Podział odpowiedzi w tym zakresie był tożsamy u wszystkich grup zawodowych.

Na marginesie udzielanych odpowiedzi ankietowani wskazywali, że obecnie brak digitalizacji akt oraz wynikający z tego brak możliwości okazania określonej karty stronie w trakcie rozprawy jest znacznym utrudnieniem.

b. Portal dla pełnomocników

Jednym z najistotniejszych elementów wpływających na codzienne funkcjonowanie sądów i prawników jest sposób komunikacji między nimi. Utrudnienia w tym zakresie były szczególnie podnoszone w okresie pandemii koronawirusa. Te, jak i wcześniejsze doświadczenia sprawiły, że aż 69% ankietowanych uznało, iż portal dla pełnomocników powinien zostać uzupełniony o nowe funkcje, a wielu sugerowało jego głębsze przemodelowanie. Adwokaci i radcowie prawni byli bardziej jednomyślni, gdyż aż 88% badanych wyraziło takie zdanie.

Wśród szczegółowych postulatów podnoszonych przez prawników znalazły się przede wszystkim te dotyczące:

- stworzenia jednego spójnego systemu dla wszystkich sądów;
- umożliwienia wglądu do akt postępowania przez portal;
- uzupełnienie funkcji portalu o możliwość przesyłania i odbierania korespondencji przez portal;
- wprowadzenie nowocześniejszej i bardziej intuicyjnej struktury.

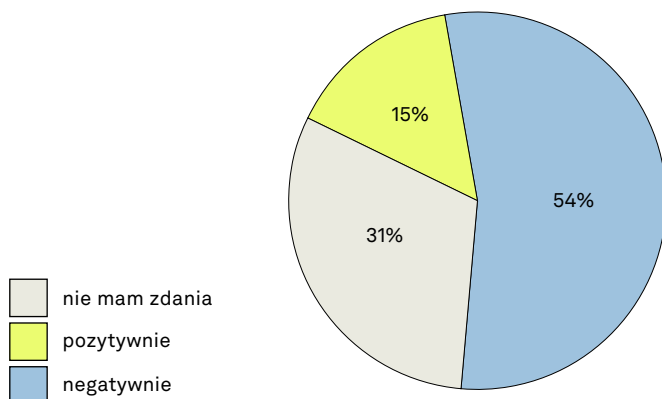
Wśród obaw pełnomocnicy podnosili fakt, że nowe funkcjonalności, które prawdopodobnie otrzyma portal, będą mogły przyczynić się do jego bardzo dużego obciążenia, co przy braku zastosowania odpowiednio zaawansowanych rozwiązań może w praktyce doprowadzać do przerw w jego działaniu lub nawet całkowitego paraliżu.

c. System losowania

Jednym z mechanizmów funkcjonujących w ramach polskiego wymiaru sprawiedliwości w ostatnich latach, który jest ściśle związany z nowymi technologiami, jest system losowania składów orzekających. Został on wprowadzony do polskiego porządku prawnego na mocy Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. poz. 1141).

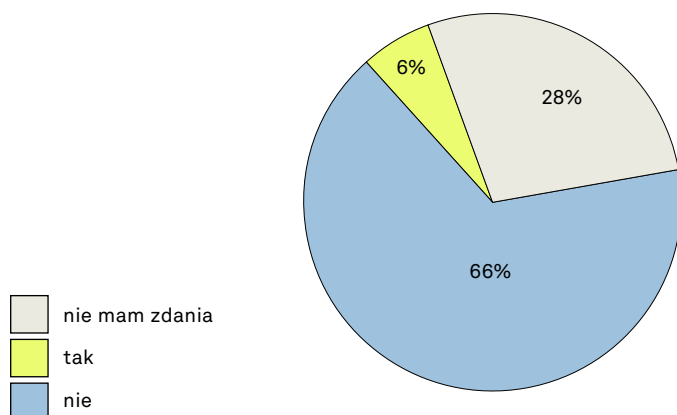
Ponad połowa respondentów ocenia go negatywnie, a tylko 14,7% wyraża przeciwną opinię. Duża grupa, bo aż 31% nie ma zdania na ten temat. Warto podkreślić, że wśród odpowiedzi pochodzących od sędziów opinia na ten temat była jeszcze bardziej zdecydowana, bo 73% odpowiedzi uzyskanych od tej grupy respondentów to odpowiedzi negatywne.

Jak oceniają Państwo funkcjonowanie systemu losowania składów orzekających?

Jeszcze większa grupa, bo ponad 67%, uznała, że system ten nie działa transparentnie (a wśród sędziów takiej odpowiedzi udzieliło 80%). Jedynie 5,4% ankietowanych była przeciwnego zdania.

Czy sposób funkcjonowania systemu losowania składów orzekających jest transparentny?

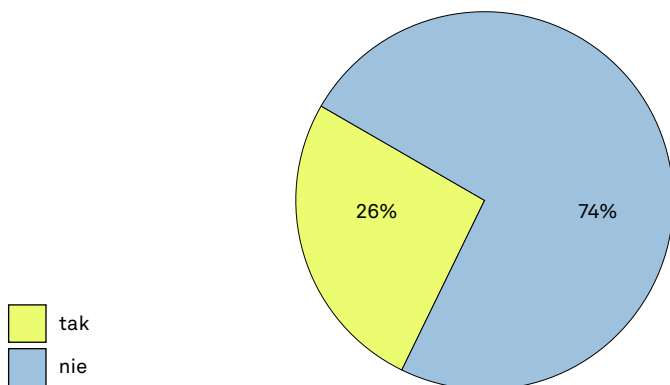

4.9. Przygotowanie do transformacji technologicznej w ramach wymiaru sprawiedliwości

Jak już wskazano na początku opracowania, w ocenie większości respondentów nowe technologie są przyszłością wymiaru sprawiedliwości. Również obserwacja zmian, które zachodzą w innych państwach uzasadnia takie przekonanie. Ponadto liczba problemów, z którymi mierzy się polski wymiar sprawiedliwości, także skłania do poszukiwania nowych rozwiązań, wśród których znajdują się też te wykorzystujące rozwój technologiczny. To sprawia, że zasadne było zadanie pytania, jak prawnicy oceniają aktualnie swoje przygotowanie do tych procesów i czy identyfikują przeszkody, które powinny być wzięte pod uwagę.

W opinii ponad 73% respondentów sędziowie nie są przygotowani do dalszej cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości. Takie przekonanie wyraziła też znaczna część ankietowanych sędziów. Spośród tej grupy zawodowej 42% ankietowanych uznało, że są gotowi do procesu transformacji w tym zakresie. Podobna grupa ankietowanych prokuratorów, bo 65 % stwierdziło, że sędziowie nie mają jeszcze odpowiednich kompetencji, aby wprowadzić sądy w dalszy proces cyfryzacji. Jeszcze bardziej krytyczni w swojej ocenie byli adwokaci i radcowie prawni. Aż 79% respondentów z tych grup zawodowych uznało, że sędziowie nie są przygotowani do takich zmian.

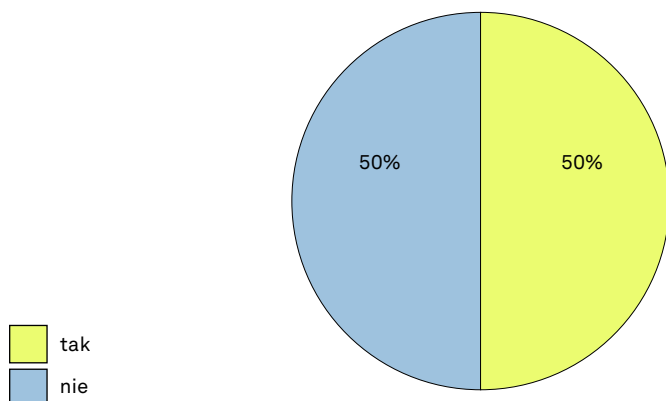
Czy sędziowie są przygotowani do dalszej cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości?

Bardziej podzielone opinie ankietowani prezentowali w odniesieniu do przygotowania profesjonalnych pełnomocników (50% odpowiedzi na tak, 50%

odpowiedzi na nie). W opinii 46 % adwokatów i radców prawnych ich środowisko zawodowe nie jest przygotowane na dalsze kroki w tym zakresie. Taką opinię o przygotowaniu prawników wykonujących zawód adwokata i radcy prawnego wyraziło natomiast 59 % sędziów.

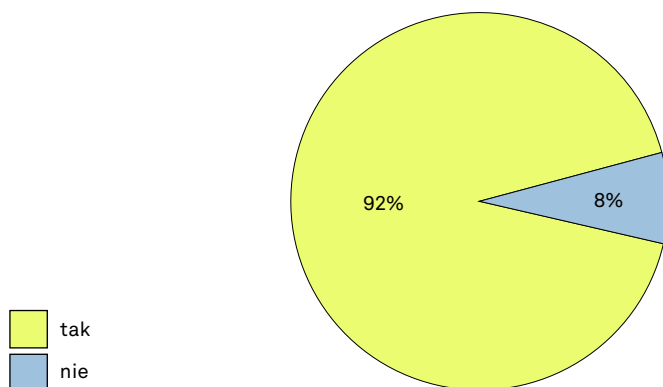
Czy profesjonalni pełnomocnicy są przygotowani do dalszej cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości?

Warto jednak zwrócić uwagę, że nie tylko umiejętności prawników będą decydowały o efektywności nowych rozwiązań i możliwości stopniowego rozszerzania ich wykorzystywania, a przede wszystkim spełnienia przez nie standardów dostępu do sądu. W wielu wypadkach bardziej istotne jest przygotowanie stron postępowań do zmieniających się warunków funkcjonowania sądów, tak aby zmiana formy odbywania rozprawy nie obniżała gwarancji procesowych i rzetelności postępowania, a wręcz przeciwnie, zwiększała jego przystępność. W związku z podobnymi obawami w niektórych krajach wypracowywane są bardziej praktyczne instrukcje dla uczestników postępowań, których celem jest tłumaczenie krok po kroku, na jakich zasadach będzie się odbywała taka rozprawa.

W ocenie zdecydowanej większości respondentów (92 %) również w realiach polskich taki poradnik powinien zostać opracowany. Wszyscy sędziowie opowiedzieli się za takim rozwiązaniem. Z doświadczeń płynących z innych państw wynika, że takie poradniki powinny być napisane w przystępny sposób, uwzględniać różny stopień umiejętności uczestników postępowań. Jednocześnie powinny one być łatwo dostępne dla ogółu społeczeństwa i zawierać informacje, które są przydatne niezależnie od tego, przed którym sądem będzie toczyła się rozprawa.

Czy zasadne byłoby przygotowanie poradnika dla stron postępowania tłumaczącego, jak może wyglądać rozprawa online?

Okolicznością, która musi być również brana pod uwagę zarówno przez ustawodawcę, jak i sędziów, jest wykluczenie cyfrowe części społeczeństwa. Według GUS, w 2019 r. 13,3% gospodarstw domowych w Polsce nie miało dostępu do Internetu⁴⁶⁸, a w 2020 r. 9,6%⁴⁶⁹. Choć odsetek ten z roku na rok spada, niemniej w dalszym ciągu jest znaczący i nie można go ignorować. Dodatkowo, konieczne jest wzięcie pod uwagę braku podstawowych zdolności związanych z obsługą komputera i Internetu⁴⁷⁰.

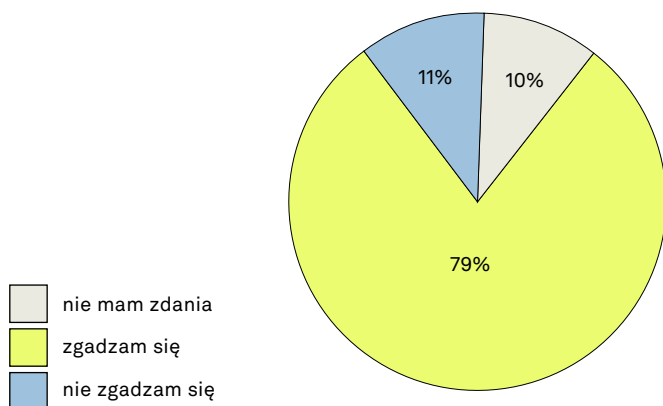
Już w odpowiedziach na wcześniejsze pytania wskazano, że ankietowani są świadomi tego problemu. Potwierdzeniem tego jest reakcja na pytanie, czy respondenci zgadzają się ze stwierdzeniem, iż wykluczenie cyfrowe w Polsce wciąż stoi na przeszkodzie wprowadzeniu obowiązkowych sądów online. W ponad 78% odpowiedziach zgadzano się z takim stanowiskiem. Z drugiej strony jednak 52% prawników, biorących udział w badaniu, negatywnie odniosło się do tezy, że poziom wykluczenia cyfrowego w Polsce powinien przemawiać za wolniejszym wdrażaniem nowych technologii do sądów. Przeciwnego zdania było ponad 35%.

468 Główny Urząd Statystyczny, *Spoleczeństwo informacyjne w Polsce w 2019 r.*, informacja sygnalna z 24 października 2019 r., https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5497/2/9/1/spoleczenstwo_informacyjne_w_polsce_w_2019_roku.pdf (dostęp: 17.10.2020).

469 Tamże, s. 132.

470 Zob. np. B.R. Hough, *Let's Not Make It Worse: Issues to Consider in Adopting New Technology* [w:] J.E. Cabral i in., *Using Technology to Enhance Access to Justice*, „Harvard Journal of Law & Technology” 2012, Vol. 26, No. 1, s. 264.

Wykluczenie cyfrowe w Polsce wciąż jest problemem, który wyklucza wprowadzenie obligatoryjnych sądów online

4.10. Podsumowanie

Otrzymane wyniki badania i wynikające z nich wnioski można opisać trzema hasłami, które zarazem mogą być swego rodzaju drogowskazami w procesie dalszego wprowadzania zmian: WYZWANIA – PERSPEKTYWY – CELE.

WYZWANIA

Z odpowiedzi ankietowanych wynika, że według większości prawników wprowadzenie nowych technologii jest niezbędne w wymiarze sprawiedliwości i stanowi naturalną konsekwencję zmieniającej się rzeczywistości społecznej i prawnej, a także może być jedyną odpowiedzią na wyzwania, przed którymi stoi aktualnie wymiar sprawiedliwości. Potrzebę tę szczególnie uwidoczniała pandemia koronawirusa i konieczność przejścia przez prawników na tryb pracy zdalnej lub hybrydowej. Dotychczasowe problemy wymiaru sprawiedliwości, w tym opóźnienia w cyfryzacji, stały się w tym okresie coraz bardziej dolegliwe i odczuwalne na różnych etapach kontaktu z sądami.

PERSPEKTYWY

Wielu respondentów dostrzega potencjał, jaki wiąże się z wdrażaniem rozwiązań wykorzystujących bardziej zaawansowane technologie niż dotychczas,

ale jednocześnie stawia pewne granice przed pełną informatyzacją, a przede wszystkim mogącą być jej dalszą konsekwencją, automatyzacją. Badania potwierdzają, że przy projektowaniu tego typu zmian niezbędne jest uwzględnienie perspektyw różnych grup zawodowych i społecznych oraz takich czynników, jak wykluczenia cyfrowe, zróżnicowane umiejętności cyfrowe, dostępność do pomocy profesjonalnych pełnomocników w społeczeństwie, wsparcie dla prawników i stron postępowania w trakcie tej transformacji.

CEL

Badania udowadniają, że cyfryzacja w pierwszej kolejności powinna być przeprowadzona w trzech obszarach:

- komunikacji sądu z pełnomocnikami/stronami postępowania;
- prowadzenia akt postępowania i ich udostępniania stronom;
- prowadzenia posiedzeń zdalnych lub hybrydowych.

Podsumowując, wymiar sprawiedliwości podobnie jak inne obszary funkcjonowania państwa wymaga dostosowywania się do nowych warunków. Wykorzystanie innowacyjnych rozwiązań w jego wypadku jest nie tylko znakiem czasu, ale również koniecznością. W wypadku sądów (tak powszechnych, administracyjnych, jak i Sądu Najwyższego) nowe rozwiązania powinny służyć jednak nie tylko zwiększeniu efektywności i korzyściom wizerunkowym, ale również lub może przede wszystkim służyć podwyższeniu gwarancyjnego charakteru prowadzonych postępowań. Cyfryzacja wymiaru sprawiedliwości powinna być więc projektowana z uwzględnieniem konkretnych celów, a nie tylko dla uzyskania etykiety: „nowoczesny sąd”.

IX.

**Rekomendacje, czyli
poszukiwanie właściwej
drogi między tradycją
a innowacją**

REKOMENDACJE DLA USTAWODAWCY

ETAP PRZEDLEGISLACYJNY

- opracowanie programu kompleksowej reformy mającej na celu modernizację systemu sądownictwa z wykorzystaniem nowoczesnych technologii;
- ustalenie skali wykluczenia cyfrowego w kraju oraz wdrożenie rozwiązań mających na celu zapewnienie, że cyfryzacja postępowań sądowych nie dopuści do dyskryminacji osób wykluczonych cyfrowo;
- konsultacje z organizacjami reprezentującymi osoby z niepełnosprawnościami na temat ich potrzeb w zakresie dostępu do sądu;
- konsultacje z samorządami prawniczymi oraz sędziami i prokuratorami na temat potrzeb wynikających z ich dotychczasowej praktyki w korzystaniu z mechanizmów opartych na nowych technologiach.

ETAP LEGISLACYJNY

- kompleksowe uregulowanie zasad przeprowadzania zdalnych rozpraw w poszczególnych rodzajach postępowań sądowych, z uwzględnieniem międzynarodowych standardów w zakresie prawa do sądu, w tym odniesienie się do takich kwestii, jak:
 - rodzaje spraw, w których zdalne przeprowadzenie rozprawy byłoby niemożliwe;
 - zapewnienie możliwości poufnej komunikacji między uczestnikiem rozprawy zdalnej a jego pełnomocnikiem;
 - zapewnienie jawności rozpraw zdalnych;
 - zasady postępowania w razie awarii technicznych;
 - ochrona danych;
 - zapewnienie jasnych reguł w zakresie rejestracji i archiwizacji nagrań rozpraw zdalnych.
- poproszenie wprowadzenia dalej idących reform (np. utworzenie sądów online rozpatrujących sprawy w całości w trybie zdalnym przy wykorzystaniu rozpraw zdalnych, elektronicznych środków komunikacji do korespondencji z uczestnikami postępowania itd.) programem pilotażowym w celu zidentyfikowania obszarów, w których potrzebne byłyby dalsze prace i usprawnienia;

- zapewnienie stronom możliwości zdalnego i bezpiecznego komunikowania się z sądem, w tym wnoszenia pism procesowych oraz otrzymywania korespondencji z sądu drogą elektroniczną;
- zapewnienie stronom zdalnego dostępu do akt sądowych we wszystkich rodzajach postępowań za pośrednictwem jednego, centralnego portalu internetowego;
- wprowadzanie nowych rozwiązań z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnością oraz wykorzystywanie nowoczesnych technologii w celu ułatwienia takim osobom uczestnictwa w postępowaniach sądowych i komunikowania się z sądem.

REKOMENDACJE DLA WŁADZY WYKONAWCZEJ

KWESTIE ORGANIZACYJNO-TECHNICZNE

- zapewnienie sądom na terenie całego kraju równego dostępu do sprzętu i oprogramowania niezbędnego do usprawnienia postępowań sądowych, w tym prowadzenia rozpraw zdalnych;
- odpowiednie zabezpieczenie komunikacji prowadzonej w ramach wymiaru sprawiedliwości przed potencjalnymi atakami;
- zapewnienie, że strony internetowe sądów są przejrzyste, zawierają wszystkie niezbędne informacje sformułowane w sposób zrozumiały dla osób nieposiadających wykształcenia prawniczego oraz umożliwiają ich obsługę przez osoby z niepełnosprawnością;
- usprawnienie systemu e-wokandy: zapewnienie, że wszystkie e-wokandy sądów funkcjonują, zawierają poprawne informacje, a w przypadku spraw rozpoznawanych w trybie zdalnym – zawierają informacje na temat sposobu realizacji zasady jawności postępowania;
- usprawnienie systemu elektronicznych baz orzecznictwa: zapewnienie, że wszystkie sądy w kraju na bieżąco zamieszczają w bazach wydawane przez siebie orzeczenia, umożliwienie łatwego wyszukiwania orzeczeń według słów kluczowych, aktów prawnych itd.;
- wprowadzenie wymogu funkcjonowania na stronach sądu czatów internetowych usprawniających komunikację z pracownikami Biura Obsługi Interesanta.

UPOWSZECHNIANIE INFORMACJI

- przeprowadzenie szkoleń dla sędziów w zakresie stosowania nowych technologii;
- opracowanie przewodników dla uczestników, dla pełnomocników i dla sędziów na temat udziału w rozprawach zdalnych oraz wykorzystywania nowych technologii w procesie komunikowania się z sądem.

REKOMENDACJE DLA WŁADZY SĄDOWNICZEJ

- upewnienie się, że strona uczestnicząca w rozprawie zdalnej znajduje się w sytuacji umożliwiającej jej swobodny udział w postępowaniu;
- zapewnienie, że strona uczestnicząca w postępowaniu ma dostęp do odpowiednich narzędzi technicznych umożliwiających jej efektywny udział w postępowaniu zarówno na początku rozprawy zdalnej, jak i przez cały czas jej trwania;
- zapewnienie, że procedowanie w trybie zdalnym nie naruszy zasady jawności postępowania poprzez umożliwienie publiczności obserwacji rozpraw przy zastosowaniu dostępnych narzędzi technicznych.

REKOMENDACJE DLA SAMORZĄDÓW PRAWNICZYCH

- organizacja regularnych szkoleń na temat udziału w rozprawach zdalnych;
- bieżące wspieranie członków samorządu w dostosowaniu się do zmian technologicznych w wymiarze sprawiedliwości;
- monitorowanie wpływu wdrażanych rozwiązań na realizację w praktyce prawa do rzetelnego postępowania i skutecznej obrony/reprezentacji.

Uwagi końcowe

Uwagi końcowe

Jest rzeczą oczywistą, co zostało udowodnione w niniejszym raporcie, że od nowych technologii nie należy odwracać się tyłem. Prędzej czy później i tak będzie trzeba spojrzeć im w twarz, a nawet prosić je o pomoc w walce z innymi bolączkami tego świata (koronawirus). Na zdobywcze techniki należy patrzeć jak na nowe narzędzia, które trzeba umieć wykorzystać jak najlepiej do wybranych celów. Jak wiadomo, każde narzędzie samo nieco modeluje wykonywaną pracę. Dotyczy to naturalnie także nowych technologii w sądownictwie. Dlatego trzeba sobie zadać pytanie, czy da się wykorzystać zdobywcze techniki w wymiarze sprawiedliwości w taki sposób, by nie utracić jego istoty – rzetelności i sprawiedliwości. Niewątpliwie na tak postawione pytanie można odpowiedzieć pozytywnie. Pamiętać jednak trzeba o tym, by stosować nowe technologie z pełną świadomością ich zalet i wad oraz elastycznie te ostatnie korygować.

W przypadku niektórych zdobywczych techniki zalety tak znacznie przewyższają wady, że ich szerokie stosowanie w sądownictwie zdaje się nie budzić żadnych wątpliwości. Wydaje się, że takich rozterek nie powoduje potrzeba, a może nawet konieczność, digitalizacji dokumentacji sądowej w celu ułatwienia dostępu do niej. To samo dotyczy cyfryzacji komunikacji sądu z uczestnikami postępowania. Najwięcej kontrowersji natomiast budzi, jak się wydaje, rozprawa w pełni online oraz korzystanie z narzędzi opartych na sztucznej inteligencji. Te ostatnie stosuje się bardzo rzadko, a i tak spotykają się z bardzo krytycznym przyjęciem. W kilku odnotowanych w niniejszym raporcie przypadkach doszło nawet do rezygnacji z korzystania z nich. Zarzuca się im najczęściej przyjęcie złych założeń wyjściowych – często dyskryminujących. Jeśli chodzi o e-rozprawy, to wydaje się, że szerokie ich upowszechnianie powinno zostać poprzedzone kilkoma refleksjami.

Po pierwsze, czyniąc założenia wprowadzania rozpraw online powinno się jasno odróżniać model idealny od nieidealnej praktyki. Oznacza to, że jakkolwiek najnowocześniejsze technologie stosowane w warunkach eksperymentalnych mogą się znakomicie sprawdzać, to pamiętać trzeba, że będą one na masową skalę stosowane w standardowych realiach. Rzeczywistość wymiaru sprawiedliwości to często nie tylko brak odpowiednich umiejętności po stronie sędziów i innych uczestników procesu, ale również nienajlepszy sprzęt, niewłaściwe oprogramowanie, nieumiejętność reakcji na „dziwne” zachowania aparatury itd. Oczywiście idealista powie, że z czasem takie przeszkody można

usunąć i nie będą one stanowiły bariery w używaniu nowoczesnej technologii (zob. Rekomendacje). Nie sposób temu zaprzeczyć, jednak pamiętać należy o „tu i teraz”. Wprowadzanie nowych rozwiązań technicznych bez tej refleksji może bardziej zaszkodzić niż pomóc wymiarowi sprawiedliwości i oddalić na dłuższy czas upowszechnianie rozpraw online.

Po drugie, co w jakimś zakresie zostało zasygnalizowane wyżej, pamiętać trzeba o ciągle jeszcze pokaźnym poziomie wykluczenia cyfrowego, tak w Polsce, jak i w innych krajach. Wydaje się zatem, że absolutnie koniecznym warunkiem wdrażania e-rozpraw jest ich fakultatywność. Strony postępowania, a także sąd, powinny mieć wybór, czy chcą skorzystać z tradycyjnej rozprawy w sądzie, czy wolą wygodniejszy/tańszy/szybszy model online. Dobra praktyka w tym względzie może stać się zachęcającym przykładem dla sędziów i klientów wymiaru sprawiedliwości. Przymus może podzielać zniechęcająco.

Po trzecie, pamiętać trzeba o zróżnicowaniu spraw i reżimu postępowań w różnych procedurach sądowych. Być może nie wszystkie sprawy kiedykolwiek dobrze będzie rozstrzygać w systemie online. Zastrzeżenie to wynika nie tyle z uprzedzeń względem nowych technologii, ale z wagi danej sprawy połączonej z trudnościami dowodowymi. W tych sprawach, w których głównymi lub jedynymi dowodami są zeznania świadków i wyjaśnienia oskarżonych, zasada bezpośredniości trudna jest do pogodzenia z przekazywaniem wizerunku i głosu przez pośrednika, jakim jest najdoskonalszy nawet system online. Niestety każdy przekątnik zniekształca przekaz. Co więcej nie zawsze istnieje pewność, że składający zeznania/wyjaśnienia znajduje się w sytuacji zapewniającej mu swobodę wypowiedzi, co utrudnia ocenę wiarygodności dowodu. Natomiast w procesach, w których podstawowymi, a nawet jedynymi dowodami są dowody rzeczowe lub w szczególności dokumenty, złożone już wcześniej sądowi, przeprowadzenie e-rozprawy wydaje się dużo bardziej oczywiste.

Po czwarte – *decorum*. Sądzenie nie jest i nie powinno wyglądać na czynność trywialną. Nawet w niektórych sprawach o wykroczenia lub drobne sumy w postępowaniach cywilnych – obiektywnie mało istotnych – zdarzają się uczestnicy, dla których formalna strona procesu jest bardzo ważna. Można się zastanawiać, czy to jest wystarczający powód dla utrzymywania tradycyjnych form sądenia, skoro online byłoby szybciej i taniej. Jednak powaga wymiaru sprawiedliwości opiera się nie tylko na osobie sędziego i jego stroju, ale także na budynku i sali, w którym odbywają się rozprawy. Zupetnie inne

emocje i uczucia towarzyszą „stawieniu się w sądzie” niż zeznawaniu z własnego samochodu lub z pola golfowego w trakcie rozgrywanego tam meczu. Przymuszczalnie ocena i chęć przestrzegania wyroku może się zmniejszać wraz z postępującą trywializacją samego procesu.

Na zakończenie trzeba jeszcze dodać rzecz najważniejszą – że to sędzia, będący gospodarzem procesu, jest i powinien być odpowiedzialny za jego formę. To do niego należy ocena, czy wskazane w niniejszym raporcie okoliczności wskazują na możliwość prowadzenia e-rozprawy, czy też istnieją przesłanki do jej zaniechania. Takiemu rozstrzygnięciu powinna towarzyszyć dojrzała rozważa i nieupatrywanie celu procesu jedynie w taniości lub szybkości procedury. Jednak i tych ostatnich powodów nie powinien on lekceważyć.

Autorzy

adw. Monika Diehl – od 2012 r. związana z Departamentem Rozwiązywania Sporów i Arbitrażu kancelarii Clifford Chance w Warszawie. Regularnie reprezentuje klientów w krajowych i międzynarodowych postępowaniach arbitrażowych. Nominowana w konkursie „Rising Stars Prawnicy - Liderzy Jutra 2020” organizowanym przez Wolters Kluwer oraz wyróżniona w konkursie „Adwokątka Roku 2020” organizowanym przez Naczelną Radę Adwokacką. Członkini Komitetu Arbitrażowego Sądu Arbitrażowego przy Konfederacji Lewiatan, Sekcji Arbitrażu i Mediacji przy Okręgowej Radzie Adwokackiej w Warszawie, organizacji ArbitralWomen oraz autorka licznych publikacji dotyczących postępowania arbitrażowego. Ekspertka z zakresu krajowych i międzynarodowych postępowania arbitrażowych.

adw. Jarosław Jagura – adwokat w Izbie Adwokackiej w Warszawie, od 2013 r. współpracuje z Helsińską Fundacją Praw Człowieka, obecnie w ramach Programu Spraw Precedensowych, wcześniej m.in. w ramach Programu Antydyskryminacyjnego „Artykuł 32” oraz projektu „Podnoszenie wrażliwości sędziów i prokuratorów w zakresie równego traktowania”. Uczestnik wielu konferencji i seminariów w zakresie prawa antydyskryminacyjnego. Ekspert z zakresu prawa antydyskryminacyjnego.

Krzysztof Jarzmus – absolwent prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim, prawnik w Programie Spraw Precedensowych Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka.

dr hab. Ireneusz C. Kamiński, prof. PAN – nauczyciel akademicki, profesor nadzwyczajny Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, specjalista w zakresie prawa międzynarodowego publicznego i prawa europejskiego, w latach 2014 – 2016 sędzia *ad hoc* Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Członek kolegium redakcyjnego „Europejskiego Przeglądu Sądowego” i stały recenzent kilku periodyków prawnych. Współpracownik wielu organizacji pozarządowych, członek Rady Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka.

dr Piotr Kładoczny – Wiceprezes Zarządu oraz szef działu prawnego Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, w ramach którego nadzoruje działalność programów prawnych i interwencyjnych, wykładowca w Instytucie Prawa Karnego Uniwersytetu Warszawskiego, autor i współautor kilkudziesięciu publikacji z zakresu prawa karnego, postępowania karnego, prawa karnego wykonawczego, praw człowieka. Był zaangażowany w wiele projektów unijnych z zakresu prawa karnego i praw człowieka. Jest członkiem Zespołu Ekspertów Prawnych przy Fundacji Batorego.

dr Marcin Szwed – Prawnik w Programie Spraw Precedensowych Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, Centrum Prawa Amerykańskiego zorganizowanego przez WPiA UW we współpracy z University of Florida Levin College of Law oraz studiów LL.M. w zakresie prawa konstytucyjnego porównawczego na Central European University w Budapeszcie, adiunkt w Katedrze Prawa Konstytucyjnego WPiA UW; autor licznych publikacji z zakresu praw człowieka oraz prawa konstytucyjnego. Ekspert w dziedzinie prawa konstytucyjnego i międzynarodowych mechanizmów ochrony praw człowieka.

adw. dr Katarzyna Wiśniewska – Koordynatorka Programu Spraw Precedensowych Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, uczestniczka wielu projektów europejskich i międzynarodowych, autorka i współautorka licznych publikacji z zakresu prawa karnego, prawa karnego wykonawczego i praw człowieka, zwyciężczyni rankingu „Dziennika Gazety Prawnej” Risings Stars – Liderzy Jutra 2015. Ekspertka z zakresu praw procesowych w Unii Europejskiej oraz postępowań przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, a także litygacji strategicznej w zakresie praw człowieka.

apl. adw. Agata Zwolankiewicz – prawniczka w Departamencie Rozwiązywania Sporów i Arbitrażu kancelarii Clifford Chance w Warszawie. Aplikantka adwokacka w Izbie Adwokackiej w Warszawie. Doradza w dziedzinie krajowych i międzynarodowych postępowań arbitrażowych.

Clifford Chance

Kancelaria Clifford Chance jest jedną z wiodących kancelarii prawniczych na świecie, z 32 biurami w 21 krajach. Kancelaria Clifford Chance otworzyła biuro w Warszawie w 1992 r. Obecnie pracuje w nim ponad 85 prawników, w tym 9 partnerów. Integralną częścią strategii Kancelarii jest idea Odpowiedzialnego Biznesu. Kancelaria Clifford Chance jest zaangażowana we wspieranie lokalnych społeczności w miejscach, w których prowadzi działalność, poprzez zwiększanie dostępu do wymiaru sprawiedliwości, edukacji i finansowania. Kancelaria współpracuje z klientami, organizacjami pozarządowymi oraz organizacjami dobroczynnymi, prowadząc działania informacyjne i świadcząc usługi pro bono dla przedstawicieli tych społeczności. Pracownicy Kancelarii poświęcają także czas i podejmują szereg działań społecznych, by zapewnić wsparcie finansowe organizacjom charytatywnym za pośrednictwem Fundacji Clifford Chance

Helsińska Fundacja Praw Człowieka

Helsińska Fundacja Praw Człowieka (HFPC) jest utworzoną w 1989 r. przez członków Komitetu Helsińskiego w Polsce organizacją pozarządową, której misją jest rozwijanie standardów i kultury praw człowieka w Polsce i poza jej granicami. Od 2007 r. HFPC ma status konsultacyjny przy Radzie Społeczno-Gospodarczej ONZ (ECOSOC). HFPC promuje rozwój praw człowieka poprzez działania edukacyjne, programy prawne, a także współuczestnictwo w opracowywaniu międzynarodowych projektów badawczych.

Od 2004 r. w HFPC działa **Program Spraw Precedensowych**. W jego ramach Helsińska Fundacja Praw Człowieka przystępuje do strategicznie ważnych postępowań sądowych i administracyjnych lub je rozpoczyna. Szczególną uwagę członkowie zespołu przywiązują do postępowań przed międzynarodowymi organami ochrony praw człowieka. Poprzez swoje uczestnictwo w tych postępowaniach Program dąży do uzyskania przełomowych wyroków, zmieniających praktykę lub przepisy prawne w konkretnych kwestiach prawnych budzących poważne wątpliwości z punktu widzenia ochrony praw człowieka.

Działalność Programu polega w szczególności na:

- składaniu opinii przyjaciela sądu – opinii Fundacji, w których przedstawiamy dany problem istotny z punktu widzenia praw człowieka w świetle konstytucyjnym i prawnoporównawczym, nie odnosząc się bezpośrednio do stanu faktycznego sprawy;
- uczestniczeniu w postępowaniach sądowych na prawach tzw. trzeciej strony – oznacza to, że w trakcie rozprawy reprezentanci Fundacji mają prawo wypowiedzenia się i składania wniosków oraz oświadczeń;
- reprezentowaniu ofiar naruszeń praw człowieka w postępowaniach przed międzynarodowymi organami;
- współpracy z kancelariami prawnymi oraz indywidualnymi prawnikami i zapewnianiu z ich strony reprezentacji sądowej i pomocy prawnej na zasadzie *pro bono*.

NOWE TECHNOLOGIE – NOWA SPRAWIEDLIWOŚĆ – NOWE PYTANIA

Niniejszy Raport stanowi próbę przedstawienia stanu wdrożenia rozwiązań cyfrowych w różnych systemach wymiaru sprawiedliwości. Autorzy opracowania próbują ponadto znaleźć odpowiedzi na pytania: Czy zalety stosowania nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości powinny przesądzić o szybkim ich upowszechnieniu? Gdy tak się nie dzieje, to co stoi temu na przeszkodzie? Czy tylko obawa sędziów i ustawodawcy przed „nowinkami”, których trzeba by się dopiero nauczyć? Przyzwyczajenie do starych nawyków lub niechęć do opuszczenia strefy komfortu? Brak zainteresowania ze strony ustawodawcy regulacją tej tematyki? Czy może jednak istnieją poważniejsze merytorycznie zarzuty osłabiające atrakcyjność nowych rozwiązań technologicznych? Np. związane z samą ideą sądenia lub zapewnieniem jego rzetelności?

Autorzy Raportu nie unikając wyrażania własnych opinii na ten temat zapytali o to osoby związane zawodowo z wymiarem sprawiedliwości: sędziów, prokuratorów, adwokatów i radców prawnych. Wydaje się, że głos fachowców jest w tym przypadku absolutnie godny wysłuchania. Ich opinie pozwalają ocenić, w jakim kierunku powinna zmierzać dalsza cyfryzacja wymiaru sprawiedliwości oraz jakie problemy, z którymi borykają się sądy, może ona rozwiązać.

NEW TECHNOLOGIES – NEW JUSTICE – NEW QUESTIONS

Summary

This Report attempts to present the state of implementation of digital solutions in different justice systems. The authors of the Report also try to find answers to the following questions: Should the advantages of using new technologies in justice lead to their rapid dissemination? If not, what stands in the way? Is it just the fear of novelty among judges and lawmakers, reluctant to learn how to use technology? An “old habits die hard” approach or unwillingness to leave one’s comfort zone? The lack of lawmakers’ interest in legislating new justice technologies? Or maybe there are more serious, factual objections that make new technologies less attractive, say, related to the very concept of adjudication or ensuring the fairness of adjudication?

The authors of the Report, while not shying away from expressing their own opinions on the subject, asked these questions of justice system professionals: judges, prosecutors and lawyers. After all, it is their opinions that should guide the assessment of where the digitisation of the justice system should go and what problems the courts are facing can be solved by new technologies.

NOWE TECHNOLOGIE – NOWA SPRAWIEDLIWOŚĆ – NOWE PYTANIA

Niniejszy Raport stanowi próbę przedstawienia stanu wdrożenia rozwiązań cyfrowych w różnych systemach wymiaru sprawiedliwości. Autorzy opracowania próbują ponadto znaleźć odpowiedzi na pytania: Czy zalety stosowania nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości powinny przesądzić o szybkim ich upowszechnieniu? Gdy tak się nie dzieje, to co stoi temu na przeszkodzie? Czy tylko obawa sędziów i ustawodawcy przed „nowinkami”, których trzeba by się dopiero nauczyć? Przyzwyczajenie do starych nawyków lub niechęć do opuszczenia strefy komfortu? Brak zainteresowania ze strony ustawodawcy regulacją tej tematyki? Czy może jednak istnieją poważniejsze merytoryczne zarzuty osłabiające atrakcyjność nowych rozwiązań technologicznych? Np. związane z samą ideą sądenia lub zapewnieniem jego rzetelności?

Autorzy Raportu nie unikając wyrażania własnych opinii na ten temat zapytali o to osoby związane zawodowo z wymiarem sprawiedliwości: sędziów, prokuratorów, adwokatów i radców prawnych. Wydaje się, że głos fachowców jest w tym przypadku absolutnie godny wysłuchania. Ich opinie pozwalają ocenić, w jakim kierunku powinna zmierzać dalsza cyfryzacja wymiaru sprawiedliwości oraz jakie problemy, z którymi borykają się sądy, może ona rozwiązać.